

Black Sea Journal of Public and Social Science

Volume 8 | Issue 2

ISSN: 2618 - 6640

BLACK SEA JOURNAL OF PUBLIC AND SOCIAL SCIENCE
(BSJ PUB SOC SCI)

BS Journals

Black Sea Journal of Public and Social Science (BSJ Pub Soc Sci) is a double-blind peer-reviewed, open-access international journal published electronically 2 times (January and July) in a year since January 2018. It publishes, in English and Turkish, full-length original research articles, innovative papers, conference papers, reviews, mini-reviews, rapid communications or technical note by the scientists on various aspects of both theoretical and empirical articles and case studies relating to education, sociology, political science, history, law in society and related disciplines and also covers articles on any fields of social science.

ISSN: 2618-6640

Phone: +90 362 408 25 15

Fax: +90 362 408 25 15

Email: bsjsocsci@@blackseapublishers.com

Web site: <http://dergipark.gov.tr/bssocialscience>

Sort of publication: Periodically 2 times (January and July) in a year

Publication date and place: July 15, 2025 - Samsun, TÜRKİYE

Publishing kind: Electronically

EDITOR BOARDS

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU, Department of History, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

SECTION EDITORS*

Prof. Dr. Derya FINDIK, Business Administration Section Editor, Ankara Yıldırım Beyazıt University, TÜRKİYE

Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ, Educational Sciences Section Editor, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Didem ÇABUK, Communication Sciences Section Editor, Süleyman Demirel University, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Edmond HOXHA, Geography Section Editor, Polytechnic University of Tirana, ALBANIA

Assoc. Prof. Dr. İrade MEMMEDOVA, History Section Editor, Institute of History and Ethnology of Azerbaijan National Academy of Sciences, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Yasemin YÜCE, Sociology Section Editor, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Kayrat BELEK, History Section Editor, Kyrgyz-Turkish Manas University, KYRGYZSTAN

Asst. Prof. Dr. Anastasiia ZHERDİEVA, Ethnology Section Editor, Ankara University, TÜRKİYE

Asst. Prof. Dr. Besim Can ZIRH, Sociology Section Editor, Middle East Technical University, TÜRKİYE

Dr. Süleyman DEMİR, Linguistics Section Editor, Gümüşhane University, TÜRKİYE

* The ranking is arranged alphabetically within the academic title

STATISTIC EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Taner TUNÇ, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

ENGLISH EDITOR

Asst. Prof. Dr. Betül ÖZCAN DOST, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

TURKISH EDITOR

Prof. Dr. Serkan ŞEN, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

REVIEWERS OF THE ISSUE*

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Department of Agricultural Biotechnology, Statistics, TÜRKİYE

Prof. Dr. Ömer Lütfü ÇORBACI, Recep Tayyip Erdoğan University, Department of Landscape Architecture, Landscape Planning, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Aslı ERCİYEŞ TOSUN, Van Yüzüncü Yıl University, Department of Painting, Painting, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Cem TIRINK, Iğdır University, Department of Animal Science, Statistics, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Hasan KARACA, Gaziantep University, Department of Turkish Language and Literature, New Turkish Language, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Sezen OCAK YETİŞGİN, Ondokuz Mayıs University, Department of Animal Science, Sustainable Agriculture, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Tuba TOMBULOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Department of History, Turkish Cultural History, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Abdul Metin ÇELİKBİLEK, Selcuk University, Department of History, General Turkish History, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Burak UYAR, Van Yüzüncü Yıl University, Department of Econometry, Econometric and Statistical Methods, TÜRKİYE

Asist. Prof. Deniz REİSOĞLU, Bolu Abant İzzet Baysal University, Department of Painting, Painting, TÜRKİYE

Asist. Prof. Elçin AS, Ege University, Department of Visual Communication Design, Interactive Media, TÜRKİYE

Asist. Prof. Elif ÇANĞA BAYER, Giresun University Department of Cinema-TV, Movie Review, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Erdi EKREN, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Department of Landscape Architecture, Green Structures and Environments, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Mina FURAT, Manisa Celal Bayar University, Department of Sociology, Rural Sociology, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Mutlu BULUT, Çukurova University, Department of Agricultural Engineering, Agribusiness, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Nilüfer YÜCEDAĞ ERDİNÇ, Tarsus University, Department of Finance, Banking and Insurance, Crisis and Issue Management, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Yelda KÖKSAL, Ağrı İbrahim Çeçen University, Patnos Vocational School of Social Services, Macroeconomics, TÜRKİYE

Dr. Salih YILMAZ, Yalova University, Department of Islamic History and Arts, Classical Turkish Literature, TÜRKİYE

* The ranking is arranged alphabetically within the academic title

Table of Contents

Research Article

1. TÜRKÇE KALIP SÖZLERDEKİ ÖRTMECELERİN DUYGUSALLIĞI

Gönül SÖYLER.....45-52

2. TÜRK DEVLET HAYATINDA HÜKÜMET VE HÜKÜMET ÜYELERİ

Saadettin Yağmur GÖMEÇ.....53-63

3. EFFECT OF ABSENTEEISM AND HOMEWORK ON ACADEMIC ACHIEVEMENT OF STATISTIC LESSON

Hasan ÖNDER.....64-67

4. YALÇIN GÖKÇEBAĞ'IN RESİMLERİNDE FOTOĞRAFİK VİZYON

Burak YAVUZYILMAZ, Mehmet Fatih YELMEN.....68-77

5. TİCARİ BİLGİNİN SEKTÖREL REKABET SAĞLAMADAKİ ROLÜ: KURAMSAL BİR ANALİZ VE BİR MODEL ÖNERİSİ

Engin DAYAN.....78-87

6. FİMLERARASILIK BAĞLAMINDA “YOJİMBO” VE “A FISTFUL OF DOLLARS” FİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Derya AĞTAŞ, Ufuk UĞUR.....88-100

7. THE RELATIONSHIP BETWEEN SPATIAL CHARACTERISTICS OF URBAN PARKS AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: A CASE STUDY OF ANKARA SEĞMENLER PARK

Asena Nebahat ÇON MUTLU.....101-108

Review

8. PARTICIPATION FOR AREA-BASED RURAL DEVELOPMENT: CONCEPTS, SITUATIONS AND PROBLEMS

Farhood GOLMOHAMMADI.....109-123

9. KRİZ DÖNEMLERİNDE MUHASEBE VE FİNANSAL KARAR DESTEK SİSTEMLERİNİN ROLÜ: KAVRAMSAL BİR DERLEME VE 2020–2024 DÖNEMSEL BİR DEĞERLENDİRME

Yaşar ÇORUH, Ahmet Münir GÖKMEN.....124-132

TÜRKÇE KALIP SÖZLERDEKİ ÖRTMECELERİN DUYGUSALLIĞI

Gönül SÖYLER^{1*}

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam University, TÖMER, 46040, Kahramanmaraş, Türkiye

Özet: Dil, bir varlık veya kavramı toplumun uzlaşılmasına dayalı olarak başka nesne veya kavramla anlatmamızı sağlayan en etkili iletişim aracıdır. Sosyal çevremizle sağlıklı yaşamımızı sürdürebilmemiz için iletişimimizde toplumsal örtmeceleri yerinde kullanmamız gerekmektedir. Toplumun inanç, ahlaki değerler, örf, âdet, tabiat olayları, salgın hastalıklar gibi sosyolojik yapısını rahatsız eden, toplum tarafından çirkin / sakıncalı görünen nesnelerin ve kötü çağrışımlar sunan kavramların, batıl inançların etkisini en aza indirip daha uygun ve terbiyeli daha yumuşak bir biçimde ifade ederek tepkiyi üzerine çekmeden güzel adlandırmalar yaparak olay veya nesnelerden bahsetmemizi sağlayan örtmece özelliği taşıyan kalıp ifadelerin doküman analizi ile başlayan bu çalışmada araştırmacıların çalışmalarına, tasniflerine değinerek tabu, örtmece, mental fiillerin alt başlığı olan duygu fiili hakkında bilgi verilerek Türkiye Türkçesinde kalıp sözlerde kullanılan örtmecelerin Şahin'in duygu fiilleri sınıflandırmasında kullandığı on iki alt başlığı çerçevesinde taşıdığı duygu değeri dikkate alınarak sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Örtmece, Tabu, Kalıp sözler, Örtmecedeki duygular

Sentimentality of Euphemisms in Turkish Phrases

Abstract: Language is the most effective communication tool that allows us to express an entity or concept with another object or concept based on the consensus of the society. In order to maintain a healthy life with our social environment, we need to use social euphemisms appropriately in our communication. In this study, which started with the document analysis of the euphemisms that disturb the sociological structure of the society such as beliefs, moral values, customs, traditions, natural events, epidemics, objects that seem ugly / objectionable by the society and concepts that offer bad connotations, superstitions, which minimize the effect of superstitions and express them in a more appropriate and decent and softer way, allowing us to talk about events or objects by making beautiful names without drawing the reaction, By referring to the classifications of taboo, euphemism, mental verbs, it is aimed to classify the euphemisms used in Turkish Turkish phrases by taking into account the emotional value they carry within the framework of the twelve subheadings used in Şahin's classification of emotional verbs.

Keywords: Euphemism, Taboo, Stereotypes, Emotions in euphemism

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Kahramanmaraş Sütçü İmam University, TÖMER, 46040, Kahramanmaraş, Türkiye

E mail: gonulsoyler@gmail.com (G. SÖYLER)

Gönül SÖYLER <https://orcid.org/0000-0003-4292-7405>

Gönderi: 04 Ekim 2024

Kabul: 27 Ocak 2025

Yayınlanma: 15 Temmuz 2025

Received: October 04, 2024

Accepted: January 27, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Söyler G. 2025. Sentimentality of euphemisms in Turkish phrases. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 45-52.

1. Giriş

Toplumsal yapının ve dildeki değişmelerin birbirini etkilemesi, dil ile kültürün birbirini sürekli biçimlendirmesi nedeniyle dilin, toplum dilbilim açısından ele alınması toplum ile dil bağlarının incelenmesi bir gerekliliktir. İnsanoğlu yaşadığı toplumu etkileyen ve yaşadığı toplumdan etkilenen varlık olduğu için ilişkilerinin boyutuna göre kiminle hangi ortamda ne şekilde iletişim kuracağına dikkat etmelidir. Yani iletişimde sorun yaşamamak için alıcının toplumsal konumuna, ruhsal durumuna, hayata bakış açısına göre dilini nasıl kullanması gerektiğini bilmelidir. Toplumsal tabaka, cinsiyet, yaş, meslek, eğitim düzeyi gibi değişkenler bağlamında dilin toplumsal gruplara özgü kullanım türü olan sosyolekt/ toplumsal dil önem taşımaktadır.

Dilin zenginliği, sözlerin bütünü olan söz varlığı bir milletin en iyi yansıtıcısıdır. Dilde bir davranış, düşünce ne kadar farklı sözcük/ sözcük grubuyla, söz varlığıyla anlatılıyorsa o dilde anlatım genişliğinin olduğunu

söylemek mümkündür.

Aksan (2004), "Türkçenin Sözvarlığı" adlı çalışmasında Türkçenin söz varlığındaki ortak özellikleri şöyle ifade etmiştir:

1. Türkçenin kavramlar oluşturma imkânı geniştir.
2. Türkler, farklı toplumlarla kurdukları ilişkileri ile aldıkları kelimeleri dillerinde kullanmışlardır.
3. Türkçede kavramlaştırma sırasında somut nesnelere ve doğaya başvurulmuştur.
4. İkişimeler anlatımı güçlendirmek amacıyla sıkça kullanılmıştır.
5. Kelimelerdeki çok anlamlılık yazı dilinin çok eskilere dayandığını göstermektedir.
6. Anlamca birbirine yakın eş anlamlı kelimeler söz varlığında yer almaktadır.
7. Türkiye Türkçesinde yazı dilinde unutulmuş birçok kelime lehçeler ve ağızlarda yaşamaktadır.

Söz varlığı bakımından zengin olan Türkçede güzel ve etkili konuşma büyük önem taşıdığı için iletişimde tabuları doğrudan ifade etmek yerine algıyı değiştirmek

amacıyla örtmece, güzel adlandırma, söz/söz grupları tercih edilmektedir. Toplumda söylenmesi yasak olan tabunun oluşturduğu korkuların etkisini yumuşatmak amacıyla örtmecelere yönelme gerçekleşmesiyle tabu ile örtmece arasında neden sonuç ilişkisi ortaya çıkmıştır.

2. Örtmece

Freud (2002) "Totem ve Tabu" adlı çalışmasında tabunun ilk olarak yasaklara dayanan sözel olarak var olan ve yasakların çiğnenmesi sonucu oluşan kirlilikler olduğunu belirtmiştir.

Tanyu (1984) Polinezce bir kelime olan kaynağını ruh ve ilahtan alan tabu kavramının ünlü denizci Ceymis Cook'un 1777'de Tonga Adası'nı keşfi sırasında öğrenip Batı ülkelerine tanıtmasıyla dinler tarihi literatürüne girdiğini, tabuların kutsiyet özelliği taşıdığını, dokunulmaması gerektiğini, tabulara uymayanların topluluk tarafından cezalandırılması nedeniyle erginlik, nikâh, ölüm vb. yapılan törenlerde, ayinlerde tabunun rolünün çok büyük olduğunu, toplumu birbirine bağlayacak kurucu özelliğinin de bulunduğunu belirterek ilkel toplumlarda görülen bu inanışın çağdaş sayılan ülkelerde bile bugün izlerinin görüldüğünü belirtmiştir.

Killi (2006) sadece dilsel bir olgu olarak düşünmediği tabuyu şöyle tanımlamıştır: Tabu, insanların algılarından kaynaklı olarak belli eylemlerin, olguların yasaklanmasıdır. Dilsel tabular yasak eylemlerin, olguların adlarının söylenmesinin yasaklanması demektir. Tabu ve örtmece sözlerin neyin nasıl söylenmesi gerektiğini hangi eylem veya olguları doğrudan ya da örtmece ile kullanacağımıza karar vermemizde etkili unsurun atalarımızın geçmişiyle ilgilidir.

Fromkin vd. (2009), "Dil nasıl pis olabilir? Aslında nasıl temiz olabilir?" sorusuyla ele aldıkları tabu ve örtmece kavramlarını şu şekilde açıklamışlar: "Bir örtmece, tabu bir kelimenin yerine geçen korkutucu veya hoş olmayan konulardan kaçınmaya hizmet eden bir kelime veya ifadedir." Her dilde müstehcen sözlerin olduğunu ve bunların arzu edilebilir, kabul edilebilir, yasak ve söylenmesinin düpedüz tehlikeli olduğu sosyal durumların olduğunu, bunların sosyolingüistik nedenler sonucu oluştuğunu hatta bu yasak eylemler veya sözlerin, toplumun belirli geleneklerini ve görüşlerini yansıttığını belirtmişlerdir. Çocukların bir dili öğrenirken hangi kelimelerin tabu olduğunu öğrenebileceklerini ve bu tabu kelimelerin, çocuğun büyüdüğü aile veya grupta kabul edilen değer sistemine bağlı olarak bir çocukta diğerine farklılık göstereceğini ifade etmişlerdir.

Dildeki kötü, çirkin ve hoş olmayan tarafları güzelleştirmek, hassasiyetlerin derecesini azaltmak için yasak nesnenin yerine başka ifade şeklinin kullanılmasıyla gerçekleşen örtmece kelimesi aslında Yunanca eu (u), "iyi / iyi" pHEME "konuşma" kelimesinden türetilen "hayırlı/ iyi/ talihli konuşma" anlamına gelen Yunanca euphemos kelimesinden gelmektedir. Eupheme, başlangıçta yüksek sesle söylenmemesi gereken dini bir kelime veya cümle yerine

kullanılan bir kelime veya ifadedir. Arapçada yaygın bir dilbilimsel olgu olan örtmece, dil dışı alanlarla, yani din, cinsiyet, siyaset, dışkı ve diğer bazı hassas sosyal ilişkilerle ilgili konulara bağlantılı olarak kullanılmaktadır (Khanfar, 2012).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde örtmece "Söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelerin, kavramların başka kelimelerle daha uygun ve edepli bir biçimde anlatılması, edebikelay" olarak tanımlanmıştır (URL1). Vardar (2002) örtmeceyi doğrudan söylenmesi uygun olmayan olgunun örtülerek dolaylı anlatılması olarak açıklamıştır.

Üstüner (2009) batılı dilbilimcilerin ayrıntılı olarak ele aldıkları euphemism terimine karşılık örtmece sözler demeyi tercih ederek, örtmeceleri de açık örtmece ve gizli örtmece olarak anlam ve amaçlarına göre iki grupta sınıflandırmıştır.

Göngör (2006) "Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine" adlı çalışmasında tabu yasaklarının tarihin derinliklerinde oluştuğunu din ve ahlak kurallarından farklı olduğunu, tabusal yasakların sadece dokunma ile sınırlı olmadığını tabu sayılan durum ya da nesnenin adını sanını söylemenin, düşünmenin yasaklanması olarak ifade etmiştir. Tabular dil dışı tabu ve lengüistik tabu olarak gruplandırılmıştır. Bu çalışmada da ele alacağımız lengüistik tabuyu dil göstergeleriyle ortaya çıkan sadece kavramı sınırlayan değil o kavramın dildeki adlandırılışına konulan yasak olarak ifade etmiştir. Toplum tarafından oluşturulmuş tabu sözler neticesinde oluşan etnolengüistik kavramlar olarak örtmeceler, dilde yeni sözcüklerin yer edinmesinde etkili olmuştur.

Demirci (2008) anlamı değiştirmeden algıyı değiştirmeye, iyileştirmeye çalışan anlatım biçimi olarak tanımladığı örtmecenin gücünün toplumdan topluma değişiklik gösterdiğini ifade eder. Din, cinsellik, boşaltım için kullanılan örtmecenin fazla olduğunu, zamanla dilde gerçekleşen değişimlerin etkisiyle bazı sözlerin örtmece özelliğinin dışına çıktığını belirtmiştir.

Yaman (2022) bir kültürün oluşumu ve devamında anlatı türlerinden olan mitlerin önemli olduğunu, tabu ve örtmecelerin temelinin mitlere dayandığını, bilim ve teknolojiye ilerlemeye rağmen tabuların insan zihninde var olduğunu ifade etmiştir.

Örtmecenin oluşumu hakkında Karabulut ve Ospanova (2013) çalışmalarında Warren (1992)'in sınıflamasındaki dört yola değinmişlerdir: "1. Kelime yapımı şeklinde; birleşik kelime yaparak, türetme yoluyla, karıştırma yaparak, baş harflerle, yansıma seslerle; 2. Fonetik değişimlerle; tersten okuma, fonemik değişim, kısaltma; 3. Ödünçleme; 4. Semantik yenileşme".

Çabuk (2015) "Türkçede Örtmece Sözlerin Oluşum Yolları" başlıklı yazısında örtmeceleri şekle dayanan örtmeceler, anlama dayanan örtmeceler ve ödünçlemeler başlıklarıyla ele almıştır:

A. Şekle Dayanan Örtmeceler

1-Kelime Yapımı:

-Birleşik Sözcük (Compound Word): Varyemez, cimri (eli sıkı, pinti).

- Türemiş İsim (Derivated Name):
Fiilden türemiş isimler: Akarca (yılan).
İsimden türemiş isimler: KOAH
- Kısaltma (Abbreviation): WC
- Yansıma Sözcük, Ses Taklidi (Onomatopoeia):
Cırcır: ishal
- Çocuk Dili (Child Language): Kaka: Pislik
2. Ses Değişiklikleri (Sound Changings):
- Ses türemesi (Sound Derivation)
Ön türeme: İstinga (İtal. stringa, “bağ”dan):
Sersemi, baldırı çıplak
İç türeme: İneko: Aptal, salak
- Hece düşmesi (Haplology): Hümmatun “Hüma hatun”dan. Baykuş
- Eksiltme (Ellipsis): Çino: Çingene
- Ses ikizleşmesi, Ünsüz İkileşmesi (Gemination):
Issice: Verem
3. Kelime Grupları (Word Groups):
- Beddua, İlenç, Kargış (Curse): Adını el alsın: Akrep
- Dua, Alkış (Prayer): Evlerden ırak / uzak (olsun)
Hastalığın getirdiği olumsuzluğu ve uğursuzluğu uzaklaştırmak için söylenen söz
- Deyim (Idiom): Hayata gözlerini yummak: Ölmek
- İkileme (Hendiadyoin): Aşna fişna: Gizli dost, flört, oynaş
- B. Anlama Dayanan Örtmeceler (Semantic Euphemism)
- 1.Tür adı kullanma (Using name of Species):
Temizlik işçisi: Çöpçü
2. İma etme (Implication): İyi saatte olsunlar: Cin ve perilerden söz edilirken kullanılan bir söz
- 3.Benzetme, Teşbih (Simile): Tahtalı köy: Mezarlık, gömütlük, kabristan
- 4.İroni, Gülmece (Irony): Kereste müdürü: Görgüsüz, bilgisiz, kaba kimse
5. Abartma:
-Olduğundan küçük, az gösterme (Understatement):
Çorba parası: Rüşvet.
-Olduğundan büyük, çok gösterme (Overstatement):
Bunamak: Kızlar evlenme çağını geçmek
6. Ad aktarması, Mecaz-ı Mürsel, Metonim (Metonym): Ağır ayaklı/ağırlıklı: Gebe, yüklü
7. Deyim aktarması, İğretileme, Metafor (Metaphor):
-İnsandan doğaya aktarma: Akça hacı: 1. Leylek 2. Beyaz kartal
- Doğadan insana aktarma: Çam yarması: İri yarı adam
8. Özel adların genelleştirilmesi (Generalization of proper names, Epony, Eponymous): Karafatma: Hamam böceği
9. Anlam değişmesi: Leyla (Far. leylâ): Sarhoş
- 10.Yerileştirme: Horoz (Far. hurûs “horoz”) Polis memuru
- C. Alıntı Söz, Ödünçleme, Ödünç kelime (Borrowed Word, Loan Word)
- 1-İsim halindeki alıntı kelimeler: Diyabet (Lat.): Şeker hastalığı
- 2-Türkçe yardımcı eylemle oluşturulan alıntı

kelimeler: Ebediyete intikal etmek: Ölmek .

Koç (2010) “Hastalık İsimlerinde Örtmece” adlı çalışmasında korku, iğrenme, rahatsızlık verici durumların, izlenim ve çağrışımların önlenmesi/gizlenmesi için halkın örtülü sözlerle başvurduğu olumsuz durumlardan birinin de hastalıkların oluşunu, hastalıklardan bahsedilirken sevdiklerinize kondurmamak, uzaklaştırmak için de “Allah başa vermesin, Allah göstermesin, evlerden ırak/uzak, dağlara taşlara” gibi kalıp sözleri kullandıklarını; söylenmesi ayıp karşılanan hastalıklarda ishal için cırcır, amel; kabızlık için peklik; verem için ince hastalık, kel hastalık, kurudan; ADIS, kanser gibi ölüme sebep olan hastalıklar için kötü hastalık, amansız hastalık, ölümcül hastalık; ölümcül olmayan hastalıklara gezargi/gezeen, sepici gibi hastalığın niteliğine göre adlandırmaların yapıldığını ancak bazılarının kalıcı olmadığını örtmece olmaktan çıktığını yerine yenisinin yani uygunsuz kelimelerin yerine daha uygununun kullanıldığını, ifade etmiştir.

Örtmecede “olumsuz anlamlı bir kelimeyi karşılama, anlam belirsizliği, karşıladığı kelimenin anlamını iyileştirme, yerine geçtiği kelimenin formal karakterindeki iyileştirme” kriterlerini esas aldığı ifade eden Çelik (2011) çalışmasında örtmecelerin sadece anlam iyileşmesi olarak görülmediğini bazen de anlam kötüleşmesi biçiminde görüldüğünü şöyle ifade etmiştir: Örtmeceler iyi adlandırma (euphemism) ve kötü adlandırma (dysphemism) olarak adlandırıldığını, iyi adlandırmada (euphemism) olumlu yönün, kötü adlandırma (dysphemism) olumsuz yönün vurgulanmaya çalışıldığını belirtmiştir. Bu olayı da başlangıçta “canlı, yaşayan” anlamında kullanılan zamanla olumsuzluk anlamı yüklenerek Farsçadan dilimize geçen canavar sözcüğü ile açıklamıştır. Kötü adlandırmanın küfürle ilişkili olacağını belirtmiştir.

Dilin uzun süreli işlenişle oluşmuş kalıp sözler; Türkçenin söz varlığına çok önemli ölçüde zenginlik katan, anlatımı zenginleştiren, pekiştiren, kısa sürede anlatımı gerçekleştirmemizi sağlayan kültürün yansıtıcısı olan dil unsurlarıdır.

Çalışmanın konusu olan kalıp sözlerimizdeki örtmecelerdeki duyguları ifade etmeden kalıp sözün ne olduğunu ve özelliklerinin neler olduğunu ele alalım.

Kalıp söz, “Birden çok sözcüğün bir araya gelerek biçim ve anlam yönünden kalıplaşmasından oluşan sözler.” (Hengirmen, 2009).

Kalıp sözler dil ve kültürün yansımasıdır, dil öğrenmeye paralel şekilde kalıp sözler de öğrenilir (Sis ve Gökçe 2009).

Ayırır (2020) “Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler: Nezaket Kuramı Açısından Edim Bilimsel Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmasında kalıp sözlerin dil bilimsel, sosyodilbilimsel (iletişim bağlamı), edim bilimsel olarak üç bileşenden meydana geldiğini; ana dil olarak kullanan kişilerde söz varlığının doğal süreç içinde olduğunu o dili yabancı dil olarak öğrenen kişilerde ise öğrenme

sürecinin gerektiğini dil öğrenmenin yanında o toplumun sosyal-kültürel kurallarının da öğrenilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yazıcı Okuyan (2006) "Türkçenin Sözvarlığı Açısından Fakir Baykurt'un Romanları" adlı doktora tezinde romandaki şahısların kültürünü, onların kişiliklerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini kısaca sosyal hayatın ayrıntılarını yansıtmaya araç olarak kalıp sözleri kullandığını; iletişimin doğru yerde doğru şekilde yapılabilme ve sosyo-kültürel değerleri aktarabilme de söz varlığının önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmada, istifade edilen Gökdayı (2008)'nin "Türkçede Kalıp Sözler" adlı çalışmasında kalıp sözlerin yapısal özellikleri şu başlıklarla ele alınmıştır:

1. Kalıplaşmış olarak bulunma
2. Çoğunlukla tümce veya sözcük öbeği dizilişle görüne
3. Belirli tümce ve sözcük öbeği türlerinde yer alma
4. Az sayıda sözcükten oluşma.

Birden çok kelimedenden oluşan kalıp sözler; nedensiz şekilde zamanla toplumun düşüncesinin ifade şekli haline gelerek kullanıldığı toplumun zihniyeti, sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi veren dil unsurudur.

Yıldız (2022) "Cuma Kara Olmaz!: Bir Dini Tabunun Çeviri Yoluyla Örtmecesi" adlı çalışmasında "Kara Cuma" Türkiye'de tabu olarak görüldüğünü ve örtmecenin hemen devreye girmesine neden olduğunu belirtmiştir. Otosansür uygulanarak Müslümanlar için kutsal cumanın siyah sözcüğüyle ifade edilmesinden oluşabilecek rahatsızlığa karşı şirketlerden birkaçının markalarının özelliklerini çağrıştıran referansları kullanarak, ima stratejisini benimseyerek "Tekno Cuma"daki Yunanca kökenli 'techno- [tekno-]' biçimbirimi elektronik şirketi 'Teknosa'nın işini, spor giyim şirketi 'Puma'nın "Hızlı Cuma"daki 'hızlı' ifadesiyle hızlı olan hayvanı, iç çamaşırı şirketinin marka adı olan 'Penti'nin "Pink Friday" ile pembe rengi kullanarak "kadınsılığı" ima eden 'Pembe Cuma', 'Hızlı Cuma', 'Tekno Cuma'nın oluşturulduğunu ifade etmiştir.

Türkiye Türkçesindeki ilişki/kalıp sözlerdeki örtmecelerden birkaçı açıklamalı verilerek mentallikle duyguların ifade edilmesine göre tasniflenmiştir:

Sen bize tenezzül eder miydin?: "Kendisinden bir istekte bulunmasına şaşılın kimselere söylenen kalıp sözdür" (Bulut, 2012).

Söylemesi kötülük: "Söylenilen sözün veya verilen örneğin başka kimselerle alakalı olduğunu belirtmek için kullanılan kalıp sözdür. Kültürümüze göre, kişi yediğini, içtiğini, yaptığını söylemenin ayıp olacağını düşünür ve söylemesi gerekiyorsa karşıdakinin yanlış anlamaması için bu kalıp sözü kullanır" (Bulut, 2012).

Sözüm yabana: "Karşılıklı konuşmalarda herhangi bir olayın kötü yanından bahsederken kullanılan kalıp sözdür" (Bulut, 2012).

Allah, düşmanıma vermesin: "Kötü bir olaydan veya kişiden söz edilirken denmesi durumun fenalığını belirgin olarak ortaya koymaktadır" (Erol, 2007).

Allah sizlere uzun ömür versin: Ölenin yakınlarına "O,

öldü; siz uzun yaşayın." anlamında yaşayanlara sağlıklı uzun ömür dilenmek istenildiğinde söylenen söz" (Erol, 2007).

İyi saatte olsunlar: "Cin ve peri gibi manevi varlıklardan söz edilirken onlardan bir zarar görmemek, âdeti onları sakinleştirmek için adlarından hemen önce veya adlarının yerine söylenmektedir" (Erol, 2007).

Teşbihte hata olmaz: "Kimi şeyler benzetmesiz anlatılamaz. Anlatılsa bile fazla etkili olmaz. Yeri geldiği zaman çirkin, kaba bir benzetme ile anlatıma daha etkili bir hava verilmesi, saygısızca bir davranış değildir. Kimse bundan alınmamalıdır" (URL2).

Ayaklı gazete: "Olaylardan herkesten önce haberi olup yayan kimse" (URL1)

Etin suyunu sıkamak: "Erkekler baş başa kaldıklarında "işemek" için "etin suyunu sıkamak" tabirini rahatlıkla kullanabilecekken bir bayanın bulunduğu ortamda "wc" ye gitmek, ayakyoluna gitmek, gezintiye çıkmak" gibi daha yumuşak örtmeceler kullanır. Bunun bir sebebi de terbiyeli olmak esasına dayanır" (Çelik, 2011).

Ham hum şaralop: "Dalavere, düzen ve el çabukluğu ile yapılan, kimsenin akıl erdiremediği işi nitelemek isteyen kişinin söyleyebileceği bir söz" (Gökdayı, 2020).

Papaz olmak: "Kavga etmek, kavgacı olmak" (Çelik, 2011). "Çıkarları ters düştüğü için sürtüşmek" (URL1).

Kırık tutmak: "Evlilik dışı ilişki, dost tutmak" (Çelik, 2011).

Toplumların sosyal ve kültürel derinlikleriyle de doğrudan alakalı olan örtmeceler dilin tüm katmanlarında kendini göstermektedir. Örtmeceler sosyo-kültürel varlıktan derin izler taşıdığı için burada mental fiillerden duygu fiillerine değinmek gerekmektedir:

Hirlik (2017) fiillerin tasnifinde fiilin nitelik ve gerçek hayattaki karşılığı ölçütünün esas alınmasıyla mental fiil kavramının ortaya çıktığını ifade ederek mental fiili "doğrudan düşüncenin kullanılarak gerçekleştirildiği, genelde bir tetikleyici ile başlayan, psikolojik ve duygusal etkenlere doğrudan bağlı, çoğunlukla üçüncü kişiler tarafından gözlemlenemeyen, gözlemlendiği durumlarda da çeşitli anı-uslamlama bağlantılarıyla bunu ortaya koyan fiiller" olarak tanımlamıştır.

Argunşah ve Boz (2022) olumsuz duyguları tespit ettikleri çalışmada "Mental fiiller, zihnin anlama, düşünme, bilme, duygu ve duyu gibi eylemlerini ifade eden fiil kategorisidir." tanımıyla mental fiilin kelimelerin anlamlarıyla ilgili olduğunu, düşüncelerin üzerinde duyguların da etkili olduğunu ifade ederek; duyguları "öfke, keder, korku, sevinç, sevgi, şaşkınlık, tiksinti, utanç" olmak üzere sekiz temel duygu ile tanımlamışlardır.

Kılınç (2024) mental fiillerin alt başlığında olan duygu fiillerinin duyguların zihinsel işlevinde ikinci sırada yer aldığını, verinin algılanmasıyla başlayan etkiye bireyin ruhsal ve bedensel tepkilerinin fiil şeklinde ifade edilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir. Yapılan çalışmalarda duygu fiillerinin mental fiillerden ayrı olarak da Yaylagül (2010), Fakirullahoğlu (2016), Aksoy

(2022), Argunşah ve Boz (2022), Şaş (2023), Kılınç (2023) tarafından çalışılmış olduğunu belirterek İrk Bitig’de tespit ettiği duygu fiillerini olumlu ve olumsuz duygu fiilleri başlığı altında altı grupta ele almıştır.

Duygusal tepkiler sonucunda ortaya çıkan “sevinmek, üzölmek, korkmak, şaşırarak, örmek, ağlamak, pişman olmak” gibi fiilleri duygu fiilleri olarak ifade eden Murçak (2023) duygu fiillerini anlık tepki, olumlu ve olumsuz duygu fiilleri başlığı ile ele aldığı çalışmasında dönemin etkisi nedeniyle olumsuz duygu ve anlık tepki fiillerinin çok kullanıldığı sonucuna ulaştığını ifade etmiştir (Kılınç, 2024).

Şaş (2023) Türkçedeki kalıp sözlerin büyük çoğunluğunun deyimler yoluyla oluşturulduğunu, deyimlerin de ait olduğu halkın kültüründen, dünyaya bakışından, inanç biçiminden, gelenek ve göreneklerinden izler taşıyarak oluşturulmuş derinlik ve akıcılığıyla dildeki ifade edilmek istenen duyguları verirken yararlanan söz varlığı olduğunu belirtmiştir. Olumsuz duyguların etkisinin azaltılmasında/ortadan kaldırılmasında metaforların, örmecelerin yerinde kullanımının önemli olduğunu ifade etmiştir.

“Bir mental süreç sonucu ortaya çıkan idrak ile, algılamakla, duygularla ilgili fiillere ‘mental fiil’ (zihin fiili)” tanımlamasını yapan Şahin (2012), bilinçli yapılan eylemlerin ifadesinde mental fiil kavramının kullanıldığını ifade ederek çalışmada konu olan duygu fiillerini “Olayların, durumların, yaşantıların insanların iç dünyasında zihninde uyandırdığı izlenim ve bunun duygularla ilgili zihinsel çıktıları duygu fiilleridir.” biçiminde açıklamıştır.

Şahin (2013) “Eski Türkçede Duygu Fiilleri” adlı çalışmasında “Duygu fiilleri, duyguların dilde fiille ifade bulmuş şeklidir.” tanımını yaparak duyguların farklılığını/ortaklığını anlamsal ortaya koymak amacıyla duygu fiilleri sınıflandırmasını şu şekilde ele almıştır:

1. Sevgi İfade Eden Duygu Fiilleri:
2. Nefret ve Öfke İfade Eden Duygu Fiilleri
3. Korkma, Örmek İfade Eden Duygu Fiilleri:
4. Kaygı, Endişe, Telaş, Meraklanma İfade Eden Duygu Fiilleri:
5. Utanma, Çekinme İfade Eden Duygu Fiilleri
6. Üzüntü İfade Eden Duygu Fiilleri
7. Mutluluk İfade Eden Duygu Fiilleri
8. Şaşırma ve Hayranlık İfade Eden Duygu Fiilleri
9. Pişmanlık İfade Eden Duygu Fiilleri
10. Bağışlama İfade Eden Duygu Fiilleri
11. Kötü Niyet İfade Eden Duygu Fiilleri
12. Şüphe İfade Eden Duygu Fiilleri.

Hirik (2018) zihinsel hareketlerin, duygu durumlarının karşılığının mental fiillerin olduğunu, dildeki temsilciliğini kipliklerin yaptığını ifade ettiği çalışmasında “Ruh dünyasındaki değişimleri ve hareketleri ifade eden fiillere duygu fiilleri” tanımlamasını yaparak duygu fiillerinin de kendiliğinden oluştuğunu, yaşayanın iç dünyasındaki yansımaların ifade edilmediğinde başkalarının kesin olarak bilemeyeceği belirtmiştir.

Kelimeler/kelime grupları kullanıldıkları dil içinde anlam ifade ettiği için bağlam içerisindeki çağrışımla olumlu, olumsuz ya da nötr duygusal, çağrışımsal değere sahiptirler. Türkçede örmeciyi sağlayan unsurlardan biri de duygu değeri yani çağrışımlardır.

Aksan (2000) duygu değerini temel anlamın dışındaki bir göstergenin dile getirdiği duygular, değişik tasarımlar olduğunu ifade ederek “Bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular, beliren çağrışımlar biçiminde açıklamıştır. Duygu değeri, temel anlam ögesi gibi kesin ve açık bir biçimde bir göndergeyi yansıtmamakta, birtakım belli belirsiz duygu ve tasarımlarla insan üzerinde etki sağlamaktadır.” Duygu değeri kişiden kişiye, yere, zamana, koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bazı göstergelere karşı iyimserlik ve olumlu duygular oluşurken bazılarına karşı da örmüntü, korku duyguları oluşmaktadır”.

Eker (2019) duygu değerini “Kişilerin duygularını göstermeye yönelik kullanım ile ilgili olan anlamdır.” biçiminde tanımlayarak “Duygusal anlamda bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular ve çağrışımların söz konusu” olduğunu ifade etmiştir.

Özsoy (2019) duygu değeri/duygu durumunu şöyle ifade etmiştir: “Bazı kelimeler dilin yaşadığı toplumdaki bireylerde aynı hissiyatı oluşturur. Türkçe konuşan bir toplumda “ölüm” denildiği zaman bu kelimenin işaret ettiği anlam ve bu anlamın gerçekliği fertlerde benzer hislenmelere yol açar. Fakat her kelime bir duygu taşımaz. Kare, üçgen vb. kelimeler insanlarda eğer bir bağlam içerisinde ve geçmiş yaşanmışlıkları da yoksa duygu durumu oluşturmaz”.

Özavşar (2019) duygu değerinin bireysel olduğunu ancak zamanla uzlaşım alana yayılarak kullanım alanının genişlemesiyle iletişime renk katmanın yanında insanın duygularının aracısı sözcüklere yansıdığını ifade etmiştir. Bu çalışmada kalıp sözlerdeki örmeceler, Şahin (2019)’ın duygu fiilleri sınıflandırmasında kullandığı on iki alt başlık çerçevesinde taşıdığı duygu değeri dikkate alınarak şöyle sınıflandırılmıştır:

2.1. Sevgi İfade Eden Örmeceler

Duygular kişisel, toplumsal ve kültürel özellikler taşımaktadır. İnsanlar duygularını ifade ederken kalıp sözleri sıkça kullanmaktadır. Yapılan çalışmada Türk kültüründe kullanılan sevgi ifade eden örmeceleri şu kalıp sözlerde görmek mümkündür: “Babam sağ olsun!”, “baş göz etmek”, “Dünya ahiret bacım olsun.”, “Dünya ahiret kardeşim olsun.”, “güzele bakmak sevap”, “hayra yormak”, “kırklara karışmak”, “önce can sonra canan”, “Sözünü balla kestim”.

2.2. Nefret ve Öfke İfade Eden Örmeceler

Ağzı olan konuşuyor.”, “ağzı gevşekliği”, “ağzında bakla ıslanmamak”, “ahkâm kesmek”, “Aklına şaşayım!”, “Allah akıllar versin.”, “avucunu yalamak”, “ayaklı gazete”, “ayranı yok içmeye...”, “bini aşmak”, “çenesi kuvvetli”, “ismi lazım değil”, “Kısa kes aydın havası olsun!”, “kraldan çok kralcı”, “kraldan kralcı”, “nerede beleş oraya yerleş”, “pasaportunu eline vermek”, “Sen giderken ben geliyordum.”, “Sen sağ ben selamet!”, “tak sepeti koluna

herkes kendi yoluna", "yağma yok", "Yallah!

2.3. Korkma, Ürkme İfade Eden Örtmeceler

Güngör (2006)'ün çalışmasındaki "İnsanoğlu yeryüzünde yaşadığı sürece ölüm ve ölümle ilgili korkular devam edecek" ifadesini doğrular şekilde bu çalışmada da korkma, ürkme ifade eden örtmeceler içinde ölümün gelmesinden duyulan korkuyu ifade eden sözlerin daha fazla yer aldığını görmemiz mümkündür. Korkular bazen ahlâkî bazen de toplumun tepkisinden çekinme kaynaklı olmaktadır.

"Ağzından yel alsın!", "Ağzını hayra aç!", "Allah geçinden versin.", "Allah beterinden saklasın!", "Allah etmesin!", "Allah göstermesin! "Allah sıralı ölüm versin.", "Beterin beteri var.", "Buyurun cenaze namazına!", "Canımı sokakta bulmadım.", "dağlara taşlara", "değmesin yağlı boya", "dilini ısır, poponu kaşı", "Geç olsun da güç olmasın.", "günah", "Hâşâ!", "iyi saatte olsunlar", "Şeytan kulağına kurşun!" "Tahtaya vur, dilini ısır, poponu kaşı.", "Tahtaya vuralım.", "Tövbe!" "Tövbe de!", "Tövbe Yarabbi!", "Yaşı benzemesin".

2.4. Kaygı, Endişe, Telaş, Meraklanma İfade Eden Örtmeceler

İnsanlar yaşanmış/yaşanabilecek olaylardan, rahatsızlıklardan doğacak kaygı durumunu azaltmak için kalıplaşmış sözlerdeki duygulardan istifade etmişlerdir.

"Allah vere de ...", "alimallah", "altından Çapanoğlu çıkmak", "Ayıkla şimdi pirincin taşını!", "Ateş almaya mı geldin?", "Benden duymuş olmayın!", "Günah değil mi?", "günahıyla sevabıyla", "Hak getire!", "Hangi rüzgâr attı?", "Her işte bir hayır vardır.", "Her şey olacağına varır.", "İş olacağına varır.", "İşi Allah'a kalmak", "Sabah ola hayrola!", "Sadede gelelim.", "Sen bize tenezzül eder miydin?", "Uzun sözün kısası..."

2.5. Utanma, Çekinme İfade Eden Örtmeceler

Tabu-örtmece sözlerin temeli dini inançlar olarak ifade edilmekle beraber toplumun ahlâk, edep kurallarıyla da anlam oluşmaktadır. Toplumda kültürün etkisiyle oluşan bazı ortamlarda insanların fiziksel kusurlarını ve doğal vücut fonksiyonlarını doğrudan söyleyerek utanmaya, çekinmeye sebep olmamak için tabu sözler niteliğinde örtmece şu sözler kullanılmaktadır: "anne adayı olmak", "ayak yolu", "aybaşı (kadın hastalığı)", ayıptır söylemesi", "Benzetmek gibi olmasın.", "hamamcı olmak", "istemem yan cebime koy", "laf aramızda", "motoru bozmak", "tabiri caizse".

2.6. Üzüntü İfade Eden Örtmeceler

Çelik (2011) ölüm konusunun dillendirilmesinin insana ruhsal sıkıntı vereceğini, insanın da oluşan sıkıntıdan kurtulmak, psikolojik bir rahatlama yaşamak için anlatımı yumuşatarak ölümü doğrudan kullanmayıp ölümle ilgili sözvarlığını kullanmayı tercih ettiğini "Ölüm haberi verilirken doğrudan "x öldü!" denilmediğini ifade etmiştir. Ölümün ifade edildiği kalıp sözlerdeki örtmecelerde ahiret ile ilgili iyi dileklerin varlığını görmek mümkündür.

"Allah aratmasın." "Allah başka acı göstermesin.", "Allah başka keder vermesin.", "Allah çekirtmesin.", "Başınız sağ olsun.", "bir ayağı çukurda", "dile kolay", "Dinince

dinlensin.", "dünyasını değiştirmek", "dünyaya veda etmek", "ecel geldi cihana baş ağrısı bahane", "ecel şerbeti içmek", "Gönül isterdi ki...", "Hakka yürümek", "Hakkın rahmetine kavuşmuş", "iç güveysinden hallice", "Kismet değilmiş!", "Maalesef!", "merhum", "müzmin bekar", "Olan oldu!", "Onlar aya biz yaya!", "ömrü vefa etmemek", "ömür defterini kapatmak", "Rahmeti rahmana kavuştu", "rahmetli", "rahmetlik", "ruhunu teslim etmek" "sizlere ömür", "son nefesini vermek", "sonsuzluğa intikal etmek", "Şifayı kapmışsın.", "Takdir böyleymiş!", "takdiri ilahi", "Toprağına ağır gelmesin.", "Toprağına ses gitmesin.", "Yaş yetmiş iş bitmiş!", "yaşamını yitirmek, "yolları ayırma".

2.7. Mutluluk İfade Eden Örtmeceler

Yaşanan olay/durumlara karşı insanların duygusal ilk tepkileri sevinme ya da üzülmü. Bu tepkiler genelde evrensel tepkilerdir.

"kısa günün kârı", "İki gönül bir olunca samanlık seyrân olur.", "leyleğin attığı yavru", "ölüm hak miras helal" "Rabbena hep bana", "şeb-i aruz".

2.8. Şaşırma ve Hayranlık İfade Eden Örtmeceler

Yıldız (2016) "Eski Uygurcada Mental Fiiller" adlı çalışmasında Koptagel-İlal (1991)'in duyguların çeşitliliğini ayırt etmek için duyguların yoğunluğuna, sürekliliğine ve geçmişe bağlılığına bakarak heyecan, duygu, tutku olarak sınıflandırdığını ve duygular hakkındaki düşüncesinin "Heyecanlara göre, yoğunluğu daha az olmakla birlikte sürekliliği ve kalıcılığı daha fazla olan durumlardır: sempati, sevgi, kıskançlık, hayranlık, pişmanlık, gurur, utanç gibi bireylerarası duygular ile düşünsel, estetik, inanç gibi değer sistemine yönelik sosyal duygular." şeklinde olduğunu belirtmiştir.

İnsan bir olay gerçekleştiğinde anlık tepkiler verebilir, belli müddet düşündükten sonra tepki verebilir ya da hiç tepki vermeyebilir. Anlık olarak verilen psikolojik tepkilerin içinde şaşırma hayret etmeyi görmemiz mümkündür. Ancak bu tepkilerinin olumsuz değerlendirilmemesi için nezaketli olmaya özen gösterir.

"Allah Allah!", "aklı almamak", "amiyane tabirle", "ana baba günü", "Anladım Arap olayım!", "Aşk olsun!", "bir âlem", "burası Türkiye", "dakika bir gol bir", "Fesuphanallah!", "Hadi canım sen de!", "Hasbelkader", "Hayırdır inşallah!", "Ne demeli bilmem ki!", "Olacak iş değil!", "Pardon!", "Rüyamda görsem inanmam!", "Ses seda yok!" "Teessüf ederim!", "yurdum insanı".

2.9. Pişmanlık İfade Eden Örtmeceler

İnsan etrafında yaşanan olayları veya kişileri zihninde değerlendirdiğinde olay veya kişilere karşı olumlu ya da olumsuz duygu durumları oluşmaktadır. Bu duygu durumlarının etkisiyle tepkiler de farklı biçimde kendini göstermektedir.

"Gönül isterdi ki...", "Ha şunu bileydin!", "Selam verdik borçlu çıktık!", "Sona kalan dona kalır."

2.10. Bağışlama İfade Eden Örtmeceler

Örtmecelerde duygular, dolaylı yoldan toplum tarafından kabul görece ve yıpratıcı olmayacak şekilde nazikçe ifade edilir.

"Darılmaca gücenmece yok.", "Hey Allah'ım Ya Rabbim!",

"Kader böyle imiş.", "Ne şiş yansın ne kebab.", "neyse...", "Teşbihte hata olmaz.", "Ya sabır!", "Yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü.", "yazıktır", "günahtır".

2.11. Kötü Niyet İfade Eden Örtmeceler

İletişimde kötü niyetin ifade edilmesi durumunda ortaya çıkacak olumsuz etkiyi azaltmak için Türkçede şu örtmeceli kalıp sözlerin kullanıldığını görmek mümkündür: "ağızına bir parmak bal çalmak", "aklını (bir şeyle) bozmak", "aklını çalmak(çelmek)", "Ali Cengiz oyunu", "Ali kıran baş kesen", "alınını karışlamak", "alttan güreşmek", "anasının gözü", "arpalık yapmak", "azizlik etmek", "balon uçurmak", "başı altından çıkmak", "bozacının şahidi şıracı", "Çevir kazı yanmasın!", "çişlemek", "din iman hak getire", "ellere şapur şapur bize Ya Rabbi şükür", "harama uçkur çözmek", "içelim güzelleşelim", "kaçın kurası", "kıblesini şaşırmış", "kırık tutmak", "papaz olmak".

2.12. Şüphe İfade Eden Örtmeceler

Olaylara karşı örtmeceli sözler kullanmak toplumsal tutumun ve insanların dil inceliklerinin göstergesidir.

"gel git akıllı", "kapalı kutu", "Kazın ayağı öyle değil!", "kül yutmaz", "yarım ağızla".

3. Sonuç

İnsanlar arasında çeşitli anlaşma biçimleri mevcut olsa da iletişimde konuşmanın tercih edildiğini sözlü/yazılı kültürel unsurlardan tespit etmemiz mümkündür. Kültür, iletişim üzerinde önemli etkiye sahiptir. Toplumdaki cinsiyet rolleri, yaş grupları, statüler, kitle iletişim araçları, inançlar insanların psikolojik ve sosyolojik konuşma üslubunu etkilemekte, dil tercihini belirlemektedir.

Toplumun kendini sınırlamak için koyduğu tabularla bağlantılı olan örtmeceler, eş anlamlılığı sayesinde dili zenginleştirici olarak dillerde var olan anlamı genişleten olumsuzluğu olumlamaya çalışan algı oyunudur. En az çaba ile belli durumlarda kültürel bağlamı dikkate alarak hisleri, düşünceleri karşı tarafa aktarırken onları kırmamak, utandırmamak için sözcüklerin bilinçli olarak gerçeğini çarpıtarak ilişki/kalıp sözlerle örtmece/ güzel adlandırma yaparak algıda değişiklik yapmayı tercih ederiz.

Kalıp sözler, bir dilin uzun süreli işlenip yayılarak nesilden nesle aktarabildiği önemli kültürel değerlerin dışı vurumudur. Bu yüzden toplum içinde kabul görebilmek için o toplumun değerlerinin yansıtıldığı kalıp ifadeleri de doğru kullanmamız gerekir. Tabuları yıkmak deyimini her zaman her yerde kullanmanın doğru olmadığını bilip toplumsal bütünleşmeyi bozmamak için örtmeceler/güzel adlandırmalarla dildeki kriz yönetimini sorunsuz çözmemiz gerekir. Gizli anlaşmalarla kurulu olan dildeki tabuları, kültürel değere göre sansürleyerek sözcüğün doğasına uygun şekilde güzel ifade etmeye çalışarak olası krizleri önlemek/çözmek mümkündür.

Sosyolinguistik açıdan dilin zenginliğini, kültürün yansıtıcılığını örtmecelerle de görmek mümkündür. Olası kriz anlarında dikkatli ve özenli bir dil kullanımı ancak kültürün söz zenginliğine sahip olmakla mümkündür.

Alıcı-verici arasındaki bağın kopmaması adına deneyimlerle oluşan ve yayılan kalıp sözlerimizdeki örtmeceler duygu değeri olarak Sevgi İfade Eden Örtmeceler, Nefret ve Öfke İfade Eden Örtmeceler, Korkma ve Ürkme İfade Eden Örtmeceler, Kaygı, Endişe, Telaş, Meraklanma İfade Eden Örtmeceler, Utanma, Çekinme İfade Eden Örtmeceler, Üzüntü İfade Eden Örtmeceler, Mutluluk İfade Eden Örtmeceler, Şaşırma ve Hayranlık İfade Eden Örtmeceler, Pişmanlık İfade Eden Örtmeceler, Bağışlama İfade Eden Örtmeceler, Kötü Niyet İfade Eden Örtmeceler, Şüphe İfade Eden Örtmeceler başlıklarıyla tasniflenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda duyguyu ifade eden kelime/kelime grubu varlığının zenginliği dikkat çekmiştir. Ayrıca nefret, öfke, korkma, ürkme, üzüntü, kötü niyet taşıyan olumsuz duyguları ifade eden kalıp sözlerdeki örtmece sayısının olumlu duygu değeri taşıyan örtmecelere göre sayıca fazla olduğunu görmek mümkündür. Bu da örtmecelerin daha çok olumsuzluklardan kaçınma amacına hizmet ettiğini göstermektedir. Çalışmada tespit edilen duygular içinde korku, utanma, üzüntü, kötü niyet ifade eden örtmecelerin yanı sıra sevincin de nezaketli şekilde ifade edildiğini görmemiz mümkündür.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarın katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	G.S.
K	100
T	100
Y	100
VTI	100
VAY	100
KT	100
YZ	100
GR	100
PY	100

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çatışma Beyanı

Yazar(lar) bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu çalışmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Aksan D. 2000. Her yönüyle dil analarıyla çizgi dilbilim. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 244.
- Aksan D. 2004. Türkçenin sözvarlığı. Engin Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 256.
- Argunşah M, Boz F. 2022. 15. yüzyıl Anadolu Türkçesinde negatif temel duygu fiilleri. Uluslararası Beşerî Bil Eği t Derg. 8(17):

- 190-207.
- Ayırır İÖ. 2020. Türkiye Türkçesinde kalıp sözler: nezaket kuramı açısından edim bilimsel bir değerlendirme. *Millî Folklor Derg*, 16(126): 86-98.
- Bulut S. 2012. Anadolu ağızlarında kalıp sözler ve kullanım özellikleri. *Yüksek Lisans Tezi*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ordu, Türkiye, ss: 282.
- Çabuk ÇA. 2015. Türkçede örtmece sözlerin oluşum yolları. *MANAS Sos Araş Derg*, 4(5): 136-160.
- Çelik C. 2011. Türkiye Türkçesinde örtmece ve tabu kelimeler. *Yüksek Lisans Tezi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazimağusa, KKTC.
- Demirci K. 2008. Örtmece (euphemism) kavramı üzerine. *Millî Folklor Derg*, (77): 21-34.
- Eker S. 2019. Çağdaş Türk dili. *Grafiker Yayınları*, İstanbul, Türkiye, ss: 584.
- Erol Ç. 2007. Türkiye Türkçesinde kalıp sözler üzerine bir inceleme. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ss: 306.
- Freud S. 2002. Totem ve tabu (Çev. K. Sahir Sel). *Sosyal Yayınlar*, İstanbul, Türkiye, ss: 240.
- Fromkin V, Rodman R, Hyams N. 2009. An introduction to language. *Wadsworth Cengage Learning*. *Harcourt Brace College Publishers*, Washington, US, ss: 321-322.
- Gökdayı H. 2008. Türkçede kalıp sözler. *Bilig Derg*, 44: 89-110.
- Gökdayı H. 2020. Türkçede kalıp sözler. *Kriter Yayınevi*, Ankara, Türkiye, ss: 316.
- Güngör A. 2006. Tabu-örtmece (euphemism) sözler üzerine. *Atatürk Üniv Türkiyat Araş Enst Derg*, 29: 69-93.
- Hengirmen M. 2009. Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü. *Engin Yayınevi*, İstanbul, Türkiye, ss: 448.
- Hirik E, Çolak T. 2017. Türkçe mental fiillerde çok katmanlılık. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 26-28 Nisan, Niğde, Türkiye, ss:261-268.
- Hirik E. 2018. Türkiye Türkçesinde mental fiiller. *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara, Türkiye, ss: 266.
- Karabulut F, Ospanova G. 2013. Örtmece sözlerin mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde karşılaştırmalı model analizi. *Uluslararası Türkçe Edeb Kült Eğit Derg*, 2(2): 122-146.
- Khanfar AM. 2012. Euphemism in Arabic: typology and formation. *J College Arts Univ Basrah*, 61(1): 1-39.
- Kılınç E. 2024. İrk Bitig'de duygu fiilleri. *Korkut Ata Türkiyat Araş Derg*, 14: 495-514.
- Killi G. 2006. Hakas Türkçesinde tabu sözler ve örtmece. *Modern Türklük Araş Derg*, 3(3): 50-65.
- Koç A. 2010. Hastalık isimlerinde örtmece. *Türk Dünyası Araş Derg*, 188: 76-82.
- Murçak C. 2023. Yaşar Kemal'in romanlarında mental fiiller. *Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun, Türkiye, ss: 219.
- Özavşar R. 2019. Hayvan adlarında duygu değeri: atasözleri ve deyimler. *Türk İslam Dünyası Sos Araş Derg*, 6(20): 183-204.
- Özsoy İ. 2019. Millî kültür teması metinlerindeki tematik kelimelerin duygu değeri üzerine bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 100.
- Sis N, Gökçe B. 2009. Gülten Dayıoğlu'nun çocuk öykülerinde yansımalar ve kalıp sözler. *Turkish Stud*, 4(3): 1975-1989.
- Şahin S. 2012. Mental fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde mental fiiller. *Uluslararası Türkçe Edeb Kültür Eğit Derg*, 1(4): 45-62.
- Şahin S. 2013. Eski Türkçede duygu fiilleri. *Mustafa Arslan (Ed.) Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*, 17-19 Mayıs, Saraybosna, Bosna Hersek, ss: 341-349.
- Şahin S. 2019. Türkmen Türkçesinde ölümlle ilgili örtmece sözler. *Kesit Akad Derg*, 5: 52-59.
- Şaş AK. 2023. Türkiye Türkçesinde deyimleşmiş birleşik duygu fiilleri. *Korkut Ata Türkiyat Araş Derg*, 10: 602-631.
- Tanyu H. 1984. Totem, totemizm ve tabu üzerinde yeni araştırmalar. *Ankara Üniv İlahiyat Fak Derg*, 26(1): 155-172. URL1: <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 10 Ağustos 2024). URL2: <https://www.atasozlerianlamlari.com/Harf/T-22/Atasozu/tesbihte-temsilde-hata-olmaz/> (erişim tarihi: 10 Ağustos 2024).
- Üstüner A. 2009. Örtmece sözlerle ilgili terimler. *Turkish Studies Int Period Lang Literat History Turkish or Turkic*, 4(8): 166-176. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.946>
- Vardar B. 2002. Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. *Multilingual Yayınları*, Ankara, Türkiye, ss: 216.
- Yaman H. 2022. Anadolu ağızlarında kadınlarla ilgili tabu ve örtmecelerin kültür dilbilimsel açıdan incelenmesi. *Disiplinler Arası Dil Araş Derg*, 5: 92-106.
- Yazıcı Okuyan H. 2006. Türkçenin sözvarlığı açısından Fakir Baykurt'un romanları. *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 402.
- Yıldız H. 2016. Eski Uygurcada mental fiiller. *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 552.
- Yıldız M. 2022. Friday cannot be black!: Euphemizing a religious taboo through translation. *Rumelide Dil Edeb Araş Derg*, 26: 1117-1128. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1074530>

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 8 - Sayı 2: 53-63 / Temmuz 2025

(Volume 8 - Issue 2: 53-63 / July 2025)

TÜRK DEVLET HAYATINDA HÜKÜMET VE HÜKÜMET ÜYELERİ

Saadettin Yağmur GÖMEÇ^{1*}

¹Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of History, 06110, Ankara, Türkiye

Özet: Eski Türk devletinde kaganı da denetleyen bir güç vardı. Milletin ve devlet ileri gelenlerinin isteklerine aykırı davranan kaganların ne şekilde tahtlarını yitirdiklerini biliyoruz. Türk destan edebiyatının temelini oluşturan Oguz-nâmelere baktığımızda, Türklerin efsanevi atası Oguz Kagan'ın her önemli iş öncesi ve sonrasında kurultay topladığı görülür. Buna benzer olarak Hun, Kök Türk ve Uygurların yılın muayyen zamanlarında Orkun Vadisinin batısında bahar, yaz ve sonbaharda biraraya geldikleri meclislere büyük bir katılım söz konusuydu. Bunlar toy, düğün-dernek veya kengeş adı altında gerçekleşiyordu. Günümüz itibarıyla eski Türklerde kaganı da denetleyen bir meclisin ve hükümetin mevcudiyeti artık kabul edilmektedir. Hiç şüphesiz kagan, katun, yabgu ve şadlar hükümetin tabi üyeleri idi. Kagan aynı zamanda hükümet toplantılarına da başkanlık yapıyordu.

Anahtar kelimeler: Hükümet, Hükümet üyeleri, Türk devlet teşkilatı, Türk kültürü

Government and Members in Turkish State Life

Abstract: There was an authority in Ancient Turkish State, who also supervised to khan. We have known how the khagans, opposing to wills of society and dignity of the country lost their throne. When we look at the Oghuz-names forming the basis of the Turkish epic literature, it is seen that Turkish mythical ancestor Oghuz Khagan assembled the general conference before and after every major work. Similarly, there was a very intense participation to councils where The Uighurs assembled in the West of Orkun Valley in summer and autumn in specific times of year. And these performed under the name of toy, wedding-association or kengesh. At the present time, the existence of a council and government supervising even the Khan in former Turks is acknowledged. Khan, Katun (queen consort), Yabgu (co or sub-Khan), Şad (elder prince) were all ordinary members of government. The Khan was also in the chair of the governmental council.

Keywords: Government, Government members, Turkish state organization, Turkish culture

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of History, 06110, Ankara, Türkiye

E mail: sgomec@ankara.edu.tr (S. Y. GÖMEÇ)

Saadettin Yağmur GÖMEÇ <https://orcid.org/0000-0003-4606-9006>

Gönderi: 25 Mart 2025

Kabul: 03 Haziran 2025

Yayınlanma: 15 Temmuz 2025

Received: March 25, 2025

Accepted: June 03, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Gömeç SY. 2025. Government and members in Turkish state life. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 53-63.

1. Giriş

Türklerle alâkalı yabancı ve yerli kaynakları incelediğimizde devletin başı olan kaganın karizmatik bir yapısı bulunmakla beraber, ülkenin ve milletin geleceğinde tek başına karar verme yetkisinin olmadığını görürüz. Günümüz itibarıyla eski Türklerde kaganı da denetleyen bir meclis ve hükümetin mevcudiyeti artık kabul edilmektedir. Türk destan edebiyatının temelini oluşturan Oguz-nâmelere baktığımızda, Türklerin efsanevi atası Oguz Kagan'ın her önemli iş öncesi ve sonrasında kurultay topladığı anlaşılır. Törelere göre çoğu boy beyi olan bu bakan ve aksakallara ülke meselelerini danışmak esas idi. Çünkü hepsinin buyruğu altında kalabalık bir nüfus ve askeri kuvvet bulunduğundan, gözardı edilmeleri mümkün değildir. Dolayısı ile Hun, Kök Türk ve Uygurların Çin kaynaklarında Lung-ch'eng denilen, bazı ilim adamlarının Ongin ve Tamır ırmakları civarında olduğunu sandığı, ancak bizim kanaatimizce Orkun Vadisinin batısında, dağlık ve sulak bir yerde bahar, yaz ve sonbaharda biraraya geldikleri meclislere büyük bir katılım söz konusuydu. Bunlar toy, düğün-dernek, kurultay veya

kengeş (Tügün/Düğün sözü herhalde bir araya gelmek, birleşmek yani tügünlemek/düğümlemek/düğümlemek fiiliyle alâkalı olmalıdır. Kengeş terimi de "keng" kökünden gelip, "danışmak, görüşmek, fikir ve tedbir almak" anlamındadır. Kurmak, kurulmak, büzülmek, toplanmak manasındaki kurultay sözü de ancak Türkçe ile açıklanabilir. Fiilin sonundaki -tay bazılarının dediği gibi Türkçe olmayabilir (Kaşgarlı Mahmud, 1988)) adı altında gerçekleşiyordu. Bunun yanı sıra savaş kurultaylarının sonbaharda ve eylül ayında at üzerinde, devletin ileri gelen yetkililerinin iştirakiyle yapıldığından bahsedildiği gibi, hayvan ve halk sayımı da bu mevsimde oluyordu. Bu toplantılara herhangi bir boyun veya beyin katılmaması ise isyan demektir (De Guignes, 1924; Şikari, 1946; Watson, 1968; Ögel, 1982; Ögel, 1988; Kaşgarlı Mahmud, 1988; Esin, 2001; Findley, 2005; Ying-shih 2008) ki, Dede Korkut Hikâyelerinde böyle durumlara sıkça rastlanmaktadır.

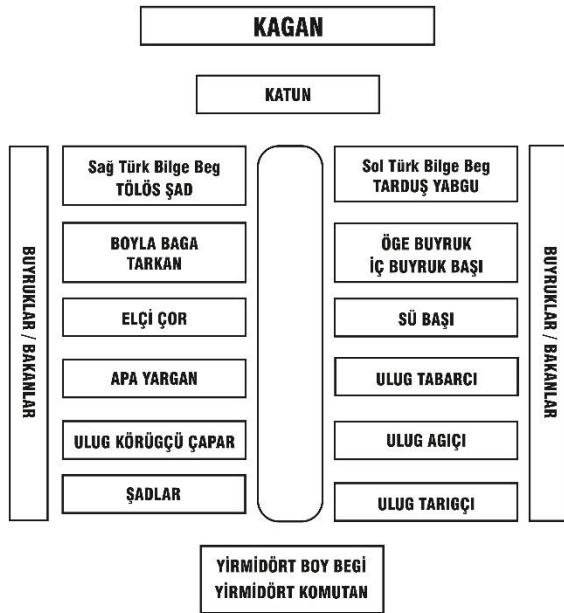
2. Bakanlar ve Görevleri

Eski Türk dönemi ile alâkalı kaynakları ve Türk kitabelerini incelediğimizde bunlarda bir nev'i fiilinden

gelen bir “buyruk” (Clauson, 1972; Çağatay, 1974; Ögel, 1982; Kafesoğlu, 1983; Ögel, 1988; Donuk, 1988) kelimesine rastlıyoruz (Köl Tigin Yazıtı, Doğu tarafı tarafı, 3, 5, 19, 38. satır; Güney tarafı, 1. satır; Bilge Kagan Yazıtı, Doğu tarafı, 4, 6, 16. satır; Güney tarafı, 14. satır; Şine Usu Yazıtı, Kuzey tarafı, 4. satır; Suci Yazıtı, 3. satır; Terhin Yazıtı, Güney tarafı, 4. satır; Batı tarafı, 6. satır; Tez II Yazıtı, Güney tarafı, 4. satır; Podkunin Yazıtı, 4. satır). Son derece önemli vazifeleri bulunan bu bakanlar ya da buyruklar işlerini layıkıyla yapmazlarsa, halk ve devlet felakete sürükleniyordu. İşte bu yüzden Kök Türk harfli yazıtlarda; “onlardan sonra küçük kardeşi büyük ağabeyi, oğlu babası gibi yaratılmadığından, bilgisiz ve kötü kaganlar ile bakanlar devleti yönettiğinden” (Köl Tigin Yazıtı, Doğu 4-5. satır; Bilge Kagan Yazıtı, Doğu 5-6. satır: “Anta kisre inisi eçisin teg kılınmaduk erinç, oğlu kangın teg kılınmaduk erinç, biligsiz kagan olurmış erinç, yablak kagan olurmış erinç; buyruku yime biligsiz ermiş erinç”) Türk milletinin başına birçok fenalığın geldiğine vurgu yapılmaktaydı.

Hiç şüphesiz kagan, katun, yabgu ve şadlar hükümetin tabi üyeleri idi (Şekil 1) ve kagan aynı zamanda hükümet toplantılarına da başkanlık ediyordu. Bu durum bir yana eski Türk hükümetinde yakın zamana kadar kaç bakanın olduğunu bilmiyorduk ve bunu ancak Çin kaynaklarının yardımıyla öğrenebiliyorduk. Fakat son yıllarda ele geçen kitabeler bize eski Türk hükümetinde dokuz bakanın bulunduğunu göstermektedir. Uygur çağına ait Terhin Yazıtındaki; “ulug buyruk tokuz bolmış” (Terhin Yazıtı, Batı tarafı, 6. satır: “Büyük bakanların sayısı dokuz imiş”) cümlesi, bize bunu en iyi biçimde anlatmaktadır. Ayrıca bu sistemin Türklerden komşu kavimlere de geçtiğini görüyoruz ve Arapça belgelerde Uygur hükümdarının dokuz bakanının bulunduğu hakkında haberler veriliyor.

Şekil 1. Türk devlet hayatında hükümet ve hükümet üyeleri.

Kök Türk ve Uygur dönemi belgelerini incelediğimizde eski Türklerde başbakan manasına gelen “İç Buyruk Başı”, “Öge Buyruk” veya “İl Ögesi” deyimlerinin kullanıldığını görüyoruz. İşte buna bağlı olarak Bilge Kagan 716 tarihinde tahtta çıktığında, kendisine bağlılığını sunanlar arasında Sebig Köl İrkin adında bir “İç Buyruk” olduğunu yazıtındaki şu cümlelerden öğreniyoruz: “Atam Türk Bilge Kagan tahtta oturduğunda şimdiki bütün Türk beyleri ile batıdaki Tarduş beyleri ve başta Köl İç Çor, arkasından şad-apalar (belki Tarduş bölgesine gönderilen büyük şadlar veya onların hocaları), doğuda Tölös beyler, başta Apa Tarkan, sonra bu taraftaki şad-apalar (belki Tölös bölgesine gönderilen büyük şadlar veya onların hocaları) ile Taman Tarkan, Tunyukuk Boyla Baga Tarkan ve başta İç Buyruk Sebig Köl İrkin, sonra diğer bakanlar ve şimdiki bunca beyler gelip bağlılığını bildirdiler” (Bilge Kagan Yazıtı, Güney tarafı, 13-15. satır: “Kangım Türk Bilge Kagan olurtukunta Türk amtı begler, kisre Tarduş begler, Köl İç Çor başlayı, ulayı şadapıt begler, öngre Tölös begler, Apa Tarkan başlayı, ulayı şadapıt begler bu...Taman Tarkan, Tunyukuk Boyla Baga Tarkan, ulayı buyruk...İç Buyruk Sebig Köl İrkin başlayı, ulayı buyruk, bunca amtı begler”). Bunun gibi Uygur dönemi yazıtlarından Terhin’de ise, başbakan yerine “İç Buyruk Başı Inançu Baga Tarkan” (Terhin Yazıtı, Batı tarafı, 6. satır) unvanlı bir kişiden söz edilmektedir. Burada ismi anılan Inançu Baga Tarkan’ın, Böğü Kagan’dan sonra hükümdarlık tahtına oturan başbakan Tonga (Tun/Ton/Tong/Tokta) Baga Tarkan (779-789) olduğunu sanıyoruz. Suci Yazıtında, “Kırgız oğluyum. Boyla Kutlug Yargan’ım. Kutlug Baga Tarkan’ın öge buyruğuyum (başbakanıyım)” (Suci Yazıtı, 2-3. satır: “Kırgız oğlu men. Boyla Kutlug Yargan men. Kutlug Baga Tarkan öge buyruku men”), diye geçen cümledeki Boyla Kutlug Yargan da başbakandır.

Bununla beraber İslam öncesi Türk tarihinin kaynaklarında devlet kurucusu iki aile ile karşılaşılıyor. Bunlardan birisi Börülüler (A-shih-na/Aşina/Çina/Çona), diğeri de Arslanlardır (A-shih-te/Tonga). İkincisi devamlı Börülülerin yanında, onlara yardımcı bir aile olup, büyük bir ihtimalle de Börülülerin (A-shih-na) akrabasıdır. Çoğu vakit gözden kaçırıyoruz, fakat bu oluşumun izleri Oguz Kagan Destanı’nda da geçer. Burada Türk soyunun ortaya çıkışı anlatılırken; “Nuh peygamber yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman, büyük çocuğu Yafes’e Doğu ülkelerini, Türkistan’ı ve civarlarını verdi ki, bu Türkistan Ceyhun ile Çin arasındadır. Bütün hanlar, Türkler, kuzey kavimleri, güzel insanlar onun soyundandır. Bu tayfa son derece yığittir. Onun çocuklarının hepsi arslan ve kurt olur” (Gömeç, 2021a) sözü buna delalettir. Mogol tarihinde de buna benzer bir şekilde Dürülgünler ve Nirunları görüyoruz. Esasında Cami’üt-Tevarih’in yazarı Reshideddin’in neredeyse bütün Dürülgünleri Türk soyundan sayması da ilginçtir. Bizim kanaatimize göre, başbakanlar Tonga Baga Tarkan zamanına kadar hep A-shih-te (Arslanlar) (Bugüne kadar A-shih-te ailesi üzerinde pek durulmamışsa da, A-shih-naların kimliği hususunda üç-aşağı, beş-yukarı birtakım

tahminler yapıldığını biliyoruz. Türk kültüründe iki hayvanın mühim yeri vardır: Bunlardan birisi kurt (börü), diğeri de arslandır (veya bars= tonga) ki, A-shih-na'nın kurt ile alâkasını aşağı-yukarı herkes kabul etmektedir. Arslan da büyük bir ihtimalle A-shih-te ailesinin sembolü olabilir. Bu duruma Türklerin kültür hayatında her zaman rastlanır. Çünkü Türk boylarına ad verme gelenekleri içinde hayvan isimlerine de tesadüf ediyoruz. Örnek göstermek gerekirse; Alayuntlu, Bugu, Ak Koyunlu, Kara Koyunlu, Kara Keçili, Sarı Keçili vs (Gömeç, 2003; Gömeç, 2007). Türkistan, Hazar'ın batısı ve Avrupa'daki Türklere ait arkeolojik malzemelerle, İslam kaynaklarını da incelediğimizde özellikle Batı Türklerinin sembolünün "arslan" olduğu görülecektir (Feher, 1943; Burnaşeva, 1972; İbn Bibi, 1996;)) ailesinden gelmiştir. Bilindiği gibi, Tunyukuk da bu aileye mensuptur ve onun nesillerinin Uygur çağının sonlarına değin Türk devletinde hep yüksek mevkileri işgal ettikleri söylenir (Ögel, 1964; Ögel, 1971). Tonga (Tun) Baga'nın (779-798) iktidarı ele geçirmesinden sonra (Özellikle Böğü Kagan'ın yanında bulunan Sogdlar, onu Çin'i işgal etmeye zorluyorlardı. Çin gibi bir ülkeye sahip olmak o çağın şartlarında yararlı bir iş değildi. Hunlar zamanından beridir çeşitli defalar Türkler bu imkânı ellerine geçirmişlerdi, ama Çin onların pekçok ihtiyacını karşılayan bir devlet olduğundan, hayatını devam ettirmesi de zaruri görülüyordu. Böğü Kagan zamanında birçok Uygur geleneği değişti. Çinlilerle ticarete girdiklerinden itibaren epey değerli şeye sahip oldukları gibi, gösterişe de alıştılar. Kagan kendini halktan ayırarak saraylarda oturmaya başladı. Kadınlar makyaj yapmağa, güzel giyinmeğe özendiler. Bunlar elbette toplum içindeki milliyetçileri rahatsız ediyordu. Hatta o kadar ileri gidilmişti ki, Kök (Ulu) Tengri inancının yerine, Türk sosyal hayatına yüzde-yüz ters olan Maniheizm gibi bir dine girilmişti (Mackerras, 1972; Gömeç, 2023a). İşte bütün bunlardan hoşlanmayan bir grup devletin istikbalini tehlikeli gördüğünden, Böğü Kagan'ı tahttan uzaklaştırdılar. Sonuçta Tonga Baga Tarkan'a bu hadise sırasında yardım eden Kırgız beyi başbakanlık makamına getirilerek ödüllendirilmiş olmalıdır) bu makama bir Kırgız'ın atanması yeni bir değişiklik gibi görünmektedir. Tabiki bu olayın başka siyasi sebepleri de vardır.

Biraz önce de söylediğimiz gibi, Kök Türkçe kitabelerde bakanlar heyeti; "Ulug Buyruk Tokuz bolmış" şeklinde belirtilmektedir ve burada kastedilen, bakanlar kurulunun dokuz kişiden meydana geldiğidir.

Bakanlardan bir tanesi de devlet ve ülke birliğini meydana getiren kabilelerin düzen ve yerleşmesinden mesuldü. Çünkü yeri geldiğinde devlete kafa tutabilecek kadar bir gücü bünyelerinde barındıran bu boyların kontrol altında bulunmaları gerekmektedir. Herhalde bu işlerle ilgilenen bakanın unvanı "Boyla" idi. Kök Türkçe yazılı belgelerden Bilge Kagan (Bilge Kagan Yazıtı, Güney tarafı, 13-15. satır: Kangım Türk Bilge Kagan olurtukınta Türk amtı begler, kisre Tarduş begler, Köl İç Çor başlayu, ulayu şadapıt begler, öngre Tölös begler, Apa Tarkan başlayu, ulayu şadapıt begler bu...Taman Tarkan,

Tunyukuk Boyla Baga Tarkan, ulayu buyruk...İç Buyruk Sebig Köl İrkin başlayu, ulayu buyruk, bunça amtı begler) ile Tunyukuk Kitabesi'nin I. taşında (Tunyukuk Yazıtı, I. Taş, Batı tarafı, 6-7. satır: Bilge Tunyukuk Boyla Baga Tarkan birle İl-teriş Kagan boluyın) "Boyla Baga Tarkan" unvanını taşıyan bir kişiyle karşılaşıyoruz ve bilindiği gibi Türk tarihinde bu sanı taşıyan bir kişi vardır ki, o da; meşhur Tunyukuk'tur (Gömeç, 2010). Muhtemelen Kök Türk Kaganlığı yeniden bir nizama sokulurken İl-teriş Kagan ona boy-kabile işlerini halletme görevini vermişti. Tunyukuk'un belki de Oguz Kagan Destanı'ndaki iz düşümü olan İrkıl Koca da Oguz'un Boz Ok ve Üç Ok adlarını alan oğullarının yirmidört evladına birer lâkap ve her birisine hayvanlarıyla, mülklerine vurulmak üzere tamgalar tespit etmişti (Gömeç, 2021b). Kısacası İrkıl Koca da Oguz aşiretlerinin düzen ve teşkilatlanmalarında önemli bir görev üstlenmiştir.

Tahminlerimize göre Türk devletinde bazı bakanlar da hayvanlar, yaylaklar ve ziraat ile ilgilenmekteydi. Herhalde bunlar günümüzün hayvancılık ve iktisat bakanlıklarıydı. Çünkü devletin ve ekonominin temelini meydana getiren konar-göçerlik çok eski çağlardan beridir bir düzen dâhilinde yapılmakta ve Türk ülkesinde her boyun ikamet yeri ile yaylağı kanunlar çerçevesinde belirlenmekteydi. Dolayısıyla hayvancıların başkalarının arazilerine girmeleri veyahut da birbirlerinin aleyhine otlakları tüketmeleri yasaktı ve elbette bunların da kayıtları olması gerekirdi.

Eski Türklerin temel geçim vasıtası her ne kadar hayvan ağırlıklıysa da, çok eski zamanlardan itibaren, bilhassa sıcak ve korunaklı nehir boylarında ziraat yapıldığını kaynaklar söylemektedir. Bu tarım ürünlerinin nelerden ibaret bulunduğu dair de elimizde bol malzeme vardır. Ayrıca işlenen topraklar ve yetiştirilen ürünlerin hangileri olduğu büyük ihtimalle devlet tarafından biliniyor ve bu işler gayet muntazam bir şekilde görevlilerce gözetim altında tutuluyordu. Bunların başında muhtemelen bir buyruk vardı ki, o da bu tür tarım işlerini yoluna koymakta, hangi kabilenin ne yetiştirdiği, nereleri ektiği ve bunlardan ne kadarının devlete vergi olarak ödenmesi gerektiğine bakmaktaydı. Ticaret ve mal alış-verişi de belki yine bu iki bakandan biri tarafından kontrol edilmekteydi.

Hükümetteki buyruklardan birisi de "Dış İşleri" bakanı durumundadır. Hunlar çağından beridir başkentte, kaganın yanında bir dışişleri görevlisinin bulunduğunu, resmi heyetlere bunun yol gösterdiğini, gelenlere uyulması gereken teşrifat kurallarını öğrettiğini ve kagan ile elçiler arasındaki istişareyi bunların yönettiğinden haberdarız. Tabiki bu bakanın seçtiği birtakım görevliler de vardı ve onlar herhalde dil bilen, okuma-yazması olan kişilerdi.

Mesela Çin imparatoru Wu M.Ö. 110 tarihinde Kuo Ch'i ismindeki bir sefiri Hunlara gönderdi. Türk topraklarına gelen bu elçiyi bir dış işleri görevlisi karşıladı ve neden yollandığını sordu. Sefir bizzat Türk hükümdarıyla görüşeceğini söyleyince, başı eğik olduğu halde huzura kabul edildi (Cahun, 1896; Giles, 1934; Orkun, 1938;

Chang, 1966; Watson, 1968; Wiens, 1969; Findley, 2005; Huang, 2007; De Groot ve Asena, 2010). O, Çin'in batıdaki pekçok Türkistan kavmini egemenliğinin altına soktuğunu, kalabalık bir ordularının bulunduğunu, çölün kuzeyindeki soğuk ve kurak iklimlerde daha fazla yaşayamayacaklarını, bu yüzden bir an evvel Çin'e tabi olmalarını bildirince, kagan buna çok kızdı. Herşeye rağmen milletlerarası hukuka uyan Türk hakani, işin aslını iyice araştırmadan bu elçiye karşısına çıkaran baş teşrifatçının öldürülmesini buyurduktan sonra, belki de kafasının kesilmesi gereken bu densiz Çinli'yi de bırakmayıp, bugün bile Baykal bölgesinde kalıntılarına rastladığımız Ulan Ude yakınlarındaki Türk yerleşimlerinin bulunduğu topraklara sürdü (Gömeç, 2023b; Kızlasov, 2023).

Bunun gibi Kök Türk kaynaklarında adına rastlamamıza rağmen, Çince vesikalarda geçen Buyruk Çor'un 727 senesinde Bilge Kagan tarafından Çin'e yollanarak, Tibetlilerin bu ülkeye karşı faaliyetlerini haber vermekle görevlendirildiğini, ayrıca 734 tarihinde Bilge'nin öldürülmesi hadisesine karıştığını biliyoruz (Mau-tsai, 1958; Giraud, 1960; Jen-t'ang, 1968; Chi-huei, 1971).

Dolayısıyla eski Türkler bugün olduğu gibi tarihte de dış işleri veya ikili ilişkilerde görevlendirilen, kendilerine verilen yetkilerle şahıslar ya da devlet gibi kurum yapıları arasındaki her türlü görüşmeyi gerçekleştirip, çözüme ulaştıran memurlara "elçi", "sözcü" veya "yalabaç" (yalavaç) diyorlardı (Bununla beraber Kaşgarlı Mahmud'un eserinde bir "yalafar" kelimesi vardır ki, "hakanın gönderdiği elçiye verilen addır" deniyor (Kaşgarlı Mahmud, 1988; İbni-Mühennâ Lûgati, 1988)) ki, elçi kelimesinin kökü de Türkçedeki "el/il" yani ülke, devlet, millet sözünden gelmekte olup, içerisinde "arayı bulan", "barışı sağlayan" gibi manalar da vardır. Bu yüzden insanlar herhalde konuşmayı öğrenip, bir toplum düzeni içerisinde yaşamaya başladıkları andan itibaren elçilik müessesesi de oluşmuştur.

Mesela Oyuk-Tarлак Yazıtında adı geçen "El Togan Tutuk'un Altı Bag Bodun'un elçisi" (Uyuk Tarлак Yazıtı, 2. satır: "Atım El Togan Tutuk. Ben tengri elimke elçisi ertim. Altı Bag bodunka beg ertim") olduğu söylenmektedir. Çakolların ikinci yazıtı "Elçi Çor" adına dikilmiştir ve ayrıca Uybat VI Yazıtında da bir elçi kelimesine rastlıyoruz. 8. asrın ikinci yarısında (753-754), Uyurlardan Kara Türgişlere Çabış Tun Tarkan adında bir elçinin gittiğini, yine Uybat yazıtlarındaki; "Çabış Tun Tarkan'ın ebedi taşını dikiverdim. Erdeminizden dolayı ülkenizden Kara Kan'a vardınız, yalabaç (elçi) gidip-gelmediniz" (Uybat I Yazıtı, 3-4. satır: "Çabış Tun Tarkan bengüsi tikebertim. Erdemin için ilinde Kara Kanka barıpan, yalabaç barıpan kelmedingiz. Begimiz"), cümlesinden öğrenmekteyiz. Alp Bilge Kagan zamanında (808-821), Tibet'e elçi giden şahsın adının Inançu Alp olduğu, Altın Köl II Yazıtında: "Erdem için ben Inançu Alp ülkemde dört defa dolaştım. Edeb böyle bir şey imiş. Sizler için Altun Kır'a girdim. Erdem için Tibet hanına yalabaç (elçi) olarak gittim" (Altın Köl II Yazıtı, Sol

taraf, 2. satır; Sağ taraf, 1-2. satır: "İlimde tört tegzindim. Erdemim için Inançu Alp. Erdem bolsar andag ermiş. Sizimin Altun Kırka kirtim. Erdem için Töpüt kanka yalabaç bardım, kelürtim"), diye belirtilmektedir. Elçi manasındaki yalabaç kelimesine başka yerlerde de rastlıyoruz (Bilge Kagan Yazıtı, Doğu tarafı, 39; İrk Bitig, 16. satır). Kısacası yabancı memleketlerden gelen elçi ve misafirler konusunda kagana yardımcı olan belki hacib gibi bir görevlinin bulunduğu, Hunlar çağından beri malûmdur (Ligeti, 1986; İnce, 1996; Barbaro, 2005), fakat bunların hangi unvanı taşıdıkları meçhuldür.

Eski ve Orta Çağlarda ülkeler elçi kabullerinde büyük törenler icra ederek devletlerinin askeri kudret ve zenginliklerini de sergiliyorlardı. Mesela Kök Türk Kaganlığının batı ucunu meydana getiren On Okların (Kök Türk devletinin kuruluşundan itibaren karşımıza çıkan On Oklar, on aileden ibaret olup, ülkenin batı kanadını meydana getiriyorlardı. Onlar adlarının da verdiği anlama, yani yayın hâkimiyeti, okun da tabiyeti ifade etmesine bağlı olarak doğudaki ana merkezin bir parçası idiler. Bu durum bir yana On Ok boyları Tuğlu (T'u-lu/Togru/Törü/Doğulu/Bağlı/Yol/Toprak/Üç Ok) ve Nu-shi-pi (Belki Yaylılar/Boz Ok) diye ikiye ayrılmışlardır. Beş çor tarafından idare edilen Tuğluların urugları; Çumukun (Külüg Çor), Hu-lu-wu (Belki Kurlu/Karalu/Kür Çor), Che-cho-t'i (Tonga Çor), Türgiş (Kara Çor), Süngüz'dür (Çoban Çor). Bunlar Çu vadisinin doğusunda, Altay ve Cungarya'yı içine alan bölgelerde yaşıyorlardı. Tuğluları (T'u-lu/Togru/Törü/Togulu) daha sonraki Duglatlar ile ilişkilendirenler var ise de, bu durum tereddütlüdür. Beş irkin tarafından yönetilen Nu-shi-pilerin (Yaylılar) aileleri; İzgil~İzgil İl (A-si-kie/Kül Erkin), Ko-chou (Koşu/Kür Erkin), Başkan (Tonga İşbara Erkin), Si-kie (Çık İl/Sek El/İni Çor Erkin) ve Çoban Erkin unvanlı birinin idaresindeki başka bir Ko-chou (Koşu) boyudur) idarecisi İstemi Yabgu, 569 yılı sıralarında Doğu Roma'dan gelen elçi Zemarkhos'un başkanlığındaki heyeti hergün içerisinde değişik değerli eşyaların ve rengarenk ipeklerin bulunduğu çadırlarda karşıladı. Sefirler, gördükleri bu ihtişamın Bizans da bile olmadığına hayretler içinde bakıyorlardı. Türk topraklarından ayrılana kadar hergün başka bir yerde ağırlanan Romalılar, memleketlerine döndüklerinde bütün bunları ayrıntılarıyla yetkililere anlatacaklardı. Her ne kadar tarih ve yeri konusundaki tartışmalar sürse de, daha sonraları Uygur Devletini ziyaret eden Tamim İbn Bahr isimli bir Arap seyyah ya da elçi Türk kaganın kendi çadırıyla, 12.000 kişilik ordusu ve her birinin 13.000 kişiye sahip olduğu 17 kumandanı, 900 kişiyi alacak genişlikte ve aksamaları herhalde altından bir otağının varlığı (Sagır, 2006; Gömeç, 2021a; Gömeç, 2023a) hakkında haber vermektedir. Bu gibi örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Elbette daha sonraları kendilerine sefir de denilen bu kişileri bağımsız devletler gönderebilirdi. İşte bu yüzden Juan-juan hakani Anaguey'e, Börülü önderi Bumin'in bir elçi yollayarak kızını istemesi bir nev'i bağımsızlık göstergesi olduğu gibi; yedinci asrın başlarında On Ok

beyi Tonga Yabgu'nun, devletin meşru kaganından habersizce Çin'e elçi gönderip, bir de prenses istemesi bağımsızlık ilanı şeklinde yorumlanmış, bunun üzerine İllig Kagan, Tonga (T'ong) Yabgu'ya; "görüyorum ki, T'angların bir prensesini almayı düşünüyorsun, ama onu götürmek için benim topraklarımdan geçmen lazım" diyerek yabguyu tehdit etmişti. Yine Kök Türk Kaganlığının zayıfladığı bu yıllarda Çin imparatoru, Mogolistan'ın doğu taraflarını yurt tutan, Tung-hu/Hsien-pi halkının torunları olan, Kök Türklerin tabisi ve bir tür müttefiki durumundaki Kitanların aklını çeldi. Onlar da bağımsızlık hayallerine kapılıp Kök Türklerle rağmen Çin sarayına elçi gönderme cüretinde bulundular. Pek tabiki Kök Türk kaganı topraklarından geçen bu sefirleri tutuklattırdı (Can, 2019; Gömeç, 2021a).

Eski çağlarda elçiler son derece önemli bir yere sahipti. Çünkü onlar bir şahıstan ziyade, bir devleti temsil ettiklerinden dolayı, vardıkları bölgelere pekçok hediyeler götürüyorlar, kendilerine kıymetli şeyler veriliyor ve itibarla karşılanıyorlardı. İki ülke arasındaki ilişkilerin düzeyi ne olursa olsun, milletlerarası hukuk anlayışlarına göre dokunulmazlıkları söz konusuydu. Türk kültüründeki "elçiye zeval olmaz" sözü buna güzel bir örnek teşkil ederken, mesela Manas Destanı'nda "elçi turna kuşu gibidir. Ülkeler arasında serbestçe öter. Ona yol açıktır", denir (Yusupov, 1995). Kaynakların ifadesine göre hükümdarlar birbirine düşman bile olsa, Türk beyleri yabancı bir ülkeden gelen bu memurları mümkün olduğunca incitmemeye özen göstermişlerdir. Dolayısı ile onların maruz kaldığı hakaret veya saygısızlık geldiği devlete yapılmış demektir. Mesela 568'lerde Sasani şahının Kök Türk elçilerini zehirletmesi bir savaş sebebiydi. Bunun gibi Çingiz Han tüccar ve elçilerine kötü davranıldığından Harezmsah ülkesini yerle- bir etti. 1468'lerde kaynaklarda akıllı, namuslu bir kişi şeklinde anlatılan Ak Koyunlu beyi Uzun Hasan'ın, sefirlerle Ebu Said Han'a (1451-1469) yolladığı atların orada kasten ürkütülmesini dahi o; "atı ürkütmek, devleti ürkütmek" şeklinde yorumlamıştır (Hükümet başkanlarının atları aynı zamanda devletin malı olduğu için bir resmi hüviyeti de bulunmaktaydı. Aslında binlerce yıl önce Börü Tonga'nın (Tokta/Mo-tun) babasının atını oklatması hadisesi de devlete bir başkaldırının nişanıdır (Ögel, 1981).) ki, zaten bundan kısa bir süre sonra iki bey arasında büyük bir harp yaşanmıştır.

Elçilerin vazifeleri hususunda bir diğer nokta da, onların iyi birer istihbaratçı olmalarıdır. Selçuklu veziri Nizamü'l-mülk meşhur eseri Siyaset-nâme'sinde özetle bunu şöyle açıklıyor: Bunların işi sadece bir ülkeden diğerine mektup götürmek değildir. Hükümdarların elçi göndermekten bir başka maksadı; gittikleri yerlerin yollarını, boğazlarını, nehirlerini, buraların ordu geçişine müsait olup-olmadığını, güzergâhlarda kimlere güvenileceğini, memleketin asker sayısını, savaş araç-gereçleriyle, halkın iktisadi durumunu, hükümdarın maiyetindekilerin her türlü halini öğrenmektir (Nizamü'l-mülk, 1982; Tihrani, 2001; Ricaut, (tarihsiz)).

Ayrıca Yusuf Has Hacib de Kutadgu Bilig adlı eserinde

elçilerin vasıflarını çeşitli vesilelerle anlatır. Ona göre; bunlar hükümdarın yardımcısıdır ve devleti temsil ederler. İdareciler arasındaki ilişkileri düzenlediklerinden okur-yazar, bilgili, devlete ve hakana bağlı, sakın, gösterişli, ağızdan çıkan her kelimeyi tartan, gözü tok, dürüst, ahlaklı, kibar, içki içmeyen, sır saklayan, edebiyat, şiir, gök olayları ve tıbtan anlayan, iyi at binen, ok atan ve birtakım sporlarda maharetli kişiler (Can, 2019) olmalıdır.

Bununla beraber onlara gittikleri ülke yöneticilerine suikast düzenleme gibi bir takım ölümcül görev verilmesi sebebiyle, çoğu zaman iyi bir sorgu ve kontrolden geçirilmeden yetkili kişinin yanına girmelerine müsaade edilmemekte, bazan günlerce bekletilmekteydiler. Mesela M. önce 105 tarihinde Hun hükümdarı Öge Kagan'ın ölümü üzerine Çocuk veya Ogul Kagan tahtta oturduğunda; Çin'den baş sağlığı için iki ayrı elçilik heyeti geldi. Bunlardan birisi kagana, diğeri de Sağ Türk Bilge Tigin'e gönderildi. Bundan maksatları her iki Türk yöneticisini birbirlerine düşürmekten başka bir şey değildi. Ama durumdan haberdar olan kagan iki sefiri de kendi huzuruna getirtti. Onların böyle sinsice bir tutum içinde bulunmaları, Türk hakanını öfkeliendirdi ve bu elçileri tutuklattı (Watson, 1968; Ögel, 1981; De Groot ve Asena, 2010; Can, 2019). Buna dair bir başka örnek de Attila'ya (Ata İllig) başarısız suikast girişimidir. Burada da sefaret heyeti içerisindeki Bigila isimli bir kişinin bu işle görevlendirildiğini meşhur Priscus'tan öğrenmekteyiz (Gömeç, 2023b).

Metinlerde bir de "tamgaçı" denilen memurlara rastlanılmaktadır. Herhalde onlar bir nev'i devletin yazışmalarını kaleme alan ve mühürleyen görevlilerdi. Bu itibarla sadece dışişlerinde değil, her kademede kendilerinden yararlanılmıştır. Mesela 6. yüzyılın 2. yarısında Kök Türk ülkesine gelen Zemarkhos'la birlikte Bizans imparatorluğuna giden heyetin başkanlığını Tamga Tarkan unvanlı bir kişi yapar iken; 7. yüzyılın ilk yarılarında Tonga Yabgu'yu ziyaret eden Hsüan Tsang'ın yanına bir tamgaçı verilmişti (Gömeç, 2018; Gömeç, 2021a). Yine meşhur Köl Tigin'in cenaze merasimine katılanların arasında "On Okların Türgiş kaganından Makaraç Tamgaçı ile Oguz Bilge Tamgaçı" (Köl Tigin Yazıtı, Kuzey tarafı, 13. satır: "On Ok oğlum Türgiş kaganta Makaraç Tamgaçı, Oguz Bilge Tamgaçı kelti. Kırkız kaganta Tarduş Inançu Çor kelti. Bark itgüçi, bediz yaratıgma, bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çıkını Çang Sengün kelti") unvanlarını taşıyan iki zatı görmekteyiz.

Yeri gelmişken bahsetmekte fayda vardır ki, eski Türk ilinde geniş bir haberleşme ve posta ağı da mevcuttu. Ülkenin çeşitli köşelerinde ve özellikle de hudut boylarında Hun ve Kök Türkler çağında "kargu" denilen ateş kuleleri vasıtasıyla, düşmanın hareketlerinin önceden haber verilmesi söz konusu olduğu gibi, buralarda bulunan vazifeliler aracılığıyla bir yerden, başka bir bölgeye de bilgiler çok kısa bir sürede ulaştırılıyordu. Sonraki Türk ve Mogol idareleri döneminde daha da geliştirilen bu sistemde, adı geçen menzil noktalarında görevli memurlar bazan yaya, bazan

ulařım vasıtası olarak atlar ve kuřlar (Mesela 17. yūzyıla ait Hindistan'daki Baburlū dōnemiyle alākalı bazı kaynaklarda, 15-20 km'lik mesafelerde bulunan posta menzillerinde ulakların gōrevlendirildięi, mektup ve fermanları hızlı bir řekilde dięer posta noktasına ulařtırıldıęı, bōylece varacaęı yere gece ve gūndūz duraksamadan yapılan yolculuklarla iletildięi, acil durumlarda ise gūvercinlerden de faydalandıęı yazılıdır (ōmūr, 2022)) ile duruma gōre duman ve ıřıktan da yararlanarak haberleri gerekli yerlere iletmekteydiler. Bir nev'i bu han veya menzillerde zaman zaman yūzlerce at bulunuyordu. Devletin merkezinden bařka bir mahale ya da yabancı bir memlekettē ūlkenin bařkentine giden haberciler bu konaklara geldiklerinde atlarını deęiřtirir, onlara bir gōrevli dięer menzile kadar eřlik eder, orada kendi atlarını alarak geri dōner idi. Bōylece hię durmadan kısa bir sūrede ulařılacak noktaya varırlardı. Bir bařka husus ise bu habercilerin yolda atları yorulduęu veya öldūęi takdirde, karřılařtıęı kiři kim olursa olsun sorgusuz, sualsiz o kiřinin atını alabilirdi. Ama bunların yanlarında herhangi bir malzeme eksik olursa da en aęır řekilde cezalandırılırlardı. Mesela Mogollar buna son derece riayet etmiřlerdir.

Yine ilk bařlarda haberci veya postacıların ōnceden belirlenen gūzergāhlardan ayrılmaları yasaktı. Ayrıca bu gōrevi ūzerine alan kiřiler ile konaklama noktalarındaki halk birtakım vergilerden de muaf idiler. Bu iřlerle vazifeli kiřilere deęiřik dōnemlerde "kōrūę, yamçı, ulak, tatar" vs. adlar verilmiřtir (D'Ohsson, 1340; Boodberg, 1936; Clavijo, 1975; Nizamū'l-mŭlk, 1982; Moęolların Gizli Tarihi, 1986; Marshall, 1996; Kafalı, 2005; El-ōmeri, 2014; řenol, 2018; Gōmeę, 2021a). Muhtemelen buyruklardan birisi de, iřte ulařım ve haberleřmeden mesul idi. Muhakkak ki, ulařım ve haberleřme aęını kontrol eden yetkililer vasıtasıyla yolların imar, bakım ve bir řekilde gūvenliklerinin saęlanması askeri seferlerin aksamaması ięin de mŭhimdi.

Bakanlar kurulunun bir diğer ūyesi ise adalet işlerine bakan buyruklardır. Bunun ięin gōrevlendirilenlere "yarguğ" veya "yargan" denmekteydi. Hunlar çağından itibaren devlet kademesinde bir nevi hākimlik yapan bu memurların varlığından haberdarız. Bŭyŭk bir ihtimalle Bilge tahtta çıktıktan sonra kardeşi Kōl Tigin'i hem ordu komutanlığı, hem de adalet işleriyle vazifelendirmişti. O bu hususta řōyle diyor: "Inanęu Apa Yargan Tarkan unvanını ona ben verdim" (Kōl Tigin Yazıtı, Batı tarafı, 2. satır: "Inanęu Apa Yargan Tarkan atığ birtim"). Őyle anlaşılıyor ki, Tonga (Tun/Ton/Tong/Tokta) Baga Tarkan'ın (779-789) Kırgız veziri de bu gōrevde bulunuyordu (Suci Yazıtı, 2. satır: "Kırkız oğlı men. Boyla Kutlug Yargan men").

İnsanlara adaletle davranmayı kendilerine ilke edinen Tŭrk idarecilerin ūlkeleri, memleketlerinde baskıya maruz kalan her tŭrden insanların da sığnağıydı (Mesela İspanya'da 1492'lerde, "ya Katolik olursunuz ya da bŭtŭn erkeklerinizi yakarız" diye Yahudilere bŭyŭk bir baskı başlayınca, onlar soluğu Tŭrk ūlkesinde almışlardı. Sultan Bayezid, "Osmanlı memleketinin kapılarının ezilen bŭtŭn

insanlara ağık olduğunu" sōylemiř, arkasından gemiler gōnderip Yahudileri Tŭrk yurduna getirmişti (Kŭęŭk vd., 2015)). Tŭrk toplumunda esirlere bile insanca muamelede bulunuluyor, halkın gūvenini kazandıkları takdirde, sanki onlardan birisi oluyorlardı (Meřhur Çinli casus Chang-ch'ien M.ō. 138'de, Tŭrklere karşı Yŭeh-chilerle bir anlaşma yapmak ięin Çin imparatoru tarafından gōnderildięinde, Tŭrk topraklarından geğerken, řŭpheli hareketlerinden dolayı tutuklanmış ve geręek amacı anlaşılınca on yıl kadar Tŭrklerin yanında kalmıştı. Kendisini Tŭrklere sevdiren Chang-ch'ien'e Hun hakanı bir kadın vermiş, hatta adamın bu kadından bir oęlu bile olmuştu (Gōmeę, 2023b)). Őoęu zaman bu kişiler ūlkelerine dōnme fırsatını bile yakaladıkları halde, buna tevessŭl etmiyorlardı.

Tŭrkler adalet konusunda akrabalarına bile gōz yummazdı. Bōrŭ Tonga (Tokta/Mo-tun), Attila, Kapgan, Ćingiz, Temŭr gibi gŭęlŭ Tŭrk hŭkŭmdarlarının çağında ĉoluk-ĉocuk, kōylŭ, tŭccar kim olursa olsun, devletin sınırları dāhilinde bir yerden başka bir yere korkusuzca seyahat yapabiliyorlar ve Tŭrk'ŭn an'anevi adalet anlayışının her tarafta hākim kılındığını gōrdŭkleri ięin kendilerini gūven iğerisinde hissediyorlardı. Mesela Kōk Tŭrklerin varisi durumundaki Hazarlar bu adalet konusunda ĉok dikkatli davranıyorlardı. Tebaları arasında pekĉok dinden insan olduğu ięin Hazar hŭkŭmeti adli işleri ĉözŭmlemek amacıyla yedi yargıca vazife vermişti. Bunlardan ikişer tanesi Mŭslŭman, Hristiyan ve Musevi olmakla birlikte, birisi de herhalde bir kamdı.

Bilindięi gibi meşhur seyyah İbn Battuta'nın gōrdŭęŭ yerlerden biri de Altun Orda Hanlığıdır. O Harezm'i anlatırken; beyin huzurunda bir adalet divanının kurulduğunu, burada kadı ve din adamlarıyla beraber "yarguğ" adı verilen şahsın da hazır bulunduğunu, halkın şikayetlerinin dinlendiğini, konu řer'i ise kadıya, değilse yargıca havale olunduğunu sōyler. Hŭkŭmlerinin adilliliğini ve rŭřvette almadıklarını vurgular. Bunun gibi Delhi Tŭrk hŭkŭmdarlarından Gıyaseddin Balaban'a (1266-1286) gōre de iyi bir yōneticinin dōrt řey yapması gerekir. Birincisi; dini korumalı ve yasayı (şeriat) uygulamalı. İkincisi; ahlaklışlığı, gŭnahları, sefillikleri ortadan kaldırmalı. Ŭęŭncŭsŭ; Tanrı korkusu olan insanlarla ĉalıřmalı. Dōrdŭncŭsŭ ise; adaleti hākim kılmalı (Gōkalp, 1976; Gōmeę, 2016; Gōmeę, 2017b; Ahmet, 2019; Ubicini, (tarihsiz)a;). Mesela ondan yŭzlerce yıl ōnce Yusuf Has Hacib de hakana, yasayı halka adalet ve dōęrŭlukla uygulamayı ōęŭtlerken; bir ūlkenin elde tutulabilmesinin asker ve orduyla mŭmkŭn olduğuna, bunları beslemek ięin de ĉok mal ve servetin gerektiğine, bu şeylerin sağlanabilmesinin ise halkın zenginliğine bağlı olduğuna, mŭreffeh bir toplum ięin de adaletin lŭzumuna vurgu yapar. O ayrıca hangi idareci memleketi ięin faydalı kanunlar ilan ederse, ūlkesinin dŭzenini sağlayıp, ūnŭnŭ artırır (Yusuf Has Hacib, 1979) der.

Tŭrk hŭkŭmdarlarının toplum içerisinde adaletin, geręek manada uygulanıp, uygulanmadığını denetlemesi uzun

yıllar sürmüştür. Yine tarihi kaynakların bize söylediğine göre; Selçuklu, Memluklu ve Safevi gibi Türk sultanları haftanın belirli günlerinde toplantı salonunda tahtlarında otururlar, davaları kadılar ve imamların huzurunda dinlerler ve şikayeti bir hükme bağlardı. Mesela kaynaklar Melikşah'tan bahsederken büyük atalarından Selçuklu sultanı Tugrul'un haftada iki defa adalet divanı kurdurması gibi; "onun devrinde haksızlığa maruz kalan birisinin sultanla görüşmesi için haciblere ihtiyacı yoktu. Davacı, sultan ile yüzyüze konuşup, hakkını arardı" der (Yukarıdaki Selçuklu örneğindeki gibi, Hindistan Türk hükümdarlarından Tugluk Şah ve Sultan Hümayun ile alâkalı olarak kaynaklarda şu bilgilere rastlamaktayız: Haftada bir gün devlet görevlileri ve Sultan Tugluk toplanır. İçeri girmek isteyenler engellenmez. Bir çağırıcı şikâyeti bulunanların huzura gelmesi için bağırır. Sultan bu kişiye derdini ve ihtiyacının ne olduğunu sorar; onu dinler ve gereğini buyurur. Buna benzer biçimde Sultan Hümayun'un sarayın dışına bir adalet davulu koydurduğu, şikayeti olan ya da haksızlığa uğrayanların bunu çaldığı, sesin duyulması üzerine sultanın ilgili kişileri huzuruna çağırıp, dinlediğine dair birtakım rivayetler vardır. Yine aynı şekilde Ak Koyunlu beyi Uzun Hasan hakkında bilgi veren kaynaklar, onun sabah namazından sonra davul çaldırıp, divanını topladığını, sıradan bir kıyafet ile tahtına oturup, fakir-fukaranın şikayetlerini dinlediğini, sonra bir hükme varıp, bunları kayda geçirdiğini ve kararlarının hiçbir surette değiştirilmediğini yazarlar (Cevdet, 1985; Hinz, 1992; El-Ömeri, 2014; Zahiru'd-din Nişaburî, 2018; Kişmiş, 2019)). Divan-ı Mezalim denilen bu sistem yüzlerce sene işledi. Türk hanları bizzat bu adliyelerde mazlumların haklarını verirdi. Hiçbir şekilde güçlü-zayıf, zengin-fakir ayrımı yapılmazdı. Hükümdar yılda bir defa, mahkemede kendisinden davacı olan birisi ile hâkimin önünde, soruşturma yerinde ayakta durur, iddiaları dinlerdi. Kendisine kesinlikle bir iltimasta bulunulmazdı. Aynı uygulamayı Osmanlı çağında da görürüz. Mesela Bursa kadısı Şemseddin Muhammed Fenari'nin Cuma namazında hazır olmayan bir Müslümanın şehadeti kabul edilmez hükmüne binaen, Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) şahitliğini geri çevirmesi ilginçtir. Başka bir rivayette ise böyle davrandığı için padişahın şehadetini damadı Emir Sultan geri reddetmiştir. Belki sembolik de olsa insanlar arasındaki eşitliği, hak ve hukuku bundan daha güzel bir misal açıklayamaz. 21. asırda bile pekçok modern toplumda göremediğimiz bu durum adalet işlerine iktidarın karışmaması veya başka bir deyişle yargının bağımsız oluşuna iyi bir örnektir. Yine bu çağlarda Avrupa'da insanlar birbirlerinin kanını emerken, dünyanın pekçok yerinden topluluklar gelip, Türk adaletinin ve koruyuculuğunun gölgesi altında yaşamayı tercih ediyorlardı. Hatta yüzlerce yıl önce Latin kaynakları bizzat Attila'nın bazı meseleleri adaletle hallettiğini yazarlar (Runciman, 1943; Thompson, 1945; Nizamüddin Şamî, 1949; Cezar, 1957; İbn Batuta, 1981; Koestler, 1984; İbn Bibi, 1996; Golden, 2000; Gumilev, 2003; Mesudi, 2004; Kanat, 2010; Aydoğmuşoğlu, 2017;

Ahmet, 2019; Ubcini, (tarihsiz)b). Dolayısıyla devlet vatandaşlarına karşı adil olmak zorundadır ve bu konu Kutadgu Bilig'de özellikle işlenmiştir.

Eski Türk devlet meclisinde bulunan bakanlardan bir diğeri de milli güvenlikten sorumlu buyruktur. Türk askeri literatüründe birçok rütbelere ve askeri terimler olduğundan (Çin kaynaklarına bakılarak Türklerde yirmisekiz rütbe ve unvan olduğu söyleniyorsa da, biz araştırmalarımız neticesinde otuzbir tane unvana rastlamış bulunuyoruz (Julien, 1864; De Guignes, 1924; Yü-Ch'üan, 1949; Mau-tsai, 1958; Chi-huei, 1971; Kitapçı, 2004; Gömeç, 2022)), bunları ortaya koymak biraz çetin ise de, en büyük askeri komutanın Türkçe unvanının "Sü Baş" (Apa Tarkan veya Kara Çor) olduğunu ve sü başlık görevlerini savaşlarda genellikle kaganların veya tiginlerin üstlendiğini biliyoruz. Mesela 710 senesindeki Türgiş seferinde, Kök Türk hükümdarı Kapgan'ın oğlu İni İl Kagan sü başlık yapmıştı ve Tunyukuk Yazıtında bu konu anlatılırken şöyle deniyor: "Katun ölmüş idi. Kagan ona yas merasimi yaptırmak istedi. Orduya, gidin, Altun Yış'da oturun, emrini verdi. Sü Baş İni İl Kagan'ın, Tarduş Şad ile gitmesini buyurdu" (Tunyukuk Yazıtı, I. Taş, Kuzey tarafı, 7. satır: "Katun yok bolmuş erti. "Anı yoglatayın" tidi. "Sü barıng" tidi. "Altun Yışda oluring" tidi. "Sü baş İni İl Kagan, Tarduş Şad barzun" tidi"). Uygurların büyük hakani Börü Ken de (Mo-yen Çor/belki Börü Kun/Genişleten/Yayan) (Yıldırım, 2010) kendi yazıtında, "sü baş" olduğunu söylemektedir (Şine Usu Yazıtı, Batı tarafı, 10. satır: "Sü Baş ben").

Elbette ülke güvenliği sadece sınırların düşman tecavüzlerine karşı korunmasından ibaret değildir. Güçlü bir devletin her açıdan huzuru sağlaması tüccar, seyyah, din adamı vs. insanların memlekette bir yerden bir yere korkusuzca yolculuk yapabilmesiyle doğru orantılıdır ve devleti idare edenlerin de başlıca görevidir. İşte buna bağlı olarak çok erken çağlardan itibaren Türk devleti yol güzergâhları veya kasabalar ile şehir içlerinde karakol sistemlerini de geliştirmiş idi.

Buyruklardan biri de maliye işlerine bakıyordu. Ülkenin bütün gelir-gideri, yapılacak her türlü harcamalar herhalde bu maliye bakanının denetiminde idi. Devlet hazinesine "ağı" deniyordu ki, Kök Türk Yazıtlarında da bu terime rastlıyoruz (Köl Tigin Yazıtı, Kuzey tarafı, 11-12. satır: Yogcı, sıgıtcı, Kıtany, Tatabı bodun başlayı, Udar Sengün kelti. Tabgaç kaganta İsiyi Likeng (Lü Hsiang) kelti. Bir tümen ağı altun, kumüş kergeksiz kelürti). Hazine memurlarına "ağıcı" adı verilip, herhalde hazine ve maliyeden sorumlu kişi veya bakana da "ulug ağıcı", denmekte idi. Bunun dışında vergi ve hesap işleriyle uğraşanlar "sakışçı" "tudun", "baskak" gibi isimlerle de anılmaktaydılar (Kemçik-Çirgac Yazıtının B yüzü, 5. satırında geçen bir kelime "amga" şeklinde okunup, bunun da vergi tahsildarı, hazineci (Orkun, 1940) manasına geldiği söyleniyorsa da, söz konusu kelimenin bu şekilde okunması hususunda tereddütlerimizin olduğunu belirtmek isteriz. Bu durum bir yana millete ait hazinelerin bulunduğu odaya veya İslami dönemdeki adıyla beyt'ül-mâl'e, sultanın bile tek

başına giremediğini de söylemekte fayda vardır). Elbette bu memurlar yanlarında hükümetten veya doğrudan doğruya kagandan aldıkları tamgalı berat ya da belki altın temrenli özel okları yanlarında taşıyorlardı.

Bununla birlikte daha Hunlar çağından itibaren Türk toprakları içindeki hayvan ve insan sayılarının belirlenerek, defterlere geçirilmesinin yasalaştığı; buna bağlı olarak da kimin ve hangi kabilenin ne kadar vergi ödeyeceklerinin tespit edildiği bilinmektedir (Ecsedy, 1965; Poucha, 1970; Çağatay, 1974; Yusuf Has Hacib, 1979; Kafesoğlu, 1983; Odjav, 2021). Bu yüzden “tudun” unvanlı kişiler tahsildarlık yaptıkları gibi, komutan da olabiliyorlar ve mevkileri de il-teberden sonra geliyordu (Tudun unvanı Kaşgarlı’nın Divan’ında da geçer ve orada mealen beldenin büyüğü ve halkın içme suyunu dağıtan kişi olarak anlatılır (Kaşgarlı Mahmud, 1988)). Kök Türk tarihinden hatırlayacağımız üzere, mesela Bilge Kagan 718 yılı başlarında, ayaklanan Karlukların üzerine Tudun Yamtar’ın idaresinde bir ordu gönderdiğini yazıtında şu biçimde anlatır: “Güneyde Karluk halkına doğru ordu sevk edeyim, deyip Tudun Yamtar’ı Karlukların üzerine gönderdim. Karluk il-teberi yok oldu” (Bilge Kagan Yazıtı, Doğu tarafı, 40. satır: “Biriye Karluk bodun tapa süle” tip Tudun Yamtarıg itdim, bardı...Karluk il-teber yok bolmuş”). Yine kaynaklarda meşhur On Ok beyi Tonga (T’ong/Tong/Son Olan) Yabgu’nun ele geçirdiği yerlere bir il-teberle, vergi toplama ve denetleme işini yapmak üzere bir tudun gönderdiğinden söz edilir. Bilindiği gibi İllig (İl) Kagan’ın akrabası olan Kutlug da (İl-teriş Kagan) ilk başlarda bir tudundu (Hamilton, 1955; Ecsedy, 1965; Clausoni 1972; Onat, 2012; Gömeç, 2023b). Muhtemelen Kök Türk beylerinden Köl Tudun’un küçük kardeşi Altun Tamgan Tarkan adına dikilen İh Asgat Yazıtında ayrıca Tekiş Köl Tudun’un adına da rastlamaktayız (İh Asgat Yazıtı, B yüzü, 1. satır). Tudun unvanını, Miran Metinlerinde, “Urungu Tudun Çigşi” (Miran Metinleri, A yüzü, 2-3. satır) şeklinde yine görmekteyiz. Son olarak meşhur Oguz Kagan Destanı’nda da Oguz ve çocuklarının ele geçirdikleri yerlere vergi memurları atamaları (Gömeç, 2021b) söz konusudur.

Devletin en üst kademesindeki bu idarecilerin önemine vurgu yapan ve parmağındaki mühür veya yüzüğün üzerinde “kurtuluş adalet ve doğruluktur” yazdığı rivayet olunan; ayrıca her sefere hâkimlerle beraber çıkan, bunlara şikâyetleri dinletip, karar verdiren büyük hükümdar Emir Temür; oğulları ve torunlarına vasiyetinde “dünyayı adalet ve iyilikle güzelleştirdiğini” söylerken, yine şöyle bir tespitte bulunur: “Vezirler saltanat sarayının sütunlarıdır. Onlar fazla gösterişten uzak durmalı ki, halkın gözüne saltanat tuhaf gözükmesin. Bunlar fitneci ve yalancılara sözlerine kulak asmamalıdır. Çünkü devlet yönetimindeki bu kişilerin düşmanı çoktur. İnsanların hepsinin gözü mevki ve maldadır. Eğer devlet vazifeleri başkalarının laflarına uyarsa yanlış düşerler”, dedikten sonra, bu tür idarecilerin dört vasa sahip olmalarını belirtir ve onlar da şudur: Bir, akıl ve ileri görüşlülük. İki, asalet ve soy temizliği (arı/silik). Üç, asker ve halka karşı hoş

görüşlülük. Dört, uzlaşmacı ve sabırlı oluş. Bunun yanı sıra Emir Temür, devlet adamlarının herhangi bir şeye karar verecekken kimseye bağlı olmamalarını, arkalarında hükümdarlarının durması gerektiğini, sağlam ve kuvvetlice işlere sarılmalarını ve emirlerine kimsenin karşı çıkmasına müsaade etmemeleri lazım geldiğine değinir. Ancak bu surette idareciler vazifelerini layıkıyla ve adaletle yaparlar. Yusuf Has Hacib de Kutadgu Bilig’te iki büyük görevin bulunduğunu, birisinin vezirlik, diğersinin de ordu komutanlığı olduğunu ve bunların halka yumuşak davranıp, icraatlarını adaletle ve düzgünce yapmalarını (Vezirlerin ve danışmanların (ayguç) devlet idaresindeki önemini göstermesi açısından şu tarihi vak’a çok dikkat çekicidir: Melikşah’ın vefatından evvel eşi Terken Hatun’un yüzünden Nizam’ül-Mülk ile arası açılmış, bir komutanını yollayarak; “elinden hokkayı (veya divit), başından da sarığı alacağını söyleyip, hükümdarlığa ortak mı olduğunu” sorduğunda, Nizam’ül-Mülk; “şurası unutulmamalıdır ki, başımdaki külâhım ile hokkam sizin taht ve tacınızla sıkı sıkıya bağlıdır, bu dört şey birbirine dayanmaksızın yaşayamazlar” diye cevap vermiştir (Merçil, 1977; Cevdet, 1985; Süleyman er-Ravendî, 1999; Residüddin Fazlullah, 2010; Gömeç, 2014; Zahirü’d-din Nişaburî, 2018)) söyler. Buna benzer şekilde 15. asra ait Devletşah Tezkiresi’nde; “vezir yük taşıyan demektir. Bu yüzden ülkenin ve idarenin bütün yükü onun üzerindedir. Devlet çadırının dört direği vardır ki, bunlar şunlardır: Doğruluk, için ve dışın temizliği, saf olmak ve metanet. Dolayısıyla vezir Tanrı’nın kullarına dürüst davranmalıdır. İffetli, günahattan kaçınan, memleketin namusunu koruyan, temkinli bir kişi olmalıdır” (Özer, 1945; Devletşah, 1977; Yusuf Has Hacib, 1979; Bıyıktay, 1989; De Clavijo, 1993; Yüksel, 2004; Sahibkiran Emir Timur, 2010; Aka, 2010; Şerefüddin Ali Yezdi, 2013), deniyor.

Daha öncede söylediğimiz gibi, kaganı da denetleyen bir güç vardı. Milletin ve devlet ileri gelenlerinin isteklerine aykırı davranan hakanların ne şekilde tahtlarını yitirdiklerini biliyoruz. Hatta meşhur Bilge Kagan’ın Budizm’i Türklerin milli dini yapmak istemesine karşılık, ünlü vezir Tunyukuk’un mecliste ona nasıl itiraz ettiğine tarih şahittir. Bunun gibi kagan olurken de hükümet üyelerinin ve milletin rolü büyüktür. 748 senesinde Atalar Mezarlığı’nda (Ata Sini) yapılan toplantıda, bakanlar kurulu, ordu mensupları ve halkın bizzat kendisinin, Uyгур beyi Köl Bilge’yi kagan atadığını, Şine Usu ve Terhin Yazıtlarındaki şu cümlelerde görmekteyiz: “Tokuz Buyruk, bin komutan ve halk ayağa kalkarak, babam kagana talepte bulundular: Atalarımızın bir ünü var, Ötüken ülkesine de sahiptiniz, artık siz yönetin dediler. Tay Bilge Tutuk orada yabgu atandı. Ondan sonra sıçan yılında (748), Atalar Mezarlığı’nda, güç halktır, Atalar Mezarı sizde ve gücün kaynağı sudur, dendi. Halk ayağa kalkarak onu kagan yaptılar” (Terhin Yazıtı, Güney tarafı, 3-6. satır; Şine Usu Yazıtı, Kuzey tarafı, 11-12. satır: “Tokuz Buyruk, bing sengüt, kara bodun turıyın kangım kaganka ötüntü: “Eçü apa atı bar” tidi. “Tegres eli sizde

ebir” tidi. Tay Bilge Tutukıg anta yabgu atadı. Anta kisre küskü yılka sinlegde, “küç kara bodun” timiş: “Sin sizde”, küç kara sub ermiş. Kara bodun turıyın kagan atadı”).

3. Sonuç

Bütün bunlar eski Türk devletinin ne kadar mükemmel bir teşkilatlanma içerisinde olduğuna delaletdir. Biraz evvelde gördüğümüz üzere Türk düşüncesinde, devlet için halkın önemi her zaman vurgulanır. Yani halk olmadan devlet olmuyor. Dolayısı ile Köl Tigin, Bilge Kagan, Şine Usu ve Terhin gibi büyük devlet kitabelerinin haricindeki Eleğüş I, Çakol VII ve Uybat III benzeri mezar taşlarında da gördüğümüz “kara bodun” tabirinin tam manasıyla karşılığının millet veya halk demek olduğunu belirtmek gerekir. Zaman zaman bir takım araştırmacılar “kara bodun” terimini sıradan toplum, ikinci dereceden vatandaş şeklinde yorumlamaktadırlar ki, yanlışlığı düşmelerinin sebebi “kara” kelimesinin anlamının yeterince bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. En basitinden Türkçedeki “gözü kara” deyişi, gücü ve cesareti ifade eder (Bugün “kara” kelimesi hususunda değişik görüşler mevcuttur. Her şeyden önce eski Türkçede “kara” teriminin bir renk olduğunu söyleyerek meseleye bir giriş yapalım. Türk kültüründe “kara”nın manalarını şöyle bir sıralayacak olursak; bazan Türk masallarında eşit şekilde birbirinin karşısına konulmuş iki şahsiyet, “ak” ve “kara” diye adlandırılır. Örnek vermek gerekirse Ak Han, Kara Han gibi. Burada yeri gelmişken, belki “Kara Han” adı üzerinde de biraz durulmalıdır. Bilindiği gibi Türk tarihinde gerçek manada büyük, pekçok hakanın unvanı “kara”dır. Bir kere Oguz Kagan’ın babası, Batı Türklerinin rivayetlerinde Kara Han’dır. Yine Kök Türk Kaganlığının kurucusu olan Bumın’ın herhalde büyük oğlu Kara Kagan (552-553) unvanını taşımakla beraber, devletin batısını teşkil eden ve On Okların idarecisi durumunda olan, İstemi’nin 576’da ölümünden sonra babasının vazifesini üstlenen oğlu Tardu’nun unvanı da Kara Çor’dur. Hatta 16. asırda bile Safevi hanedanlığının temel oymaklarından birisini meydana getiren Ustaclu beylerinden birinin adı da Kara Han’dır. Şimdiye kadar bu durum hiç göz önünde bulundurulmadığından Kara Kagan (Kara Han) unvanlı Türk beylerine aldırış edilmemiştir. Konunun araştırmacılarına yol göstermesi açısından, bu hükümdar unvanı üzerine de eğilmek lazım. Yani, eski Türkler (Kara Hanlılardan çok önceleri) idarecilerine durup-dururken “Kara” unvanını vermemişlerdir (Gömeç, 2001)). Belki bey ile vatandaşın arasında bir fark vardır, fakat kesinlikle Türklerde Batı usulünde bir aristokrasi bulunmuyordu. Herhalde buna en güzel delillerden birisi de “el mi yaman, bey mi yaman” atasözüdür. Burada üzerinde durulan “el” hem devleti, hem de umumen milleti karşılamaktadır ve bu aynı zamanda bir demokratik anlayışın göstergesidir.

Sonuç itibarıyla kaynaklardan yola çıkarak belirlemeye çalıştığımız eski Türk hükümetindeki dokuz buyruk veya bakan şunlardan ibarettir: Başbakan, boylardan sorumlu bakan, hayvancılık bakanı, iktisat bakanı, dışişleri bakanı,

ulaştırma ve haberleşme bakanı, adalet bakanı, milli güvenlik bakanı, maliye bakanı (Gökalp, 1976; Gömeç, 1996).

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	S.Y.G.
K	100
T	100
Y	100
VTI	100
VAY	100
KT	100
YZ	100
GR	100
PM	100

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çatışma Beyanı

Yazar(lar) bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu araştırmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Ahmet MA. 2019. Siyasi tarihi ve müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu. Tercüman, İstanbul, Türkiye, ss: 335.
- Aka İ. 2010. Timurlular devleti tarihi. Berikan Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 207.
- Aydoğmuşoğlu C. 2017. Safevi Devleti tarihi, 2. Baskı. Gece Kitaplığı, Ankara, Türkiye, ss: 169.
- Barbaro J. 2005. Anadolu’ya ve İran’a Seyahat. Çev: Gündüz T, Yeditepe, İstanbul, Türkiye, ss: 136.
- Bıyıktaş H. 1989. Timurlular zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu, 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 116.
- Boodberg PA. 1936. The language of the T’o-pa Wei. Harvard J Asiatic Stud, 1936: 167-185.
- Burnaşeva RZ. 1972. Moneti Rannego Srednevekovya s Gorodišta Otrar-Tobe i Otrarskogo Oazisa (1969-1972 gg). Drevnosti Kazakstana, Almata, Kazakistan.
- Cahun L. 1896. Introduction à L’Histoire de L’Asie. Paris, France.
- Can M. 2019. Sultan’ın Kapsında: Kudret-Heybet-Adalet. Gazi Kitabevi, Ankara, Türkiye, ss: 384.
- Cevdet A. 1985. Kısas-ı Enbiya. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Cezar M. 1957. Mufassal Osmanlı Tarihi, C. I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 3672.
- Chang C. 1966. Military aspects of Han Wu-ti’s northern and northwestern campaigns. Harvard J Asiatic Stud, 26: 148-173.
- Chi-huei H. 1971. T’ang devrinde Tibetlilerin Çinliler ve Orta

- Asya kavimleriyle münasebetleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Türkiye.
- Clauson SG. 1972. An Etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish. Oxford, UK.
- Clavijo RG. 1975. Timur devrinde Semerkant'a Seyahat. Çev: Doğrul ÖR, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, Türkiye, ss: 212.
- Çağatay S. 1974. İl, ulus ve yönetenler. Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, DTCF, Ankara, Türkiye.
- D'Ohsoson M. 1340. Moğol tarihi, Çev: Mustafa Rahmi, Matbaai Amire, İstanbul, Türkiye, ss: 320.
- De Clavijo RG. 1993. Anadolu, Orta Asya ve Timur, Çev: Doğrul ÖT, Ses yayınları, İstanbul, Türkiye ss: 208.
- De Groot JM, Asena GA. 2010. Hunlar ve Türkistan. Pan Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, ss: 342.
- De Guignes JM. 1924. Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumi, C. I-III. Ötügen Neşriyat, İstanbul, Türkiye.
- Devletşah. 1977. Devletşah Tezkiresi, C. IV. Çev: Lugal L. Tercüman, İstanbul, Türkiye.
- Donuk A. 1988. Eski Türk devletlerinde idarî-askerî unvan ve terimler. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, Türkiye, ss: 109.
- Ecsedy H. 1965. Old Turkic titles of Chinese origin. Acta Orientalia Acad Scient Hungaricae, 18: 83-91.
- El-Ömeri ŞBF. 2014. Türkler Hakkında gördüklerim ve duyduklarım. Çev: Batur A, Selenge Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 453.
- Esin E. 2001. Türk kozmolojisine giriş. Kabalcı Yayınevi, İstanbul, Türkiye, ss: 198.
- Feher G. 1943. Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara akraba olan milletlerin kültürü. II. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, İstanbul, Türkiye.
- Findley CV. 2005. The Turks in World History, Oxford University Press, New York, US, ss: 320.
- Giles L. 1934. A topographical fragment from Tunhuang. Bull School Oriental Stud, 7(3): 545-572.
- Giraud R. 1960. L'Empire des Turcs Celestes. Librairie D'amérique Et D'orient, Paris, France.
- Golden PB. 2000. Güney Rusya bozkırlarının halkları, Çev: Arel A, Erken İç Asya Tarihi, Der: Sinor D, İletişim Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 664.
- Gökalt Z. 1976. Türk medeniyeti tarihi, Haz: Aka İ, Kopruman KY, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 416.
- Gömeç SY. 1996. Kök Türkçe kaynakların ışığı altında eski Türklerde hükümet. Gök, 2: 14.
- Gömeç SY. 2001. Kara Hanlı adı üzerine bazı düşünceler. Kök Araştırmalar, 2(2).
- Gömeç SY. 2003. Türk tarihinin kahramanları: 14- İki Aşite Beyi, Orkun, Sayı 65, İstanbul, Türkiye.
- Gömeç SY. 2007. Türklerin ve Moğolların tarihi iki boyu. Türkoloji Araş, 2007: 1-7. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000332
- Gömeç SY. 2010. Boyla ve Baga unvanı. OÜ Sos Bil Derg, 1(1): 73-80.
- Gömeç SY. 2014. İran'da bir garip Melik-şah. Töre, 2: 18.
- Gömeç SY. 2016. Gıyaseddin Balaban ve hükümdarın görevleri. DTCF Tarih Araş Derg, 35(59): 239-254.
- Gömeç SY. 2017b. Türk tarihinde Hazarlar, Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür. 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan. Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, Türkiye, ss: 518.
- Gömeç SY. 2018. Türk kültürünün ana hatları, 4. Baskı. Kaynak Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 418.
- Gömeç SY. 2021a. Kök Türk tarihi, 6. Baskı. Berikan Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 342.
- Gömeç SY. 2021b. Türk destanlarına giriş, 4. Baskı. Berikan Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 528.
- Gömeç SY. 2022. Kök Türkçe yazılı belgelerde geçen unvanlar. Erdem, 12(36): 929-945.
- Gömeç SY. 2023a. Uygur Türkleri tarihi, 6. Baskı. Berikan Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 230.
- Gömeç SY. 2023b. Türk-Hun tarihi, 4. Baskı. Berikan Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 486.
- Gumilev LN. 2003. Hunlar, Çev: Batur A, 3. Baskı. İleri Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Hamilton JR. 1955. Les Ouighours. A L'epoque des Cinq Dynasties, Paris, France.
- Hinz W. 1992. Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Çev: Bıyıklıoğlu T, 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 176.
- Huang R. 2007. Çin Tarihi, Çev: Sönmez A, 2. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 397.
- İbn Batuta. 1981. İbn Batuta seyahatnâmesi'nden seçmeler, Haz: Parmaksızoğlu İ. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 156.
- İbn Bibi. 1996. El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Alaiye, Çev: Öztürk M, C. II. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye.
- İbni-Mühennâ Lûgati. 1988. Haz: Battal A, 2. Baskı. TDK, Ankara, Türkiye.
- İnce İ. 1996. Han Hanedanlığı döneminde Hunlarla ilgili yer, unvan, kişi adları. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye, ss: 175.
- Jen-t'ang C. 1968. T'ang devrindeki Doğu Göktürkleri hakkında yeni belgeler, Doktora Tezi, Taipei, Taiwan.
- Julien S. 1864. Documents sur les Tou-Kiou [Turcs]. J Asiatique, Tome III.
- Kafalı M. 2005. Çağatay Hanlığı. Berikan Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 156.
- Kafesoğlu İ. 1983. Türk milli kültürü, 2. Baskı. Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 443.
- Kanat C. 2010. Ortaçağ Türk Devletlerinde suç ve ceza. Küre Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 280.
- Kaşgarlı Mahmud. 1988. Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi. C. I-III, Çev: Atalay B, 2. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Kızlasov İL. 2023. Gunni v Sibiri ili o Granitsah Drevnosti i Srednevekovya Vzgljad Arheologa. Kazakistan Arheologiyası, 1: 19.
- Kişmir A. 2019. Pakistan tarihinde Türkler, Demavend Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 112.
- Kitapçı Z. 2004. Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri Arasında İslamiyet. Yedi Kubbe Yayınları, Konya, Türkiye, ss: 346.
- Koestler A. 1984. Onüçüncü Kabile, Çev: Çorakçı B, 4. Baskı. Alfa Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 275.
- Küçük A, Tümer G, Küçük MA. 2015. Dinler Tarihi, 6. Baskı. Berikan Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 703.
- Ligeti L. 1986. Bilinmeyen İç Asya, Çev: Karatay S, 2. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 361.
- Mackerras C. 1972. The Uighur Empire. University of South Carolina Publishing, Columbia, US, pp: 226.
- Marshall R. 1996. Doğudan yükselen güç, Çev: Doruker F. Sabah Kitapları, İstanbul, Türkiye, ss: 151.
- Mau-tsai L. 1958. Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe), I-II. Buch, Wiesbaden, Germany.
- Merçil E. 1977. Ahmed Bin Mahmud, Selçuk-Nâme, C. II. İstanbul, Türkiye.
- Mesudi. 2004. Murûc ez-Zeheb, Çev: Batur A. Selenge Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 479.
- Moğolların Gizli Tarihi. 1986. Çev: Temir A, 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 300.
- Nizamü'l-mülk. 1982. Siyaset-nâme, Haz: Köymen MA. Türk

- Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 463.
- Nizamüddin Şamî. 1949. Zafernâme, Çev: Lugal N. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 404.
- Odjav NS. 2021. Erken Türkler, Editorler: Bilici ZK, Dündar AM. Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara, Türkiye, ss: 133.
- Onat A. 2012. Çin kaynaklarında Türkler. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 112.
- Orkun HN. 1938. Hunlar. Bürhaneddin Basımevi, İstanbul, Türkiye, ss: 98.
- Orkun HN. 1940. Eski Türk Yazıtları, C. III. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 319.
- Ögel B. 1964. Sino-Turcica. Taipei.
- Ögel B. 1971. Türk Mitolojisi, C. I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 644.
- Ögel B. 1981. Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, C. I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 920.
- Ögel B. 1982. Türklerde Devlet Anlayışı. 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar. Başbakanlık Basımevi, Ankara, Türkiye.
- Ögel B. 1988. Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 3. Baskı. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, Türkiye, ss: 662.
- Ömür E. 2022. Francisco Pelsaert'e Göre Cihangir'in Hindistan'ı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 124.
- Özer YZ. 1945. Timur'un yaptığı işlere toptan bir bakış. Belleten, 9(36): 423-468.
- Poucha P. 1970. Rang und Titel bei den Völkern des Mongolischen Raumes im Laufe der Jahrhunderte. IXth Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, Naples.
- Reşidüddin Fazlullah. 2010. Cami'ü't-Tevarih. Selçuklu Devleti, Çev: Göksu E, Güneş HH. Bilge Kültür Sanat, İstanbul, Türkiye, ss: 208.
- Ricaud. (tarihsiz). Türklerin Siyasi Düsturları, Çev: Uzmen MR.
- Runciman S. 1943. Ortaçağ Başlarında Avrupa ve Türkler. Belleten, 7(25): 45-58.
- Sağır C. 2006. Temim İbn Bahr'ın seyahatnamesi ile Mervezi'nin Tabai Hayavan eserinin tercümesi ve değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ss: 88.
- Sahibkiran Emir Timur. 2010. Timur'un Günlüğü, Haz: Şakirov K, Arslan A, 3. Baskı. İnsan Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 160.
- Süleyman er-Ravendî. 1999. Râhat-üs-Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr, Çev: Ateş A, C. I, 2. Baskı. Yeni Zamanlar Sahaf, Ankara, Türkiye, ss: 470.
- Şenol M. 2018. Macar Kroniki Chronica Hungarorum: Birinci ve ikinci bölümlerin tercüme ve değerlendirmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ss: 270.
- Şerefüddin Ali Yezdi. 2013. Emir Timur (Zafernâme), Çev: Batur A. Selenge Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 512.
- Şikari. 1946. Karamanoğulları Tarihi. Yeni Kitap Basımevi, Konya, Türkiye.
- Thompson EA. 1945. The Camp of Attila. J Hellenic Stud, 65: 112-115.
- Tihrani EB. 2001. Kitab-ı Diyarbekriyye. Çev: Öztürk M, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Ubicini HA. (tarihsiz)a. 1855'de Türkiye, Çev: Düz A, C. II. İstanbul, Türkiye.
- Ubicini MA. (tarihsiz)b. Türkiye 1850, Çev: Karaağaçlı C, C. I. İstanbul, Türkiye.
- Watson B. 1968. Record of the Grand Historian of China, Volume II, Third Edition, New York, US.
- Wiens HJ. 1969. Change in the ethnography and land use of the İli valley and region, Chinese Turkestan. Annals Assoc Amer Geog, 59(4): 753-775.
- Yıldırım K. 2010. Türk tarihi için eski Çince-Türkçe sözlük. Otopsi yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 429.
- Ying-shih Y. 2008. Han foreign relations. The Cambridge History of China, Editörler: Twitchett D, Fairbank JK, Vol. I. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Yusuf Has Hacib. 1979. Kutadgu Bilig, C. I. Haz: Arat RR, 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 477.
- Yusupov K. 1995. Manas Destanı, Aktaranlar: Türkmen F, İnayet A. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, Türkiye, ss: 284.
- Yü-Ch'üan W. 1949. An Outline of the central government of former Han Dynasty. Harvard J Asiatic Stud, 12(1-2): 134-187.
- Yüksel MŞ. 2004. Arap Kaynaklarında Timur. Bilig, 31: 85-126.
- Zahirü'd-din Nişaburî. 2018. Selçuknâme, Haz: Fidan AG. Kopernik Kitap, İstanbul, Türkiye, ss: 174.

EFFECT OF ABSENTEEISM AND HOMEWORK ON ACADEMIC ACHIEVEMENT OF STATISTIC LESSON

Hasan ÖNDER^{1*}

¹Ondokuz Mayıs University, Agricultural Faculty, Department of Animal Sciences, 55139, Samsun, Türkiye

Abstract: The aim of this study was to determine the effect of absenteeism and homework on academic achievement of statistic lesson given to Agricultural Faculty students. The data of this study was consist of 2407 individual records. To analyze the data Kruskal-Wallis H test and Mann-Whitney U test were used for the posterior test. To obtain the odds-ratio Generalized Estimating Equations were used. After three missing lesson success probability decreased to 85.1% and each missing lesson on that value decreased the probability of achievement 15.2%. Making only one homework increased the achievement 2.5 times. The second homework had 2.44 times effect on achievement according to one homework. The third and fourth homework had an effect of 1.46 and 1.85 times according to previous number of homework, respectively. The result of this study showed the decreasing academic achievement by increasing absenteeism. It is clearly seen that homework increases academic success. More homework bring more success. It should not be overlooked that the contribution of each increase in the number of homework to academic success is decreasing.

Keywords: Lesson of statistic, Absenteeism, Homework, Academic achievement, Generalized estimating equations

*Corresponding author: Ondokuz Mayıs University, Agricultural Faculty, Department of Animal Sciences, 55139, Samsun, Türkiye

E mail: honder@omu.edu.tr (H. ÖNDER)

Hasan ÖNDER <https://orcid.org/0000-0002-8404-8700>

Received: June 05, 2025

Accepted: July 08, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Önder H. 2025. Effect of absenteeism and homework on academic achievement of statistic lesson. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 64-67.

1. Introduction

The last few decades the importance of statistic education have highlighted that focused on two main goals which are: to prepare all students to use statistics in their daily life and to prepare some students to academic career (Jairaman et al., 2016). Statistics as a subject in higher education necessary to process and to interpret data, usually as part of research subject that involves the decision making and data analysis routine (Irdiyansyah et al., 2018). Statistical data literacy as the ability to understand and critically evaluate statistical information with the ability to apprehend statistical thinking in various life decisions (Jairaman et al., 2016). The goal of statistics education is to produce statistically literate adults who appropriately use statistical thinking. Statistics is the only discipline where it is perhaps accepted and expected that students can learn what they need in one introductory course (Ramirez et al., 2012). Data literacy has become valuable skill for all scientific areas. Statistic is a tool for data literacy and is often taught in university to help the students to deal with obtained data in their research project. Statistics is a powerful and only tool for data processing and interpretation of the results. It supports students to conduct the research as a requirement to get bachelor degree (Irdiyansyah et al., 2018).

The academic performance of university students can be affected by many factors. There are many studies

attempted to identify the factors effecting academic performance. Some studies were conducted to investigate the effect of various factors such as school related factors, social and sociological factors, socioeconomic factors, instructional factors and some factors related to absence or doing homework (Tamiru, 2000; Pongpullponsak and Khunprom, 2007; Gottfried, 2009; Jæger, 2011; Tinajero et al., 2012).

Missing the school by students for a variety of reasons, including injury, illness, truancy, expulsion and suspension. Being absent from lesson has been found to be detrimental to learning and academic achievement. Truant students receive fewer hours of instruction and may consequently perform academically more insufficient on exams. There is a strong correlation between absences and negative outcomes such as poor academic performance (Gottfried, 2009; Eide et al., 2017).

Homework is defined as academic tasks assigned by teachers to be done by students outside of the instructional time (Cooper et al., 2012). Homework improves students' academic achievement (Kalenkoski and Pabilonia, 2017; Onder and Abaci, 2020). Positive effects of homework on learning and achievement are greatly presumed in all educational levels with higher grades and lower failure rates (Bembenutty and White, 2013; Grodner and Rupp, 2013). Some researchers argued that homework increase the Self-regulation of learning which refers to learners maintaining motivation,

setting goals, and controlling their actions, beliefs, and behaviors in order to attain important academic goals and it is associated with students' self-efficacy for learning and intrinsic motivations (Zimmerman, 2008; Kitsantas and Zimmerman, 2009; Bembenutty and White, 2013).

The aim of this study was to determine the effect of absenteeism and homework on academic achievement of statistic lesson with six years data on nine department of Agricultural Faculty of Ondokuz Mayıs University.

2. Materials and Methods

The data of this study was consist of 2407 records obtained from statistic lessons between the years of 2009 and 2014 on nine departments (Agricultural Machiney (DAM), Agricultural Biotechnology (DAB), Field Crops (DFC), Animal Science (DAS), Plant Protection (DPP), Agricultural Structures and Irrigation (DASI),

Horticulture (DH), Agricultural Economics (DAE) and Soil Science and Plant Nutrition (DSS)) of Agricultural Faculty of Ondokuz Mayıs University (Table 1).

The Department of Agricultural Biotechnology was created in 2019, thus there is no repeated student in that year. The dependent variable was academic achievement (success (0) and fail (1)) in binary structure. Explanatory variables were department (9 category), enrollment status (first and repeat), absenteeism (0-14 lessons), and number of homework (0-4). Same lecturer gave the statistic lesson with same academic program (Table 2) to all departments between the years of 2009 and 2014. So, there was no lecturer of schedule effect on the students. Four homework was given to the students; two of them was given before mid-term exam and two of them was given after mid-term exam. 30% of the homework and 70% of exams was used to calculate the academic standing.

Table 1. Number of students enrolled to statistic lesson

		2009	2010	2011	2012	2013	2014
DAM	First	24	23	26	4	8	9
	Repeat	10	12	3	14	35	27
DAB	First	30	34	36	32	37	43
	Repeat		15	23	2	27	39
DFC	First	29	27	25	29	36	37
	Repeat	7	9	19	4	29	37
DAS	First	22	17	20	10	22	22
	Repeat	11	22	19	8	22	19
DPP	First	30	31	29	37	40	40
	Repeat	5	3	2	18	27	20
DASI	First	28	27	26	15	6	5
	Repeat	11	2	5	27	35	21
DH	First	38	31	33	34	40	44
	Repeat	9	4	8	37	46	29
DAE	First	30	35	35	36	33	37
	Repeat	11	17	13	9	22	32
DSS	First	23	23	28	34	16	16
	Repeat	10	18	17	3	26	25

Table 2. Academic program of statistic lesson

Week	Content
1	Basic statistical terms and data structures
2	Data classification and graphs
3	Central tendency measures
4	Distribution measures
5	Discrete probability distributions (Binomial and Poisson)
6	Continuous distribution (Normal and Standard Normal)
7	Confidence intervals
8	Mid-term exam
9	Hypothesis tests (Z and t)
10	Hypothesis tests (Z and t)
11	Chi-Square test (lack of fit)
12	Chi-Square test (Independency)
13	Simple linear regression
14	Correlation

Because of all the data consist of discrete variables non-parametric test applied to analyze the data. To analyze the data Kruskal-Wallis H test was used to compare the groups and Mann-Whitney U test was used for posterior test. To obtain the odds-ratio Generalized Estimating Equations (GEE) were used instead of Logistic Regression because GEE can analyze data that are collected in clusters where observations within a cluster may be correlated but observations in separate clusters are independent (Onder, 2016).

3. Results and Discussion

Results showed that there is no statistical differences ($P>0.05$) among the years on the academic achievement. Effect of the department was statistically significant ($P<0.05$) on the academic achievement (Table 3) according to the Kruskal-Wallis H test. The most successful department in spite of statistic lesson was found as department of Plant Protection and the worst one was the department of Soil Science and Plant Nutrition.

Table 3. Academic achievement for the departments (Median: Min-Max)

Departments	Academic achievement
DAM	1: 0-1 ^{bcd}
DAB	1: 0-1 ^{bcd}
DFC	1: 0-1 ^b
DAS	1: 0-1 ^{cd}
DPP	0: 0-1 ^a
DASI	1: 0-1 ^{bc}
DH	1: 0-1 ^b
DAE	1: 0-1 ^b
DSS	1: 0-1 ^d
Sig.	<0.001

a,b: the different letters in the same column shows the statistical differences ($P<0.05$).

The differences among the department may be caused by the score type of university admission test. Successful departments such as DPP, DH, DAE and DFC gets student on the score type of science and mathematics, other ones gets student on the score type of literacy and science. Another reason may be the popularity of the department because succeeding student generally preferred that departments according to their university admission test results.

Enrollment status had also significant effect ($P<0.05$) on the academic achievement that the students enrolled in the course for the first time were more successful than repeated students. When the odds-ratio was examined achievement of first time enrolled students were 3.3 times higher than the repeated students. This situation may be caused by absenteeism of repeated students. Results showed that the number of missing lesson of first time enrolled students was approximately 3 ± 1 lessons where repeated students value was 12 ± 1 lessons. That is

repeated students miss the lesson four time more than first time enrolled students.

Absenteeism was significantly affect ($P<0.05$) the academic achievement that success decreases as absenteeism increases. After three missing lesson success probability decreased to 85.1% and each missing lesson on that value decreased the probability of achievement 15.2%. After eight missing lesson there was no success probability. Kendal's Tau correlation was obtained as -0.372 between absenteeism and academic achievement, which expressed 37.2% of academic achievement can be explained by absenteeism.

GEE results showed that the made number of homework had significant effect ($P<0.05$) on academic achievement. Making only one homework increased the academic achievement 2.5 times. The second homework had 2.44 times effect on academic achievement according to one homework. The third and fourth homework had effect of 1.46 and 1.85 times according to previous number of homework, respectively.

4. Conclusion

Statistics as a valuable subject in higher education necessary to process and to interpret data. One important issue of statistics is how the research could create meaningful conclusion, which is highly important for students aimed to academic carrier.

As mentioned by Gottfried (2009) and Eide et al. (2017), result of this study showed the decreasing academic achievement by increasing absenteeism. To solve this great problem that each missing lesson decreased the probability of achievement 15.2%, the students can be motivated that statistics are not a difficult subject and they have an important place in life success in the first lessons.

It is clearly seen that homework increases academic success. More homework bring more success. It should not be overlooked that the contribution of each increase in the number of homework to academic success is decreasing. In this study only four homework were evaluated. Effect of more homework can be examined in future studies for statistic lesson.

Author Contributions

The percentage of the author(s) contributions is presented below. All authors reviewed and approved the final version of the manuscript.

	H.Ö.
C	100
D	100
S	100
DCP	100
DAI	100
L	100
W	100
CR	100
SR	100
PM	100
FA	100

C=Concept, D= design, S= supervision, DCP= data collection and/or processing, DAI= data analysis and/or interpretation, L= literature search, W= writing, CR= critical review, SR= submission and revision, PM= project management, FA= funding acquisition.

Conflict of Interest

The author declared that there is no conflict of interest.

Ethical Consideration

The necessary permissions was taken from the Social and Human Sciences Research and Publication Ethics Committee of Ondokuz Mayıs University (Approve date: October 10, 2023 and protocol code: 2023-17).

References

- Bembenutty H, White MC. 2013. Academic performance and satisfaction with homework completion among college students. *Learn Indiv Differ.* 24: 83-88. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.10.013>
- Cooper H, Steenbergen-Hu S, Dent AL. 2012. Homework. In KR Harris, S Graham and T Urdan (Eds.), *APA educational psychology handbook*, Vol. 3: Application to learning and teaching. American Psychological Association, Washington, US, pp: 475-495. <https://doi.org/10.1037/13275-019>
- Eide ER, Fillmore I, Showalter MH. 2017. Student absences and academic achievement. *J Stud Educ*, 7(4): 156-172.
- Gottfried MA. 2009. Excused versus unexcused: How student absences in elementary school affect academic achievement. *Educ Eval Policy Anal*, 31(4): 392-415.

- <https://doi.org/10.3102/0162373709342467>
- Grodner A, Rupp NG. 2013. The role of homework in student learning outcomes: Evidence from a field experiment. *J Econ Educ*, 44(2): 93-109. <https://doi.org/10.1080/00220485.2013.770334>
- Irdiyansyah I, Wulandari AD, Gharadila LA. 2018. Statistics learning improvement: The power of lesson study. *Adv Soc Sci Educ Human Res*, 253: 367-370.
- Jæger MM. 2011. Does cultural capital really affect academic achievement? New evidence from combined sibling and panel data. *Sociol Educ*, 84(4): 281-298. <https://doi.org/10.1177/0038040711417010>
- Jairaman K, Zamri SNABS, Rahim SSBA. 2016. A pre-service mathematics teacher's subject matter knowledge of the mode: A case study. *Malaysian Online J Educ Sci*, 4(3): 1-11.
- Kalenkoski CM, Pabilonia SW. 2017. Does high school homework increase academic achievement? *Educ Econ*, 25(1): 45-59. <https://doi.org/10.1080/09645292.2016.1178213>
- Kitsantas A, Zimmerman BJ. 2009. College students' homework and academic achievement: The mediating role of self-regulatory beliefs. *Metacognition Learn*, 4: 97-110. <https://doi.org/10.1007/s11409-008-9028-y>
- Onder H, Abaci SH. 2020. Determination of the factors affecting success in lesson of experimental design and analysis. *BSJ Pub Soc Sci* 3(1): 5-9.
- Onder H. 2016. Comparative study of generalized estimating equations and logistic regressions on different sample sizes and correlation levels. *Commun Stat Simul Comput*, 45: 3528-3533. <https://doi.org/10.1080/03610918.2015.1010000>
- Pongpullponsak A, Khunprom W. 2007. The studying mathematics achievement Title: The statistic of students in high school level who gotten the teaching in the pattern of student's thinking. The 1st International Conference on Educational Reform 2007, November 9-11, 2007, Mahasarakham, Thailand, pp: 320-328.
- Ramirez C, Schau C, Emmioğlu E. 2012. The importance of attitudes in statistics education. *Stat Educ Res J*, 11(2): 57-71.
- Tamiru M. 2000. Factors affecting academic achievement of students at bole senior secondary school. *Ethiopian J Educ*, XX(1): 25-42.
- Tinajero C, Lemos SM, Araújo M, Ferraces MJ, Páramo NF. 2012. Cognitive style and learning strategies as factors which affect academic achievement of Brazilian university students. *Psicologia: Reflexão e Crítica* 25(1): 105-113.
- Zimmerman BJ. 2008. Investigating self-regulation and motivation: Historical background, methodological developments, and future prospects. *American Educ Res J*, 45: 166-183. <https://doi.org/10.3102/0002831207312909>

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 8 - Sayı 2: 68-77 / Temmuz 2025

(Volume 8 - Issue 2: 68-77 / July 2025)

YALÇIN GÖKÇEBAĞ'IN RESİMLERİNDE FOTOĞRAFİK VİZYON

Burak YAVUZYLMAZ^{1*}, Mehmet Fatih YELMEN¹

¹Ordu University, Faculty of Fine Arts, 52200, Ordu, Türkiye

Özet: Resim ve fotoğraf sanatı, tarih boyunca karşılıklı ve etkileşimli bir ilişki içinde olmuştur. Fotoğrafın icadının 1839 yılında resmen ilan edilmesi, resim sanatını etkilemiş ve böylelikle yeni ifade biçimlerinin ve estetik anlayışların ortaya çıkması mümkün hale gelmiştir. Fotoğraf, başlarda resim sanatına katkı sağlayan teknik olarak kabul edilmiş, bu sebeple kısa zamanda resim sanatına öykünen fotoğrafçılar aracılığıyla sanat kimliğini edinme çabasına girişmiştir. Söz konusu öykünme hem içerik hem de biçim anlamında resimsel gerçekliği taklit etme çabası olarak ortaya çıkmıştır. Optik gelişmeler neticesinde, ilk dönemki resimsi görüntülere kıyasla daha keskin görüntüler elde edilerek hareketli konular fotoğrafta kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu etkileşim ressamlar içinse, fotoğrafın teknik imkanları çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre, fotoğrafın kendine has özellikleri ressamlar tarafından estetik bir vizyon olarak kullanılmıştır. Bu çalışma, ressam Yalçın Gökçebağ'ın eserlerindeki fotoğrafik vizyonun izlerini sistematik bir analizle incelemektedir. Fotoğrafın teknik ve estetik unsurları (objektif, açı, ufuk çizgisi, altın kesim, doku, ritim, perspektif, yön, alan derinliği, karar anı) bağlamında Gökçebağ'ın beş eseri görsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, sanatçının teleobjektif estetiği, üst açı kompozisyonları ve ışık-zamanlama tercihleriyle fotoğrafik bir dil oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Gökçebağ'ın Anadolu kırsalını belgeleyen bu vizyonun, Türkiye'nin sosyo-kültürel kimliğine dair önemli bir arşiv sunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sanat, Fotoğraf, Resim, Yalçın Gökçebağ, Vizyon

Photographic Vision in the Paintings of Yalçın Gökçebağ

Abstract: The arts of painting and photography have historically maintained a mutual and interactive relationship. The official announcement of the invention of photography in 1839 influenced the art of painting, thereby enabling the emergence of new forms of expression and aesthetic understandings. Initially, photography was accepted as a technique that contributed to the art of painting; for this reason, it soon endeavored to establish its artistic identity through photographers who emulated painting. This emulation manifested itself as an effort to imitate pictorial reality in terms of both content and form. As a result of optical advancements, sharper images were achieved compared to the early painterly images, allowing moving subjects to be used in photography. For painters, this interaction was shaped within the framework of photography's technical capabilities. Accordingly, the unique characteristics of photography were utilized by painters as an aesthetic vision. This study systematically analyzes the traces of photographic vision in the works of the painter Yalçın Gökçebağ. Five of Gökçebağ's works were evaluated using the visual analysis method, considering the technical and aesthetic elements of photography (lens, angle, horizon line, golden ratio, texture, rhythm, perspective, direction, depth of field, decisive moment). The findings reveal that the artist creates a photographic language through his telephoto lens aesthetic, high-angle compositions, and choices of light and timing. Furthermore, it is concluded that this vision of Gökçebağ, which documents Anatolian rural life, offers a significant archive concerning Turkey's socio-cultural identity.

Keywords: Art, Photography, Painting, Yalçın Gökçebağ, Vision

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Ordu University, Faculty of Fine Arts, 52200, Ordu, Türkiye

E mail: brkyvzyilmaz@gmail.com (B. YAVUZYLMAZ)

Burak YAVUZYLMAZ <https://orcid.org/0000-0001-8917-9438>

Mehmet Fatih YELMEN <https://orcid.org/0000-0003-1143-7403>

Gönderi: 12 Haziran 2025

Kabul: 08 Temmuz 2025

Yayınlanma: 15 Temmuz 2025

Received: June 12, 2025

Accepted: July 08, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Yavuzylmaz B, Yelmen MF. 2025. Photographic vision in the paintings of Yalçın Gökçebağ. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 68-77.

1. Giriş

Fotoğraf ve resim arasındaki etkileşim, 19. yüzyıldan bu yana sanatsal ifade biçimlerini dönüştürmüştür. Fotoğrafın teknik imkânları (netlik, perspektif, enstantane), ressamların gerçekliği yorumlama biçimine yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu çalışma, bu etkileşimin Türk sanatındaki özgün bir temsilcisi olan Yalçın Gökçebağ'ın resimlerinde nasıl tezahür ettiğini araştırmaktadır. Gökçebağ'ın kırsal Anadolu temaları (tarım, göçer yaşam, geleneksel ritüeller), fotoğrafın kompozisyon teknikleriyle harmanlanarak sosyolojik bir belge niteliği taşır. Çalışmanın amacı, sanatçının

eserlerindeki fotoğrafik vizyonu sistematize etmek ve bu vizyonun Türkiye'nin toplumsal hafızasındaki yerini tartışmaktır.

Gökçebağ'ın fotoğrafik vizyonu, yalnızca estetik bir tercih değil, Anadolu'nun kültürel kodlarını görselleştiren sosyolojik bir araçtır.

2. Kuramsal Çerçeve: Fotoğrafik Vizyon ve Unsurları

2.1. Tarihsel Etkileşim

Fotoğraf, resim sanatı kadar eski bir tarihe sahip olmasa da, görüntünün kaydedilmesi bağlamında oldukça eski

dönemlere kadar gidebilmektedir. Buna göre, M.Ö. 470-391 yılları arasında yaşamış olan Çinli filozof Mo Ti, temel optik kurallarla ilgili görüşler öne sürmüş, “yaptığı gözlemlere dayanarak, küçük bir delikten karanlık bir ortama giren ışık ışınlarının güneş ışığı altında aydınlanmış nesnelerin baş aşağı bir görüntüsünü meydana getirdiğini yazmıştır” (Turan, 2014). Önceleri perspektifli resim yapmakta kullanılan ve “ön yüzünde küçük bir delik bulunan karanlık oda şeklinde kutu” olarak tanımlanan Camera Obscura’nın prensipleri Arap bilginlerce saptanmış, zaman içinde Leonardo da Vinci’nin, Giovanni Batista Della Porta’nın araştırmalarıyla gelişen Camera Obscura, 1568 yılında Daniello Barbaro’nun çalışmaları neticesinde ön yüzdeki deliğe bir mercek yerleştirilerek görüntünün parlaklığının ve kalitesinin artırılması sağlanmıştır (Ertan ve Erutku, 2004). Ondokuzuncu yüzyıla kadar, Camera Obscura üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir.

Ondokuzuncu yüzyıldan önce insanlığın yaşam pratikleri tarıma dayalıydı. Ondokuzuncu yüzyılla birlikte endüstri çağına geçiş, pek çok alanda değişimlere yol açmıştır. Endüstri, ulaşım, iletişim, mimari ve güzel sanatlar gibi hayatın neredeyse her alanında değişimler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, yeni ihtiyaçların doğmasıyla birlikte yeni icatların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Fotoğraf da bu icatlardan biridir. İnsanoğlu, ışığa dair detaylı bilgiler elde ettikçe, hem ışık hem de gölgeyle ilgili gözlemlerini arttırarak onu çeşitli açılardan yorumlamaya başlamıştır. Bunların yanı sıra, yazının icadı ve perspektifin farkına varılması gibi gelişmeler, insanın görsel ifade biçimlerini geliştirmesine önemli katkılar sağlamıştır. “1826 yılında, Chalon-sur-Saône yakınlarındaki Gras’ta, yaklaşık sekiz saatlik bir pozlandırmadan sonra evinin tavan arası penceresinden elde edilen fotoğrafik görüntüyü ilk sabitleyen, Fransız Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833) oldu” (Clarke, 2017). 1839 yılında Paris Bilimler Akademisi’nde, Jacques Louis Mande Daguerre’in üç boyutlu nesnelerin iki boyutlu düzlem üzerinde kalıcı kopyalarını oluşturmayı başardığı duyurulmuştur. Bu ilandan sonraki ilerleyen yıllarda fotoğraf, pek çok alanda varlığını ortaya koymaya başlamıştır. Örneğin “1862’de Laussedat fotoğrafçılığa matematiksel kesinlik kazandırdı ve fotoğrafçılığı, arazi haritalarının çıkarılmasında ve tahkimat işlerinde uyguladı” (Prinet, 1976). Ancak bu örnekten anlaşıldığı üzere fotoğraf, sanattan ziyade bilimsel bir kimlikle kullanılmıştır. Nitekim, fotoğrafın icadından önce ince ışık oyunları üzerine kurulu bir gösteri olan Diorama için ressam John Constable, “gösteri çok hoş olmakla birlikte, amacı aldatmaca olduğu için sanatın alanına girmemektedir” diyerek, görüntünün resim dışındaki bir işlemle bir yüzeye aktarılmasını sanat olarak görmemiştir (Bajac, 2004).

1851’de, ressam William Turner’ın ölümünden yaklaşık altı ay önce, John Ruskin Ön-Raffaellitlerin savunuculuğunu üstlendiği Pre-Raphaellitizm adlı

eserinde, sanatta ‘en büyük üslubun’, doğanın ‘en küçük ayrıntısına kadar’ mükemmel bir şekilde taklit edildiği bir üslup olduğunu, sanatçının doğaya gitmesi gerektiğini, sanatçının doğanın bir kaydedicisi, bir gözlemcisi ve bir taklitçisi olması gerektiğini, onun işlevinin, ‘gözle görülenden başka türlü öğretilmeyen şeylerin bilgisini aktarmak’ olduğunu söylemiş ve bu tür açıklamaları nedeniyle açık bir şekilde fotoğrafik bir tarzın kabul edilmesini teşvik etmekle suçlanmıştır (Scharf, 1974). Resim sanatında; hem düşünsel, hem biçimsel hem de içeriksel açıdan fotoğrafik vizyona yaklaşmanın Pre-Raphaelist üslupla gerçekleştiği düşünülebilir.

Serullaz (1991) ise; resim sanatı bağlamında fotoğrafın özgün yaklaşımıyla ve sağladığı dolaysız, kendiliğinden oluşan görüntüyle hayatta yeni ufuklar açtığını, bunun yanı sıra yakın çekim, olağan dışı açılardan çekim, detayların çarpıtılması, hızla geçen anı yakalayan enstantane çekimi gibi fotoğraf tekniklerinin, sanatçılara resimlerinde de aynı şeyi yapma ilhamını verdiğini, ışığın ve yansımaların ani etkilerinin, Empresyonist sanatçıların nesnelere bakış biçiminde değişiklikler yaptığını belirtmiştir. Bu düşünceden hareketle; çekim planının, çekim açısının, gerek konu gerekse teknik açıdan enstantanenin, alan derinliğinin, doku ve ritmin fotoğraf sanatını resim sanatından uzaklaştıran unsurlar olduğu, başka bir ifadeyle resim sanatını fotoğrafik vizyona yaklaştırdığı söylenebilir.

2.2. Fotoğrafik Vizyonun Unsurları

Fotoğrafik vizyon, oldukça basit bir tanımlamayla görüntünün fotoğrafa özgü biçimsellikte sunulması şeklinde ifade edilebilir. Söz konusu biçimsellik, fotoğrafın teknik ve estetik boyutlarıyla birlikte düşünülmelidir. Fotoğrafi öncelikli olarak bir biçim olarak kabul eden Kanburoğlu (2007), konunun biçimden sonra geldiğini ifade etmiş ve buna göre de kadraj yapılırken biçimsel ve içeriksel kompozisyonun aynı anda değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Fotoğrafik vizyonu oluşturan unsurlar değişkenlik gösterebilir. Bunlar, resim sanatındaki biçimsellik benzeşebilir veya ayrışabilir. Örneğin Kalfagil (2014), fotoğrafın görsel unsuru olarak ele aldığı leke hakkında şunları söylemiştir: “Bu bir fotoğraf deyimi değildir. Çok daha kıdemli bir sanata, resim sanatına aittir. Her resimde belli leke değerleri, elbette bulunabilir. Ancak bazılarında bunlar baskın ve belirgin biçimde bulunur. Resim buna bina edilmiş gibidir”. Bu çalışmada söz konusu unsurlar; objektif, açı, ufuk çizgisi, altın kesim, doku, ritim, perspektif, yön, alan derinliği ve karar anı olarak kabul edilmiştir.

2.2.1. Objektifler

Bir görüntüyü filme veya sensöre odaklamak, fotoğrafın kalitesini, perspektifini ve kompozisyonunu belirlemek için objektifler kullanılmaktadır. Fotoğrafçılığın farklı alanları için birbirinden farklı objektif türleri bulunmaktadır. Örneğin geniş bir alanın fotoğrafını elde etmek için geniş açılı bir objektif veya uzak bir mesafeden konuya görüntüleyebilmek için zum

objektifler tercih edilebilir. Objektifler, çeşitli başlıklar altında ele alınabilirler. Çalışmada, konuyu ve bağlamı ilgilendiren bir sınıflandırma ve çeşitlilik tercih edilmiştir.

Standart objektifler

35mm formattaki makineler için standart objektif 50 veya 55 mm'dir. "Çektikleri görüntüler, aşağı yukarı çıplak gözle görülenin aynısı olduğu için standart objektif diye bilinirler" (Hedgecoe, 1999).

Geniş açılı objektifler

Standart objektiflere göre daha geniş bir açıyı göstermeye yarayan objektiflerdir. Buna göre, "netleme ekranında her şey olduğundan daha küçük görünür" (Hedgecoe, 1999). 16 mm-35 mm aralığında değişen değişkenlik göstermektedirler.

Şekil 1. Bekir Ormancı, isimsiz, tarih bilinmiyor.

Şekil 1'deki iki fotoğraftan üstteki ve alttaki arasında genişlik farkı bulunmaktadır. Mesafe veya objektif değişikliği sayesinde alttaki fotoğrafta harabe daha bütünlüklü olarak gösterilmiştir.

Teleobjektifler

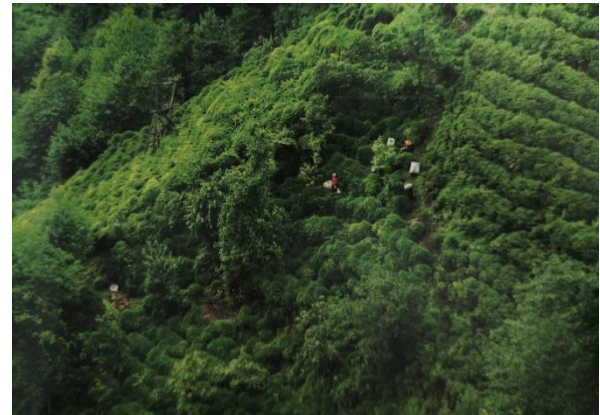
Konuya uzak bir mesafeden çekim yapabilmeyi mümkün hale getiren objektif türüdür. 70 mm'den sonraki objektifleri kapsamaktadırlar. "Orta ve arka planı büyütüp ön planı küçültükleri için de ilginç perspektif etkiler yaratırlar" (Hedgecoe, 1999).

Fotoğrafta, çay tarlasında çay toplayan kadınlar görülmektedir (Şekil 2). Kadınlar genel manzara içinde oldukça küçük görünmektedirler. Bahçenin, insanların ve fotoğrafçının mesafe ve ebat bağlamında birbirleriyle ilişkileri, teleobjektifin sağladığı bir vizyondur.

2.2.2. Açı

Fotoğrafik bir sahnenin görüntülenme biçimi, başka bir

ifadeyle fotoğraf makinesinin konuyu görüntülerken hangi mesafede ve hangi açıda duracağı fotoğrafik vizyon açısından mühim bir meseledir. Konuyu kameranın konumu dolayısıyla sinema bağlamında ele alan Onaran (1986); genel çekim planların dramatik yapıları meydana getiren olguların içinde geçtiği çevreyi belirtmek için kullanıldığını, onun dışındaki planlarınsı sıklıkla kişilerin psikolojik durumlarını anlatmak için kullanıldığını ifade etmiştir. Açıyla birlikte kullanılan objektifin türü de, yalnızca kompozisyon açısından önemli değildir, aynı zamanda konuya dair duygu ve düşüncelerin oluşturulmasında da oldukça önemlidir. Zettl (2011), objektif seçiminin hareketli görüntü bağlamında bir olaya has özel duyguyu elde edebilmek için önemli olduğunu belirtmiştir. Benzer biçimde fotoğraf makinesinin açıları da, konuyu alt açıdan, cepheden ve üst açıdan çerçevelediğinde yüceltme veya yerme gibi farklı anlamlar taşıyabilmektedirler. Bunun yanı sıra örneğin "havadan, dünya muazzam ve inanılmaz bir grafik deseni verir" (Calder ve Garrett, 1998). Bu bakımdan, kadrajın içinde kompozisyona bağlı olarak uygun figürler de varsa üst açılar yardımıyla söz konusu grafik etki oluşturulmuş, böylelikle de fotoğrafik vizyon ortaya çıkarılmış olur.

Şekil 2. Ersin Alok, Kaçkarlar, 2014.

Cephe çekim / göz hizası / nesnel çekim

Fotoğraf makinesinin, konunun tam karşısında konumlandırılarak yapıldığı çekimler cephe çekim, göz hizası veya nesnel çekim olarak isimlendirilebilir. Burada bahsi geçen açı, konuyla yaklaşık 0 derecelik bir değere sahip olmalıdır. Bu sayede, konu tam karşıdan, başka bir deyişle herhangi bir yorum ve manipülasyon olmaksızın görüntülenmiş olur.

Üst açı

Konuya 0 derecenin üzerindeki herhangi bir açıyla yaklaşarak gerçekleştirilen çekimlerdir. Konuya dair küçümseyici bir duygu ifade edilecekse, üst açılı bir çekim ölçeğinin kullanılması uygun olacaktır. Ancak bununla birlikte, konuyu genel bir açıdan veya ilişkide olduğu diğer unsurlarla görüntülemek için de bir üst açı kullanılabilir. Üst açı kullanılırken konuya yakınlık veya uzaklık mesafesi değişebilir. Mekansal bir görüntülemeye, çok geniş bir alan için fotoğraf makinesinin oldukça uzak mesafeden yükselerek

kullanılması gerekebilir.

2.2.3. Ufuk çizgisi

Gökyüzü ile yeryüzünün kesiştiği yatay düzlem ufuk çizgisi olarak kabul edilmektedir. Kanburoğlu (2007)'na göre ufuk çizgisi konusunda "birinci kural şudur: Ufuk çizgisi her zaman kadrajın alt ve üst çizgisine paralel olmalıdır. İkinci kural, ufuk çizgisinin hiçbir zaman ortaya getirilmemesidir. Çünkü bu kararsızlığın ifadesidir". Öte yandan İkizler (2007) ise ufuk çizgisinin ortaya konmasının tek istisnasının çok iyi bir yansımanın ve böylelikle simetrinin bulunduğu deniz veya göl fotoğrafları olduğunu belirtmiştir. Anlaşılmaktadır ki ufuk çizgisi, istisnai durumlar olmakla birlikte kompozisyonun tam ortasında tercih edilmemelidir.

2.2.4. Altın kesim

Konu kadraja alınırken, kadrajın içine iki adet dikey iki adet de yatay olmak üzere hayali çizgiler çizilir. Bunun sonucunda ortaya dört adet kesişim noktası çıkar. Bu çizgiler ve noktalar, altın kesim kuralı için referans noktalarıdır. "Çoğunlukla ressamın tarafından uygulanan ve görüntünün beyinde daha rahat algılanması amacıyla yapılan bu düzenleme konunun kadrajdaki 4 noktadan birine yerleştirilmesi ile ilgilidir" (Kanburoğlu, 2007).

Şekil 3. Ömer Serkan Bakır, Seylan Adası, tarih bilinmiyor.

Şekil 3'te "alttaki fotoğrafta çerçeve daha geniş ve arkadaki deniz fonu daha çok bilgi içeriyor. Fotoğrafın 1/3'üne oturmuş nöbetçi figürü biraz ufalmış, ne var ki bu boyutta da balıkçıya ait vücut bilgileri yeterli. Önceki fotoğrafın bir fazlası daha yok. İkinci fotoğraf görsel bakımdan daha etkili" (Kalfagil, 2014).

2.2.5. Doku

Civcir (2015) dokuyu, "belirli bir düzen şemasına bağlı olarak bağımsız elemanların bir bütün teşkili veya nesnenin ayrışık parçalarının düzeni veya bir bütünün genel niteliklerini belirleyen parçalarının birbiriyle olan ilişkileri" şeklinde tanımlamıştır.

2.2.6. Ritim

"Birbirini izleyen aynı nitelikteki lekelerin oluşturduğu yapıya ritmik yapı denir" (İkizler, 2007). Buna tanıma göre ritmin oluşabilmesi için ritmi oluşturacak yapının benzerliği ve birbirini tekrar etmesi önemlidir. Gerek dokuda gerekse ritimde belli bir düzen gereksinimi dikkati çekmektedir. Öte yandan söz konusu düzen, dokunun içinde bir bütün olarak yer aldığı için dokunun içinde ritmin de bulunabileceği iddia edilebilir. Oysa ritmin bulunduğu her görüntü, doku oluşturmayabilir.

Şekil 4. Sabit Kalfagil, Balili kadınlar, Bali.

"Altaki fotoğrafta bir törene giden Balili kadınlar, düzen içinde ritmik bir dizi oluşturuyorlar. (...) Üsttekinde ise ritim bozuluyor. (...) Zamanlama hatası" (Kalfagil, 2014). Söz konusu ritmin bozulması, karar anına dayalı zamanlama hatasına da bağlanmıştır.

2.2.7. Perspektif

Perspektif de hem resim hem de fotoğraf sanatında bulunan bir unsurdur. Lucie-Smith (2010), perspektifi üç boyutlu bir objeyi veya uzayın belirli bir hacmini düz veya düze yakın bir yüzeyde gösterme yöntemi olarak tanımlamıştır. "Bilimsel boyutta ilk kez 15. yüzyılda ortaya çıkan perspektif, çizgisal, renk ve ters perspektif şeklinde görülür" (Eroğlu, 2003). Lucie-Smith (2010)'ın tanımında belirttiği üzere bir yöntem olarak ele

alındığında perspektif, resim sanatıyla birlikte kullanılan bir yöntem olmakla birlikte, zaman içinde yöntem olarak gelişimini optiğe dayalı fotoğrafik çalışmalara da borçludur.

2.2.8. Yön

Bir fotoğrafta konunun yönü, kadrajın belirlenmesinde önemlidir. "Belli tarafa doğru hareket eden objelerin fotoğrafı çekildiğinde kadraj hemen objenin bitiminde kesilir. Bu tutum fotoğrafa yarımış duygusu verir. (...) hareketli objenin hareket ettiği tarafa ya da baktığı tarafa doğru, diğer taraftan 2 kat daha fazla mesafe vermek, fotoğrafa (...) rahatlatma verecektir" (Kanburoğlu, 2007).

Şekil 5. Sabit Kalfagil, İncesu, Kayseri, 1970'ler.

Söz konusu duruma, Akoğul (2014)'un seçtiği Sabit Kalfagil'in bir fotoğrafında rastlanmaktadır (Şekil 5). Fotoğrafta bir tren sol tarafa doğru ilerlemektedir ve sanatçı trenin gidiş yönünde diğer yöne göre daha çok boşluk bırakmıştır.

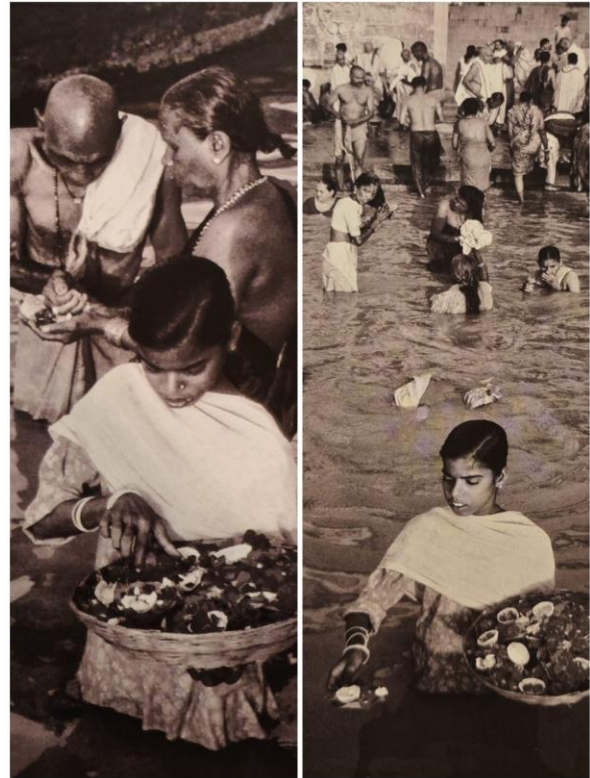
2.2.9. Alan derinliği

Alan derinliği, "netliğin ayarlanmış olduğu noktanın önünde ve arkasında uzanan netlik bölgesidir. Yani fotoğrafta ön plandaki en net nokta ile arka plandaki en net nokta arasındaki uzaklıktır. (...) Alan derinliğini sınırlamanın fotoğrafta üç boyutluluk duygusunu kazandırma gibi bazı önemli yararları da vardır" (Gökgöz, 1985). Anlaşılmaktadır ki, alan derinliği fotoğrafik vizyonun güçlü bir unsurudur, ancak öte yandan resim sanatı bağlamında üç boyut algısını oluşturabilecek bir yönü de bulunmaktadır. Alan derinliği geniş açılı objektiflerde artarken teleobjektiflerde azalmaktadır. Başka bir ifadeyle geniş açılı objektiflerde fotoğrafın neredeyse her yeri aynı netliktedir, ancak teleobjektiflerde netlik özellikle belli bir noktada yoğunlaşmış, geriye kalan alanlarda flu bir görüntü oluşmuştur.

2.2.10. Karar anı

Bu fotoğrafik terim, Henri Cartier-Bresson'un ortaya koyduğu bir formülasyondur. Ona göre fotoğraf çekmek, "aynı anda beynin, gözün ve kalbin bir olayı hedeflemesidir". Bahsi geçen hedefleme, fotoğrafik bağlamda doğru zamanlamayı, doğru kadraj tercihinin ve fotoğrafik vizyonun unsurlarını doğru biçimde kullanabilmeyi gerektirmektedir. Örneğin "fotoğrafçı yalnızca saatin akrep ve yelkovanını gösterir ama bunu göstereceği anı kendisi seçer". Benzer biçimde kadraj seçimi de, karar anı formülasyonunun içinde

değerlendirilmelidir. Şekil 6'da yer alan soldaki fotoğrafta "kızın arkasındaki iki kişi belirginliğe zarar veriyor. Bu bir zamanlama sorunudur" (Kalfagil, 2014). Bahsi geçen karar anı, yalnızca kompozisyon bağlamında biçimsel bir içerik demek değildir. "Dünyayı yorumlayabilmek için vizörün sınırladığı görüntüyle bütünleşmek gerekir. Bu tutum, manevi bir disiplin, ince bir ruh ve geometri duygusu gerektirir" (Savaşçı, 2006). Bu durum, ressamın tuvalindeki alana bir hayli benzemektedir, çünkü tıpkı onun da fotoğrafçının vizöründe olduğu gibi sınırlı bir alanı bulunmaktadır ve o da tıpkı fotoğrafçı gibi dünyaya dair yorumunu tuvalin sınırları içinde gerçekleştirmek durumundadır.

Şekil 6. Sabit Kalfagil, Hindistan, tarih bilinmiyor.

3. Yöntem

Bu çalışmada, Yalçın Gökçebağ'ın resimlerindeki fotoğrafik vizyonun sistematik analizi için nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Analizler, fotoğraf sanatının 10 temel unsuru üzerinden kurgulanmıştır: (1) objektif türü, (2) çekim açısı, (3) ufuk çizgisi, (4) altın kesim, (5) doku, (6) ritim, (7) perspektif, (8) yön, (9) alan derinliği ve (10) karar anı. Sanatçının 1985-2001 dönemine ait beş eser (Telefon Direkleri, Afyon Yolundan, İsimsiz I, İsimsiz II, İsimsiz III), bu unsurlar bağlamında görsel analiz tekniğiyle incelenmiştir. Eser seçiminde; tematik çeşitlilik (kırsal emek, mekânsal kimlik), kronolojik dağılım ve fotoğrafik tekniklerin yoğunlukla kullanıldığı çalışmalar önceliklendirilmiştir. Verilerin yorumlanmasında, kompozisyon tercihlerinin sosyolojik bağlamı (Anadolu'nun modernleşme süreci, kırsal yaşam pratikleri) ile estetik özellikleri birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları ise şunlardır: Sanatçının tüm

dönemlerini kapsamaması, Fotoğrafik etkinin öznel değerlendirme gerektirmesi, Görsellerin orijinal boyut/renk doğruluğuna erişim kısıtlılığı.

4. Yalçın Gökçebağ'ın Hayatı

1944'te Denizli'nin Çal ilçesine bağlı, dağın başında bir Türkmen köyü olan Zeyve'de (Akkent) doğar. Tahir Öğretmen ile Hayriye Hanım'ın ortanca çocuğudur. İlkokulu 1950'de Çal'da tamamlar. Okulun birinci sınıfında, resim dersinde yaptığı el sıkışan iki adam resmini öğretmenini ve arkadaşları çok sever. O günden sonra resim yapmayı bırakmaz. 1955'te önceki adı Gönen Köy Enstitüsü olan, Gönen İlk Öğretmen Okulu'na girer. 1957'de Çapa İlk Öğretmen Okulu Resim Semineri'ne girer. İlhami Demirci ve Malik Aksel gibi öğretmenlerinin sanatçı kişiliklerinden, yöntemlerinden etkilenir. Çapa'daki üç yıllık öğrenciliği sırasında, yaz tatillerinde Denizli'ye gelir; kübik, soyut resimler, peyzajlar yapar. 1961'de okulu bitirdikten sonra Denizli Şirinköy'e resim öğretmeni olarak atanır. 1963'te Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü'ne girer. Turan Erol, Refik Epikman, Adnan Turani ve Nevide Gökaydın gibi önemli hocaların öğrencisi olur. 1966'da Akşehir İlk Öğretmen Okulu'na resim öğretmeni olarak atanır. Akşehir'de Nasrettin Hoca fıkralarını görselleştiren resimler ve çeşitli portreler yapar. Varlık dergisine, o dönem yaptığı özgün resimlerden gönderir ve iki resmi kapak olarak yayımlanır. 1970'te askerlikten sonra öğretmenliği bırakır. İzmir Fuarı'nda dekoratörlük ve tabelacılık yapar. "Büyük Kümes" adlı bir atölye açar. Resim yapmayı sürdürür. Para kazanıp boyalar almak için İzmir Fuarı'ndaki gazinolarda saz çalar. İzmir'deki özel bir kolejde bir yıl öğretmenlik yapar. DYO'nun Ege Bölgesi Ressamları arasında açtığı bir yarışmada birincilik ve ikincilik ödülleri alır. 1971'de TRT'de kameraman olarak işe başlar. Televizyonun ilk aktüel kameraman ekibinin içinde yer alır. Ankara'ya taşındığında, resim yapmayı dört yıl bırakır. Kameramanlık yaparken, her ayın on günü Anadolu'nun çeşitli yörelerini gezer. Gözlemlerinden esinlenerek resimler yapar. 1990'da "Güneşli Bir Kış Günü" adlı resmi, UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) tarafından İsviçre'de kartpostal olarak basılır ve 145 ülkede satışa sunulur. 1992'de TRT'den emekli olur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışır. Yaşamını Ankara ve İstanbul'da resim çalışarak sürdürmektedir (URL1).

Yalçın Gökçebağ'ın eserlerinde; buğday, ayçiçeği, pamuk tarlaları, ekin biçenler, çay toplayanlar, yörük çadırları, at arabaları, kervanlar, üzüm bağları, portakal ağaçları, dantel el işlemleri, zeytin işçileri, çocuklar, uçurtmalar, kış manzaraları, koyun sürüleri, balıkçı tekneleri, trenler gibi köye ve köy hayatına dair detaylar bulunmaktadır. Dağı ve Çağlayan (2020), Gökçebağ'ın resimlerinde ele aldığı milli folklor unsurlarını daha geniş bir açıyla resmedebilmek ve ince detayları işleyebilmek için kompozisyonlarını geniş bir açıyla kurguladığını ifade etmişlerdir. Sanatçının özellikle ilk dönem eserlerinde

perspektif algısının bulunmadığı, adeta minyatür estetiğini kullandığı görülmektedir. Nitekim Toker (1981)'in Heybe dergisinde 1981 yılında Gökçebağ ile yaptığı röportajda, resimlerinde perspektif bulunmadığı bizzat ressam tarafından dile getirilmiştir. Bununla birlikte ilerleyen yıllardaki çalışmalarında sınırlı bir perspektif algısının eserlerinde yer aldığı görülmektedir. Sanatçı, 1980'lerin sonuna kadar resme ara vererek kameranlık yapar ve bu dönemdeki optik bakış resimlerine de yansır. Resimlerindeki fotoğrafik vizyona dair en büyük ipucunu sanatçının kendisi verir: "Çekimlerde kullandığımız bir objektif vardır: Tele-objektif. Tele-objektifle doğaya baktığımızda perspektifin yok olduğunu görürüz. Resimlerde de bu olay neden olmasın diye düşündüm. İlk kez resimlerime bir dayanak bulmuştum.". Bunun yanı sıra, özellikle fotoğraf sanatı bağlamında gerçekleştirilen hava fotoğrafçılığında karşılaşılan üstten bakış açılarının da sanatçının eserlerinde yer aldığı dikkati çekmektedir. Bu duruma dair Önder Şenyapılı sanatçının perspektifli resim elde etmek için bir saman arabasını tepeden görüp uzun uzun baktığını ve sonuçta sol üstten bakılan, ışığı sağ üst köşeden alan, diyagonal bir düzenleme geliştirdiğini ve bu uygulamada gün akşama dönerken, güneşin iyice yattığı zamanın ışığını kullanarak değişik bir devinim elde ettiğini belirtmiştir. Söz konusu devinimi elde etmek bir zamanlama ve karar verme sürecini zorunlu kılmaktadır.

5. Yalçın Gökçebağ'ın Eserlerine Fotoğrafik Bakış

Bu bölümde, sanatçının eserlerindeki fotoğrafik vizyon ele alınacaktır. Birinci bölümde ele alınan objektif, açı, ufuk çizgisi, altın kesim, doku, ritim, perspektif, yön, alan derinliği ve karar anı maddeleri eserlerin değerlendirilmesinde referans olarak alınacaktır. Söz konusu unsurların tamamı her eserde bulunmak zorunda değildir, ancak bir eserde söz konusu unsurların fazlaca bulunması o eserin fotoğrafik vizyona daha da yaklaştığını ifade etmiş olacaktır. Bunun yanı sıra, örneğin ufuk çizgisinin hiç bulunmadığı bir resimde, ufuk çizgisinin varlığı, resmin diğer unsurları dikkate alınarak değerlendirme yapılacaktır.

5.1. Telefon Direkleri

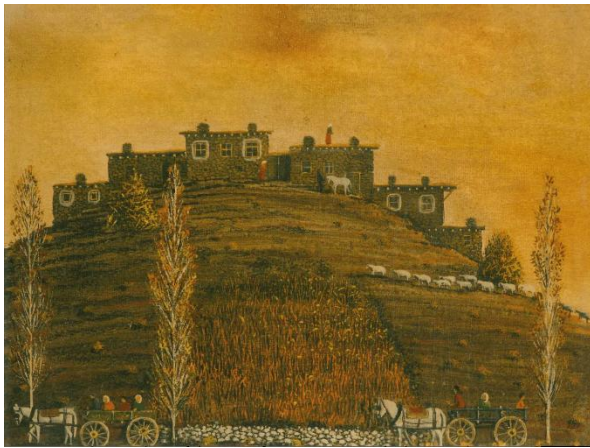

Şekil 7. Telefon Direkleri, tuval üzerine yağlı boya 1985,

50x60 cm.

1985 tarihli eserde, bir ekin tarlası görülmektedir. Tarlanın üzerinde, bir ağaç, telefon direkleri, öküzlerin çektiği ekin yüklü bir araba ve iki kadın bulunmaktadır. Ufuk çizgisi tuvalin ortasına konumlandırılmıştır. Ağaç tuvalin sağında ufuk çizgisinin hizasında, telefon direkleri tuvalin sağ alt kısmından diyagonal biçimde sola doğru, araba ve iki kadınsa tuvalin sol alt kısmına yerleştirilmiştir. Sahne, teleobjektifin sunacağı bir vizyona yakın durmaktadır, çünkü telefon direkleriyle izleyici arasındaki mesafe araba ve kadınlarla birlikte değerlendirildiğinde geniş açılı bir objektifin kullanılması mümkün görünmemektedir. Geniş açılı bir objektif, tuvaldeki manzaradan daha geniş bir alanı göstermiş olmalıydı. Çekim açısınsa, bulunan konuma göre göz hizasında olduğu söylenebilir. Ufuk çizgisi kompozisyonun tam ortasına yerleştirilmiştir ve bu da Kanburoğlu'nun belirttiği haliyle yanlış bir tercihtir, dolayısıyla altın kesimi de karşılamayan bir görüntü ortaya çıkmıştır. Tarla, ekinin detaylı ifadesinden ötürü doku oluşturmuştur, ancak resmin tamamı yalnızca tarladan oluşmadığı için, bir doku fotoğrafındaki bütünselliği taşımamaktadır. Öte yandan telefon direkleri birbirlerini diyagonal biçimde takip eden yapıları sebebiyle hem ritim hem de perspektifin oluşmasını sağlamıştır. Tuvalin sol alt kısmında bulunan öküz arabasının ve kadınların sağa doğru gidiş istikametleri açık bırakılmıştır, bu da akış yönüne uygun bir tercih olmuştur. Teleobjektif vizyonuna sahip bu resmin, alan derinliği bağlamında uyumsuz olduğu söylenebilir, çünkü teleobjektifle gerçekleştirilen fotoğraflarda sahnenin tamamının net olması pek mümkün değildir. Oysa resmin ön planıyla, ağacın bulunduğu orta kısmı denebilecek kısım aynı netlikte görünmektedir. Karar anı bağlamında, telefon direklerinin gölgelerinin grafik bir etki vermesi ve arabayla kadınların resmin solunda kalmaları ideal bir zamanlama kaygısına işaret etmektedir.

5.2. Afyon Yolundan

Şekil 8. Afyon Yolundan, tuval üzerine yağlı boya, 1985, 30x40 cm.

Sanatçının "Afyon Yolundan" isimli tablosunda yol üstündeki bir köye ait olması muhtemel bir manzara

görülmektedir. Tuvalin alt kısmında yol olarak görünen yerde bir tanesi sağ tarafta diğeri solda tuvalin tam olarak bitiminde yer alan üzerinde insanların bulunduğu iki adet at arabası bulunmaktadır. Sağdaki arabanın arkasında sağa doğru bir ağaç, soldaki arabasının hem sağ arka kısmında hem de sol tarafta atın boynunun bulunduğu hizada biraz üstte bir ağaç bulunmaktadır. Yolun biraz üstünde resmin alt orta kısmına denk gelen alanda taşlardan oluşan bir duvar ve onun hemen üzerinde ekinlerden oluşan küçük bir tarla yer almaktadır. Bu alan bir tepeye aittir ve tepenin en üstünde yan yana sıralanmış çatısı olmayan evler bulunmaktadır. Evlerden bir tanesinin damında bir kadın, başka bir evin önünde bir kadın ve diğer bir evin önünde ise bir tane at bulunmaktadır. Resmin sağ tarafında yaklaşık olarak ortasına yakın kısmında koyun sürüsü vardır. Manzaranın tuvaldeki kapladığı alan değerlendirildiğinde, görüntünün geniş açılı lense ve göz hizasına uygun bir vizyona sahip olduğu söylenebilir. Ufuk çizgisinin sınırı açık bir şekilde görünmese de manzaranın yamuk olmadığı, başka bir ifadeyle ufuk çizgisine uygun bir düzlemde olduğu söylenebilir. Yolun, at arabalarının ve tarlanın tuvalin üçte birlik kısmına, evlerin ve koyunların diğer üçte birlik kısmına, gökyüzünün ise kalan üçte birlik kısma yerleştirilmiş olması altın kesimin dikkate alındığını göstermektedir. Resimdeki doku algısı tarlanın bulunduğu alanda lokal bir bölgede kaldığı için çok güçlü bir doku etkisinin bulunmadığı söylenebilir. Evlerin ardışık dizilimleri ise ritim algısını oluşturmaktadır. Perspektif algısını güçlendiren açık bir biçimsellik, resimde bulunmamaktadır. Yön bakımından resmin sağında yer alan koyunlardan ve at arabasından oluşan iki figürün gidiş yönlerinin sola doğru açık bırakıldığı görülürken, resmin solda neredeyse sınır noktasında yer alan at arabası figürünün gidiş yönünün kesildiği görülmektedir. Bu durum yön kuralına uymayan bir tercih olarak kabul edilmelidir. Alan derinliği bakımından geniş açılı bir vizyonun sahip olacağı netlik özellikleri bu resimde bulunmaktadır. Buna göre hem ön plan hem de arka plan net olarak görülmektedir. Karar anı açınsansa, resimde bir zamanlama sorunu olduğu düşünülebilir. Bunun sebebi, soldaki at arabasının manzaradan çıkmasının beklenmemiş olması, bununla birlikte koyun sürüsünün veya sağdaki at arabasının resmin orta noktaya ulaşmamış olmalarına dair tercihtir. İki figürden bir tanesi resmin orta kısmında yer almış olmasıyla, daha dengeli bir kompozisyonun oluşabilmesinin mümkün hale gelebileceği söylenebilir.

5.3. İsimsiz I

Ressamın 1996 tarihli çalışmasında bir kar manzarası görülmektedir. Karla kaplı alanda ilerlemekte olan saman dolu at arabasının üstünde bir adam oturmaktadır. Arabayı iki adet at çekmektedir. At arabasının arkasında bir köpek görülmektedir. Arabanın sağ ve sol iki yanındaki alanda ağaçlardan oluşan alanlar bulunmaktadır. Tuvalin üst kısmında orta tarafta bir adet

büyükçe ağaç yer almaktadır.

Şekil 9. İsimsiz I, tuval üzerine yağlı boya, 1996, 50x60 cm

Onun sağ tarafında ise beş adet ağacın kesitleri görülmektedir. Görüntünün geniş açılı objektifle üst açıdan çekilmiş bir fotoğrafik vizyona sahip olduğu düşünülebilir. Bunun düşüncenin sebebi, fotoğrafik açıdan bu türden havadan veya yüksek bir yerden gerçekleştirilen bir çekim için en ideal objektifin standart değil geniş açılı veya teleobjektif türünde bir objektif olmasıdır. Örnek resim bağlamında alan derinliğinin kısıtlı olmamasından ötürü, teleobjektif olması ihtimali de bulunmamaktadır. Manzara yalnızca yeryüzüne ait bir kesit olduğu için, ufuk çizgisine dair bir iz bulunmamaktadır. Tuval yatay ya da dikey ekseninde değil diyagonalde üç parçaya ayrılmıştır. Buna göre üçe ayrılan tuvalin üçte birlik her kısmında bir figür kullanılarak kompozisyon dengesi sağlanmıştır. Resimde birbirini tekrar eden ağaç dizileri bir doku hissiyatını vermekle birlikte daha çok ritim unsurunu vurguladığı söylenebilir. Perspektif algısının ise doğrudan dayanağı olabileceği bir unsur bulunmamaktadır. Resim, yön açısından değerlendirildiğinde at arabasının ve köpeğin gidiş yönünün boş bırakıldığı, dolayısıyla yön kuralına uygun bir karar verildiği görülmektedir. Bilindiği gibi geniş açılı objektiflerin alan derinliği fazladır, başka bir deyişle görüntüdeki her alan nettir. Resimde de bu durumun bir örneği vardır. Örnek resimdeki karar anı, güneşin konumuyla ilgili bir zamanlama tercihiyle ve hareket halindeki figürlerin konumlarıyla ilgilidir. Buna göre ışığın oluşturduğu gölge hem büyük ağaçta hem de at arabasında bir kompozisyon unsuru olarak boş alanı doldurmuştur. Öte yandan at arabasının ve köpeğin ağaçlık alana göre konumları ve tuvaldeki genel kompozisyon bütünlüğü içindeki yerleri, uygun bir zamanlamanın gerçekleştiğini göstermektedir.

5.4. İsimsiz II

Sanatçının 1996 tarihli resminde bir çay tarlası ve çay toplayan kadınlar görülmektedir. Tuvalin sağ üst köşesinde erguvan ağacının bir kısmı yer almaktadır. Tarla, tuvalin sol üst köşesinden diyagonal biçimde bir

kesitle aşağıya doğru inmektedir, ancak bu kesit tam olarak sağ alt köşeye inmemektedir. Kompozisyon, alt tarafta yan yana duran çay bitkisiyle başlamaktadır. Bitkilerin sol üzerinde aralıklı olarak bulunan çay toplayan dört kadın ve onların üzerinde üçgen biçimde konumlanmış yine çay toplayan üç kadın bulunmaktadır.

Şekil 10. İsimsiz II, tuval üzerine yağlı boya, 1996, 60x50cm.

Manzarada, geniş bir alan görünmektedir ve bu sebeple bu görünümün fotoğrafik anlamda geniş açılı bir objektifle çekildiği düşünülebilir. Ancak fotoğrafçının görüntülediği alanla arasındaki mesafe dikkate alındığında, manzaranın geniş açılı bir objektiften ziyade teleobjektifle kısık diyaframla çekilmiş bir fotoğrafik vizyona sahip olduğu düşüncesi daha yerinde olacaktır. Çalışan kadınların yüzleri ve bedenleri tam karşıdan algılanabildiği için, fotoğraf makinesinin açısının göz hizasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Manzarada ufuk çizgisi, gökyüzü ve yeryüzünün birleştiği sınırla görülmemekle birlikte çay ağaçlarının düz bir hizada bulunması sebebiyle ufuk çizgisinin doğrusal bir düzlemde olduğu söylenebilir. Resmin kompozisyonunda tuvalin dikey olarak ikiye bölündüğü ve 1/2'lik alt kısma çalışan kadınların yerleştirildiği, kalan 1/2'lik üst kısmın erguvan ağacının kesiti haricinde boş bırakıldığı görülmektedir. Bu bakımdan altın kesim kuralının uygulandığı düşünülmekle birlikte, fotoğrafik açıdan erguvan ağacının tamamının kadrajın içinde yer almaması sebebiyle kararsız bir tercih olduğu söylenebilir. Çay ağaçlarının tuvaldeki görünimleri hem doku hem de ritim algısını sağlamaktadır. Ön plandaki çay ağaçlarının, arka plandaki ağaçlardan daha büyük olması, resimde perspektif algısının bulunduğu söylenebilir. Resimde yön unsuruna dair belirgin bir

içerik bulunmamaktadır. Teleobjektif kullanılması kabulü sebebiyle resimdeki alan derinliğinin kısıtlı olduğu görülmektedir. Karar anı bağlamında resimde zamanlamaya dair net bir ifade olmamakla birlikte, erguvan ağacının bir kesit olarak bırakılmış olmasının, kararsız tercih olduğu ve bu anlamda karar anının yerinde verilmemiş olduğu söylenebilir.

5.5. İsimsiz III

Şekil 11. İsimsiz III, tuval üzerine yağlı boya, 2001, 50x60cm.

Gökçebağ'ın 2001 tarihli resminde, sarı bir duvara kurutulmak üzere asılmış patlıcan ve biberler, kırmızı çiçeklerden oluşmuş mavi pervazlı pencerede bir saksı görülmektedir. Pencerede dantelli beyaz perde vardır ve perde örtülmüştür. Duvarda iki adet kurutulmuş su kabağı asılıdır. Resmin, standart veya geniş açılı bir objektifle göz hizasındaki bir açı vizyonunda olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte pencerenin üstten, patlıcanların alttan kesilmiş olmaları, standart objektifin veya geniş açılı objektifin fotoğrafçının konuya olan mesafesini yeterince karşılamadığını düşündürmektedir. Resimde ufuk çizgisine dair yeryüzü ve gökyüzü detayları olmadığı halde, pencerenin ve diğer figürlerin düz bir hatta sahip olmaları, ufuk çizgisinin doğrusal bir düzlemde olduğuna işaret etmektedir. Altın kesim bakımından resmin üç parçaya ayrıldığını söylemek mümkün görünmektedir. Buna göre ilk kısımda kurutulmuş su kabakları, ikinci kısımda saksıdaki çiçek ve üçüncü kısımdaysa kurumaya bırakılmış biber ve patlıcanlar bulunmaktadır. Resimde dokuya dair bir unsur bulunmamakla birlikte biber ve patlıcanların ritim oluşturduğu söylenebilir. Figürlerin ebatları bakımından değerlendirildiğinde, resimde perspektif algısının bulunduğu anlaşılmaktadır. Kompozisyonda bakış yönünü ifade eden fotoğrafik bir içerik bulunmamaktadır. Resimdeki figürlerin tamamının aynı netlikte olduğu algısı baskındır, bu sebeple alan derinliğinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Pencerenin üstten ve kurumaya bırakılmış sebzelerin de alttan kesilmiş olmaları, karar anı bakımından verilen tercih konusunda sorular önermektedir. Buna göre, pencerenin üstünde

kompozisyonu uyumsuz hale getirecek bir figür mü yer almaktadır? Patlıcanların alt kısmı için de aynı soru söz konusuysa, yanı sıra ipe dizili patlıcanların alttaki serisinin düz değil de yamuk bir hizada olmaları da bu kararda etkili olmuş mudur? Bu türden sorular, kadrajın kararsızlığına işaret etse de kompozisyonun dengesinin sağlanması açısından bilinçli bir tercih olarak algılanmaya daha yatkın gibidir.

6. Sonuç

Fotoğraf sanatı da resim sanatı da kendi estetik dil yetileri bağlamında görsel bir ifade biçimi olarak kabul edilmektedirler. Kompozisyon, ışık, renk, form ve perspektif gibi öğelerin benzerlik gösterdiği her iki sanat dalı da izleyiciye bir mesaj iletebilmektedir. Benzer biçimde her iki sanat dalı da sanatçının bir konuya dair bakış açısını, duygularını ve düşüncelerini yansıtabilmektedir. İfade biçimini oluşturan görsellik, başka bir deyişle vizyon; birtakım unsurlardan oluşmaktadır. Seçimleri bir tercih meselesi olan söz konusu unsurlar bu çalışmada fotoğrafik vizyon bağlamında şu şekilde sınırlandırılmıştır: Objektif, açı, ufuk çizgisi, altın kesim, doku, ritim, perspektif, yön, alan derinliği ve karar anı. Bu sınırlamada hem objektif, açı, alan derinliği, karar anı gibi yalnızca fotoğrafı ilgilendiren unsurlar hem de ufuk çizgisi, altın kesim, doku, ritim, perspektif, yönden oluşan her iki sanatı da etkileyen unsurlara yer verilmiştir. Bunun sebebi, fotoğraf ve resim sanatlarının ayrılan ve birleşen unsurlarla elde ettikleri vizyonun ortaya konmak istenmesidir. Tarihsel açıdan resim sanatı, gözün gördüğü gerçekliğin aktarılmasının idealize edildiği dönemlerden geçmiştir. Bu süreçte fotoğrafa dair araştırmaların bir sonucu olarak optik gelişmeler, resim sanatının biçim ve içeriğine de katkıda bulunmuştur. Örneğin bu sayede perspektif algısı veya hareket halindeki hayvanların formları daha doğru ve gözün gördüğü gerçekliği temsil edebilecek yeterlilikte ifade edilmeye başlanmıştır. Diğer yandan, fotoğraf sanatı da icadıyla birlikte salt teknik bir kimlik olduğu algısını yıkmak için, ilk dönemlerinde resim sanatının vizyonunu referans olarak almıştır. Zaman içinde fotoğraf sanatı da kendi estetik dil yetisini, başka bir ifadeyle vizyonunu ortaya koyarak kimliğini kazanmış bir sanat olarak kabul görmüştür. Böylelikle, her iki sanatın da benzeşen ve ayrışan vizyonları belirginleşmiştir. Bu bağlamda çalışmalarıyla Türk resim sanatında 1970'lerden beri yer alan Yalçın Gökçebağ'ın resimlerinde de fotoğrafın etkisi olduğu bilinmektedir, ancak bilinen bu etkinin nasıl bir fotoğrafik vizyona sahip olduğu ilk defa ele alınmıştır. Buna göre, sanatçının ilk dönem çalışmaları minyatür sanatının perspektifsiz ifade biçimine sahipken zamanla Batı resminin perspektif anlayışına yaklaşarak eserler vermeye başlamıştır. Eserlerindeki fotoğrafik etkinin yalnızca teleobjektif estetiğinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın sonucunda sanatçının eserlerindeki fotoğrafik vizyonu bütünlüklü ve sistematik hale getiren unsurlar eserler bağlamında ele alınmıştır. Buna göre,

Gökçebağ'ın eserlerindeki fotoğrafik vizyonda geniş açılı, standart ve teleobjektif estetiklerinin kullanıldığı görülmüştür. Objektifle birlikte anılması gereken açı ise, sanatçının eserlerinde sıklıkla üst açı olarak tercih edilmiştir, böylelikle yine sıklıkla tercih ettiği gün batımı ışığının uzun gölge boylarını ritim unsuru olarak kullanabilecek bir açıya sahip olmuştur. Bahsi geçen ışık tercihi, aynı zamanda karar anının belirgin bir etkisi olarak fotoğrafik vizyonu güçlendirmiştir. Resimlerde ufuk çizgisi her zaman görülmemekle birlikte, figürlerin diğer figürlerle ilişkileri değerlendirildiğinde yamuk bir ufuk çizgisine rastlanmamıştır. Sanatçının, altın kesim kuralına uyum sağlayan bir yaklaşıma sahip olduğu görülmüştür. Doku ve ritmin ise, bazı resimlerde ayrı ayrı bazı resimlerde birlikte kullanıldığı söylenebilir. Perspektif algısının her resimde mutlak surette bulunmadığı, ancak zaman zaman kullanıldığı saptanmıştır. Gidiş yönünün ise kurala uygun biçimde açık tutulmadığına rastlanmıştır. Özellikle fotoğrafik vizyona has bir unsur olan alan derinliğinin, resimlerin bir kısmında geniş bir kısmında kısıtlı olduğu sonucuna varılmıştır. Özetle, Yalçın Gökçebağ'ın eserlerindeki fotoğrafik vizyon, kimi zaman fotoğrafın yalnızca kendine has, kimi zamanda hem fotoğrafın hem de resmin ortak kullandığı unsurlar bağlamında ortaya çıkan, başka bir ifadeyle salt bir vizyonu benimsemeyen bir estetiğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	B.Y.	M.F.Y.
K	50	50
T	50	50
Y	50	50
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
GR	50	50
PM	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çatışma Beyanı

Yazarlar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu çalışmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Akoğul M. 2014. Fotoğraf sanatçıları dizisi: Sabit Kalfagil. Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 37.
- Bajac Q. 2004. Karanlık odanın sırları (Çev: Berkay A), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 49.
- Calder J, Garrett J. 1998. Her yönüyle fotoğrafçılık el kitabı (Çev: Kütevin E ve Kütevin Z). Say Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Civcir E. 2015. Temel tasarım ve tasarım ilkeleri. Akademisyen Kitabevi, Ankara, Türkiye, ss: 542.
- Clarke G. 2017. Güzel sanatların bir dalı olarak fotoğraf (Çev: Aydemir MM). Hayalperest Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 270.
- Dağı F, Çağlayan N. 2020. Yalçın Gökçebağ'ın eserlerindeki milli folklor öğelerinin incelenmesi. Safran Kültür Turizm Araş Derg, 381): 18-25.
- Eroğlu Ö. 2003. Resim sanatı sözlüğü. Nelli Sanat Evi Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 64
- Ertan G, Erutku B. 2004. Açıklamalı fotoğraf terimleri sözlüğü. Say Yayınları, İstanbul, ss: 41.
- Gökgöz A. 1985. Bütün Yönleriyle Fotoğrafçılık. Odak Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, ss: 45.
- Hedgeroe J. 1999. Her yönüyle fotoğraf sanatı (Çev: Erduran Ö). Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 81.
- İkizler E. 2007. Filmden dijital fotoğraf. Say Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 63.
- Kalfagil S. 2014. Fotoğrafın yapısal öğeleri ve fotoğraf sanatında kompozisyon. İlke Kitap, İstanbul, Türkiye, ss: 216.
- Kanburoğlu Ö. 2007. A'dan Z'ye fotoğraf. Say Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 480.
- Lucie-Smith E. 2010. Dictionary of art terms. Thames & Hudson, New York, US, pp: 27.
- Onaran AŞ. 1986. Sinemaya giriş. Filiz Kitabevi, İstanbul, Türkiye, ss: 352.
- Prinet J. 1976. Fotoğraf sanatı (Çev: Kocapınar S). Gelişim Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 47.
- Scharf A. 1974. Art and photography. Penguin Books, London, UK.
- Serullaz M. 1991. Empresyonizm sanat ansiklopedisi (Çev: Erbil D). Remzi Kitabevi, İstanbul, Türkiye, ss: 47.
- Toker AN. 1981. Yalçın Gökçebağ ile söyleşi. Armoni Sanat Galerisi Yayını, Ankara, Türkiye, ss:63.
- Turan E. 2014. Fotoğraf tarihi. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Türkiye, s: 266.
- URL1: <https://www.yalcingokcebag.net/biyografi> (erişim tarihi: 10 Mayıs 2025).
- Zettl H. 2011. Sight sound motion: Applied media aesthetics. Wadsworth Cengage Learning, New York, USA, pp: 48.

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 8 - Sayı 2: 78-87 / Temmuz 2025

(Volume 8 - Issue 2: 78-87 / July 2025)

TİCARİ BİLGİNİN SEKTÖREL REKABET SAĞLAMADAKİ ROLÜ: KURAMSAL BİR ANALİZ VE BİR MODEL ÖNERİSİ

Engin DAYAN^{1*}

¹Iğdır University, Vocational School of Health Services, 76200, Iğdır, Türkiye

Özet: Bu çalışma, ticari bilginin sektörel rekabet avantajı oluşturmadaki rolünü, özellikle taşımacılık ve lojistik sektörü bağlamında kuramsal bir perspektiften incelemektedir. Bilgi ekonomisinin yükselişiyle, firmaların stratejik karar alma, inovasyon ve operasyonel verimlilik süreçlerinde ticari bilginin önemi artmıştır. Makale, kaynak temelli görüş (RBV), bilgi temelli görüş (KBV) ve dinamik yetkinlikler gibi kuramsal çerçeveleri kullanarak, bilginin nadir, değerli ve taklit edilmesi zor bir kaynak olarak rekabet avantajını nasıl desteklediğini analiz eder. Taşımacılık ve lojistik sektöründe, gerçek zamanlı veri analitiği, rota optimizasyonu ve müşteri odaklı çözümler gibi bilgi temelli uygulamaların, firmaların maliyet avantajı ve hizmet farklılaşması sağlamada kritik bir rol oynadığı vurgulanır. Sistematik literatür taramasına dayanan çalışma, bilginin sektörel dinamiklere bağlı olarak farklılaştığını ve lojistik sektöründe dijital dönüşümle güçlendiğini ortaya koyar. Bulgular, firmaların bilgi yönetimi sistemlerini geliştirerek rekabet güçlerini arttırabileceğini gösterirken, çalışmada veri gizliliği ve etik sorunlar önemli sınırlamalar olarak öne çıkar. Çalışma, özellikle lojistik firmaları için stratejik öneriler sunar ve gelecekteki araştırmalar için ampirik testler önerir.

Anahtar kelimeler: Bilgi, Ticari bilgi, Bilgi yönetimi, Lojistik sektörü

The Role of Commercial Knowledge in Fostering Sectoral Competitiveness: A Theoretical Analysis and a Model Proposal

Abstract: This study explores the role of commercial knowledge in fostering sectoral competitive advantage, with a particular emphasis on the transportation and logistics sector, from a theoretical perspective. In the rising knowledge economy, commercial knowledge has become pivotal in shaping firms' strategic decision-making, innovation, and operational efficiency. Employing theoretical frameworks such as the Resource-Based View (RBV), Knowledge-Based View (KBV), and dynamic capabilities, the study analyzes how knowledge, as a rare, valuable, and inimitable resource, supports competitive advantage. In the transportation and logistics sector, knowledge-driven practices—such as real-time data analytics, route optimization, and customer-centric solutions—are highlighted as critical for achieving cost advantages and service differentiation. Based on a systematic literature review, the study reveals that the impact of commercial knowledge varies across sectoral dynamics, amplified by digital transformation in logistics. Findings suggest that firms can enhance competitiveness by strengthening knowledge management systems, though data privacy and ethical concerns remain significant challenges. The study offers strategic recommendations, particularly for logistics firms, and proposes empirical testing for future research.

Keywords: Information, Commercial information, Information management, Logistic sector

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Iğdır University, Vocational School of Health Services, 76200, Iğdır, Türkiye

E mail: engin.dayan065@gmail.com (E. DAYAN)

Engin DAYAN <https://orcid.org/0000-0003-1839-280X>

Gönderi: 11 Haziran 2025

Kabul: 08 Temmuz 2025

Yayınlanma: 15 Temmuz 2025

Received: June 11, 2025

Accepted: July 08, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Dayan E. 2025. The role of commercial knowledge in fostering sectoral competitiveness: a theoretical analysis and a model proposal. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 78-87.

1. Giriş

Günümüz bilgi ekonomisinde, ticari bilgi, firmaların rekabet avantajı elde etmesinde stratejik bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Özellikle taşımacılık ve lojistik sektöründe, gerçek zamanlı veri analitiği, müşteri odaklı çözümler ve dijital teknolojiler, firmaların maliyet avantajı sağlamasını, operasyonel verimliliğini artırmasını ve pazar konumlarını güçlendirmesini mümkün kılmaktadır (Bowersox vd., 2020). Ticari bilgi, açık (örneğin, piyasa raporları) ve örtük (örneğin, çalışan deneyimi) formlarıyla, lojistik süreçlerinin planlama, uygulama ve kontrol aşamalarında kritik bir rol oynar (Koç, 2011). Lojistik, ham maddeden nihai ürüne kadar

malzeme, bilgi ve finans akışlarının etkin yönetimini kapsayan çok boyutlu bir süreçtir (Rushton vd., 2017). Bu süreçte, bilginin hızlı ve güvenli paylaşımı, firmaların rekabetçi piyasalarda farklılaşmasını sağlar (Nonaka ve Takeuchi, 1995).

Bayraktutan (2003), ticaret ve bilgi alanları içerisinde ticari bilginin önemini açıklayarak, "insanların karakteristik bilişsel işlevleriyle eşanlamlı olan bilginin üretimi, depolanması ve yayılmasına ilişkin metodolojilerdeki ilerlemeler, mal ve hizmetlerin uluslararası değişimi ve bunların altında yatan motivasyonlar, bileşimler ve sonuçlar da dâhil olmak üzere insan varoluşunun çeşitli yönlerinin yanı sıra dış ticaret teorilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Başlangıçta

göz ardı edilen bilgi merkezli bileşenlerin zamanla dış ticaret teorilerinin temel değişkenlerine dönüştüğü açıktır.” Bu kritik önemi kabul eden ticari işletmeler, bilgi teknolojilerinden yararlanan faaliyetlerde bulunmuş ve ellerindeki bilgileri piyasa ortamlarında rekabet avantajı kaynağı olarak stratejik olarak kullanmışlardır (Kevük, 2006).

Taşımacılık ve lojistik sektörü, küreselleşme, e-ticaretin yükselişi ve teknolojik yeniliklerle yeniden şekillenmektedir. İnternet, bulut bilişim, yapay zeka ve blokzincir gibi teknolojiler, sipariş yönetiminden rota optimizasyonuna kadar lojistik süreçleri dönüştürmekte ve bilgi temelli rekabet avantajını güçlendirmektedir (Choi vd., 2022). Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasındaki stratejik konumuyla bölgesel bir lojistik üs olma potansiyeline sahiptir (TÜİK, 2024). Ancak, bu potansiyelin realize edilmesi, ticari bilginin etkin kullanımına, veri altyapılarının geliştirilmesine ve uluslararası standartlara uyum sağlanmasına bağlıdır. Örneğin, 2023 itibarıyla Türkiye’nin lojistik sektörü, GSYH’nin yaklaşık %12’sini oluşturmakta ve yıllık %7 büyümeye göstermektedir (Lojistik Derneği, 2024).

Bu makale, ticari bilginin taşımacılık ve lojistik sektöründe rekabet avantajı sağlamadaki rolünü kuramsal bir çerçevede analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kaynak temelli görüş (RBV) ve bilgi temelli görüş (KBV) gibi teoriler ışığında, bilginin nadir, değerli ve taklit edilmesi zor bir kaynak olarak sektörel dinamikleri nasıl şekillendirdiği incelenmektedir (Barney, 1991; Grant, 1996). Araştırma soruları şunlardır:

- Ticari bilgi, lojistik sektöründe rekabet avantajını nasıl destekler?
- Hangi kuramsal çerçeveler bu ilişkiyi açıklamaktadır?
- Türkiye’nin lojistik potansiyeli, bilgi yönetimiyle nasıl güçlendirilebilir?

Sistematiik bir literatür taramasına dayanan çalışma, lojistik firmaları için öneriler sunmaktadır. Makale, girişten sonra ticari bilginin tanımı, lojistik süreçlerdeki rolü, kuramsal modeller, Türkiye’deki güncel durum ve sektörel uygulamalar üzerine odaklanarak ilerlemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Tanımlar

Bilgi, insanlık tarihinin en temel zenginlik kaynaklarından biri olup, toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Bilgiye erişim, depolama ve paylaşım yetkinliği, refah düzeyini artıran toplumları diğerlerinden ayırmıştır (Nonaka ve Takeuchi, 1995). 21. yüzyılda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki (BİT) yenilikler—özellikle yapay zeka, büyük veri analitiği ve blokzincir—bilgiyi ekonomik değere dönüştürerek taşımacılık ve lojistik gibi sektörlerde rekabet avantajının anahtarı haline getirmiştir (Bowersox vd., 2020). Bu bölüm, ticari bilginin tanımını, türlerini ve lojistik sektöründeki stratejik önemini kavramsal bir çerçevede ele almaktadır.

2.1. Bilgi, Veri ve Enformasyon Kavramları

Bilgi, günlük kullanımda değer yargıları, inançlar veya sezgilerle karıştırılsa da, akademik bağlamda organize ve yapılandırılmış bir kavramdır. Bhatt (2001) bilgiyi, “fikirler, enformasyon, kurallar ve işlemlerin birleşiminden oluşan organize yapı” olarak tanımlar. Bilgiyi anlamak için, genellikle karıştırılan üç temel kavramın ayrımı gereklidir:

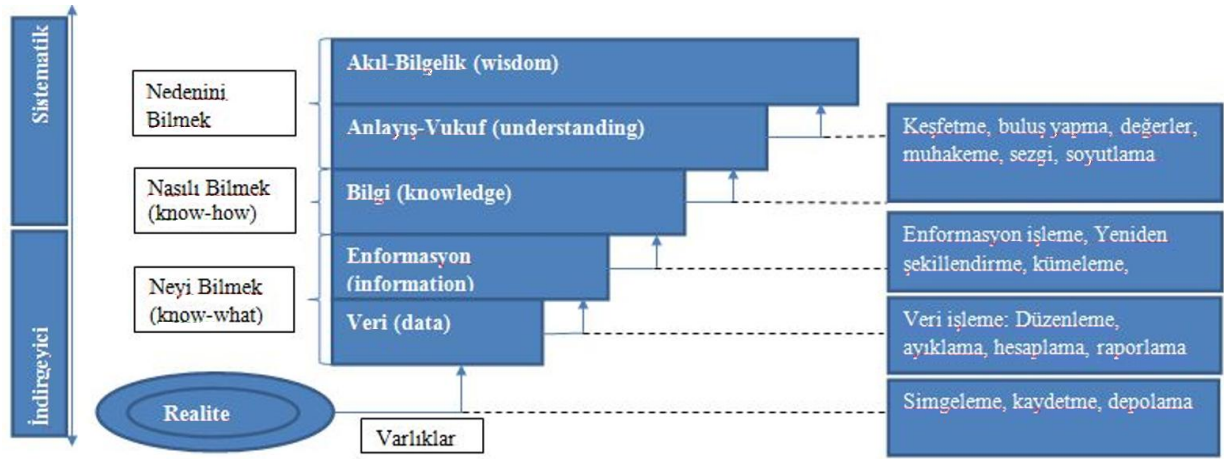
- Veri (Data): İşlenmemiş, nesnel gerçeklerdir; örneğin, bir lojistik firmasının sevkiyat kayıtları (Demirci ve Aydın, 2008).
- Enformasyon (Information): Verilere bağlam ve anlam katılarak oluşturulan yapıdır; örneğin, sevkiyat verilerinin analiz edilerek teslimat sürelerinin hesaplanması.
- Bilgi (Knowledge): Enformasyonun birey veya organizasyon tarafından içselleştirilip uygulanabilir hale gelmesidir; örneğin, teslimat sürelerini optimize etmek için geliştirilen bir lojistik strateji (Davenport ve Prusak, 1998).

Taşımacılık ve lojistik sektöründe, bu kavramlar somut bir şekilde işlenir: Veri (kamyon GPS koordinatları), enformasyona (trafik analizi) ve nihayetinde bilgiye (en kısa rota planı) dönüşerek operasyonel verimliliği artırır.

2.2. Ticari Bilginin Tanımı, Yapısı ve Türleri

Ticari bilgi, bir organizasyonun rekabet avantajı elde etmek için kullandığı, stratejik ve operasyonel süreçlerde yapılandırılmış bilgidir. Can (2005) ticari bilgiyi, “pazar performansını artıran, açıkça geliştirilmiş ve yönetilmiş modeller, kurallar ve senaryolar” olarak tanımlar. İnsanoğlunun zihninden geçen ve öğrenilen her bilgi en sonunda insanlığın yararına “ticari bilgi” haline dönüşme potansiyeli taşımaktadır.

Bilginin daha iyi bir şekilde elde edilebilmesi için, benzer kavramların anlamlarıyla karşılaştırılması, benzerlikleri ve benzerlikler ile farklılıklarının ortaya çıkarılması gerekir. Bilgi; veri ve enformasyon gibi daha temel düzeydeki kavramlarla, anlayış, kavrayış, akıl ve bilgelik gibi daha karmaşık ve işlenmiş anlam formları arasında yer alır. Günümüzdeki ekonomik sistemlerde bilginin kritik bir yapıya sahip olduğu, üretime ve sermayeye doğrudan dâhil edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda bilgi, farklı türlerden ayrılarak ve barındırdığı değerler açısından çeşitli gruplar altında incelenmektedir. Bu gruplardan biri, onları ve sevdiklerini ödemek için kullanılan veri (veri), enformasyon (bilgi), bilgi (bilgi) ve akıl (bilgelik) kavramlarıdır (Odabaş, 2005). Veri, “ölçülebilir, gözlemlenebilir veya hesaplanabilir bir davranış ya da değerlere ilişkin tutum” olarak ifade edilir. Enformasyon, “verileri ve belirli yorumları veya işlemleri kapsar ve orantıları daha ayrıntılı bir yapıya sahiptir” şeklinde yapılara sahiptir. Bilgi ise, “sosyal olaylarda karar alma ve eylemler için kullanıma hazır, yüksek değerli bir bilgilendirme” olarak nitelendiriliyor. Anlamının en üstünde yer alan akıl ve bilgelik ise, “sosyal olaylarda doğru ile yanlış ayırmayı sağlayan tüm bilgileri sağlayan” olarak açıklanır (Şekil 1).

Şekil 1. Bilgi kavramına ilişkin anlam şeması (Laszlo ve Laszlo, 2002; Spiegler, 2003).

Tablo 1. Tedarik zinciri aşamalarında bilgi türleri ve kullanım alanları

İşlem Aşamaları	Bilgi Türü	Kullanım Amacı	Örnek Kullanım
Satış Öncesi	Tahmin Raporu	Pazar analizi	Sipariş öngörülleri
Üretim	Üretim planlama bilgisi	Kaynak optimize	Envanter seviyeleri
Teknik	Müşteri bilgileri	Satış Stratejisi	Satış performans analizi
Dağıtım	Lojistik takip bilgileri	Teslimat Haritası	Rota planlama
Hizmet	Müşteri geri bildirimi	Hizmet anı	Müşteri tepki anketleri

Taşımacılık ve lojistik sektöründe ticari bilgi, aşağıdaki türlerde sınıflandırılabilir:

- Pazar Bilgisi: Müşteri talepleri, rakip stratejileri ve piyasa trendleri (örneğin, e-ticaret lojistiğindeki büyüme) (Mort, 2003).
- Operasyonel Bilgi: Tedarik zinciri süreçleri, envanter yönetimi ve rota optimizasyonu verileri.
- Finansal Bilgi: Maliyet analizleri, nakliye ücretleri ve yatırım getirisi hesaplamaları (İstanbul Ticaret Odası, 2007).
- İnsan Kaynakları Bilgisi: Sürücü performansı, eğitim kayıtları ve iş gücü planlaması.
- Patent ve Teknolojik Bilgi: Lojistikte yenilikçi çözümler, örneğin otonom teslimat sistemleri veya blokzincir tabanlı takip teknolojileri (Özkapıcı, 1998).

Lojistik sektöründe, örneğin gerçek zamanlı veri analitiği, firmaların müşteri ihtiyaçlarına hızlı yanıt vermesini sağlayarak farklılaşma avantajı yaratır (Choi vd., 2022).

2.3. Ticari Bilginin Lojistik Sektöründeki Stratejik Önemi

Ticari bilgi, lojistik firmalarının rekabet gücünü artırmada temel bir üretim faktörüdür. Kaynak temelli görüş (RBV), bilginin nadir, değerli ve taklit edilmesi zor bir kaynak olduğunu savunur (Barney, 1991). Bilgi temelli görüş (KBV) ise, organizasyonel öğrenme ve bilgi paylaşımının firmaların dinamik yetkinliklerini güçlendirdiğini öne sürer (Grant, 1996). Lojistik sektöründe, ticari bilgi şu yollarla stratejik avantaj sağlar:

- Karar Alma: Gerçek zamanlı veri analitiği, talep tahmini ve risk yönetimini destekler.

- Verimlilik: Envanter optimizasyonu ve enerji tasarrufu gibi süreçler maliyetleri azaltır.
- İnovasyon: IoT ve yapay zeka tabanlı sistemler, yeni hizmet modelleri (örneğin, son kilometre teslimatı) geliştirir.

Türkiye'nin Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasındaki stratejik konumu, lojistik sektöründe ticari bilginin etkin kullanımını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, 2023'te Türkiye'nin lojistik sektörü GSYH'nin %12'sini oluşturmuş ve dijitalleşme yatırımlarıyla büyümeye devam etmiştir (TÜİK, 2024). Ancak, veri gizliliği (örneğin, KVKK uyumluluğu) ve teknolojik altyapı eksiklikleri, bilginin tam potansiyelini sınırlayan zorluklardır.

Tedarik zinciri geliştirme ve kullanımı, lojistik genişlemeler ve rekabet avantajını doğrudan etkiler. Tablo 1, tedarik zincirinin temel aşamalarında (satış öncesi, üretim, satış, satış ve servis) kullanılan bilgi türlerini, bunların kullanım amaçlarını ve örnek kullanımlarını sistematik bir şekilde özetlemektedir.

3. Ticari Bilginin Lojistik Sektöründe Rekabet Avantajına Katkıları

Taşımacılık ve lojistik sektörü, küresel ekonomideki hızlı büyümesiyle hem firmalar hem de ülkeler için rekabet avantajının kritik bir belirleyicisi haline gelmiştir. 2023 itibarıyla küresel lojistik pazarının değeri 10 trilyon doları aşmış ve e-ticareti etkisiyle yıllık %6 büyümeye kaydetmiştir (Statista, 2024). Rekabet gücünün temelinde, firmaların en uygun maliyetle, yüksek kalitede ve hızlı teslimat sağlaması yatmaktadır; bu da ancak ticari bilginin etkin kullanımıyla mümkündür (Bowersox

vd., 2020). Ticari bilgi, lojistik firmalarının stratejik karar alma, operasyonel verimlilik, müşteri odaklılık ve inovasyon kapasitelerini güçlendirerek rakiplerinden ayrışmasını sağlar. Bu bölüm, bilginin lojistik süreçlerindeki katkılarını dört ana başlıkta incelemektedir.

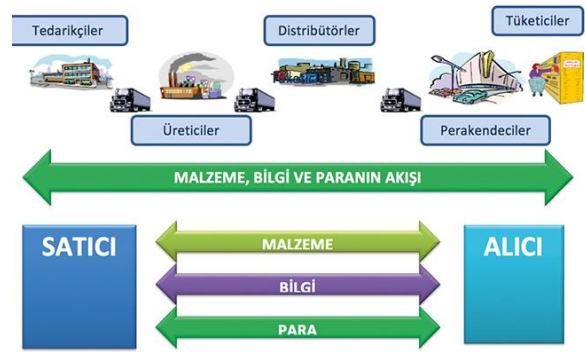
Lojistik sektörü, hizmet sektörünün önemli bir parçası olarak sürekli büyümekte ve hem firmaların kendi içyapılarında hem de ülke ekonomisinin rekabet gücü üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Günümüzde rekabet avantajı sağlamak ise, maliyetleri düşürürken yüksek kaliteli ürünleri hızlı ve etkin bir şekilde nihai tüketiciye ulaştırmayı gerektirmektedir. Bu gereklilik ancak lojistik üretimin etkin olarak sürdürülmesiyle mümkün olmaktadır. Lojistik firmalarının rekabette öne çıkması ve rakiplerinden ayrılması, iklimin sahip olması ve bu bilgilerin etkin kullanım kapasitelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Veri, enformasyon ve değişimin işleme ve kullanım kalitesi, bir değişimin kârlılığı, zararını, depolama ve yapısal şekillendirmenin temel unsurlarıdır. Bilginin bireysel parçacıkları ve eylemleri, etkili sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, bilgi kullanımı; rakipler, satıcıların satış parçaları, ürün ve hizmet dönüşüm koşulları hakkında daha hassas kararların hazırlanmasını sağlayan ana itici güçtür (Davenport ve Prusak, 1998). Bilginin ekonomik etkileri, bu gücün hızla yayılması, yaratıcı biçimde kullanılması ve geliştirilmesiyle birlikte; bilgi üretimi, paylaşımı ve yönlendirilmesi konularında çaba gösteren aktörlerin önemli bir rekabet avantajı elde ettikleri görülmektedir.

Bilgi yönetimi süreci; birleştirilmesi, organize edilmesi, çalıştırılması, dönüştürülmesi ve genişletilmesi gibi aşamaları kapsar. Bu beş temel sürecin, gelişiminin edinilmesini, gerçekleştirilmesini, sunumunu ve iletişimini sağlayan bilişim sistemlerinin oluşmasını sağlar. Bilginin doğru zamanda, doğru yerde ve uygun biçimde kullanılması, kaydedilmesi, kullanıcılar arasında paylaşılması ve nihai biçimine ulaştırılması ise bilgi yönetiminin özünü teşkil eder. Bilgi yönetiminin temel amacı, yüksek değere sahip yeni bilgilerin tespit edilmesi, bu bilgilerin ilgili birimlere ulaştırılması ve bilgilerin sürekli güncel tutulmasıdır.

Lojistik sektöründe faaliyet gösteren firmalar, rakipleriyle mücadele edebilmek, olası performansları aşabilmek, geleceğe yönelik isabetli ve doğru öngörülerde bulunabilmek, hızlı kararları alabilmek ve en önemlisi belirlenen hedeflerin elde edilebilmesi için faaliyetleriyle ilgili çeşitli bilgi ve enformasyona ihtiyaç duyarlar. Bu bilgi ve bilgilerin belirtilmesi, elde edilmesi, odaları, organize edilmesi, saklanması ve üretimde dağıtılması için en verimli bölümlerden biri, bunların öğrenme bilgilerini ve erişimlerini öğrenmeyi kalıcı bir derleme uygulama haline getirmeleridir. İşletmeler, kayıtlarından, çalışanlarından, karşılaştırmalı analizlerinden, geçmiş deneyimlerinden ve hatalarından öğrenerek oluşum öğrenme sürecini hayata geçirebilirler. Bunun yanı sıra, devam eden bilgi merkezi, elektronik ve basılı bilgi kaynakları üzerinden, hem işletmelerin hem

de insanların yeni bilgi birikimlerini sağlayarak, üretmenin önemli bir katkısı bulunmaktadır (Yılmaz, 2008). Örgüt faaliyetlerinin bilgi temeline dayanması ve yaratıcılığı, yaratıcı ve etkili bir şekilde kullanılabilecek donanımına sahip olması, bilgi odaklı bir yaklaşımın temel gereğidir. Bu yapıyı benimseyen bilgi temelinde oluşan temel özellikler; güçlü bir öğrenme arzusu, yeni değerleri üretme ve paylaşma konusuna bağlı, dış değerleri kapsayan, sürekli araştırma yaparak dıştan gelen öğrenme isteği, örgütlenmek için ortak bir vizyon benimsemesi ve sistem odaklı düşünme yetkinliğidir. Bilgi yönetimi stratejilerini geliştirerek rekabet üstünlüğü elde eden yolu, öğeleri içeren bir şekilde elde etmekten geçer (İnce ve Oktay, 2006).

Tedarik Zinciri Yönetim Sistemi, talep edilen ürün ve hizmetlerin erişilebilir, uygun ve sürdürülebilir bir hizmet kalitesi çerçevesinde ulaştırılmasını sağlamak amacıyla, zincirde yer alan tüm unsurların etkili bir şekilde bütünleştirilmesini sağlayan parametrelerin ve bileşenlerin bir araya getirilmiş halidir (Dayan, 2018). Bu yetenek, zincirdeki bilgileri geleneksel bir yaklaşımla satış öncesi, üretim, satış, gerçek ve hizmet aşamaları şeklinde tanımlayabiliriz. Tedarik sisteminin yönetimi, sürecin tasarlanması, yönlendirilmesi, bulundurulması ve düzgün bir şekilde korunması için gerekli bilgiler, farklı aşamalarda mevcuttur. Bu parçaların etkin bir şekilde işlenmesi sonucunda ortaya çıkan bilgi ve bilgiler, söz konusu dört aşamadan geri dönerek zengin süreci birleştirir. Süreç boyunca bilgi, para ve ürün/malzeme akışı gerçekleşmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Tedarik zinciri yönetiminde bilgi akışı (Tanyaş, 2019).

Küreselleşme, değerlerin pazarlarının ulusal sınırlarının genişlemesine ve bu nedenle lojistik birimlerin yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu değişimlerin, tedarik zincirinde doğru kararların toplanması, genişlerin sağlıklı bir şekilde işlenmesi ve sürekli olarak geliştirilmesi için birimlerin, içselleştirilmesi, biriktirilmesi ve kullanılması giderek daha kritik hale getirildi. Bilgi, yönetim kararlarının yapılandırılmasını sağlar ve tedarik zincirlerini destekleyen ana unsurlardan biridir. Ayrıca gereksiz devrelerin kesilmesinde, teslimat sürelerinin ve gereksiz fiziksel stokların en aza indirilmesinde önemli bir rol oynayarak

sahip oldukları ana odaklamalara izin verir ve rekabetçi güçlerini artırır.

3.1. Planlama ve Stratejik Karar Alma

Ticari bilgi, lojistikte planlama süreçlerini dönüştürerek firmaların rekabet avantajını güçlendirir. Gerçek zamanlı veri analitiği, talep tahmini, rota optimizasyonu ve risk yönetimi gibi stratejik kararları destekler. Örneğin, yapay zeka tabanlı öngörüselsel analitik, müşteri taleplerini %95 doğrulukla tahmin ederek envanter planlamasını optimize edebilir (McKinsey, 2024). Lojistik firmaları, pazar bilgisi (örneğin, rakip fiyatlandırmaları) ve operasyonel veri (örneğin, trafik akışı) sayesinde daha akıllıca kararlar alır. Türkiye’de, e-ticaret lojistiğindeki büyüme, firmaların veri odaklı planlama sistemlerine yatırım yapmasını zorunlu kılmıştır (TÜİK, 2024).

3.2. Operasyonel Verimlilik

Bilgi yönetimi, lojistik süreçlerinde maliyet azaltımı ve süreç optimizasyonu sağlar. Tedarik zinciri entegrasyonu, envanter yönetimi ve enerji tasarrufu gibi alanlarda ticari bilgi, operasyonel verimliliği artırır. Örneğin, IoT tabanlı sensörler, kamyonların yakıt tüketimini izleyerek %10’a varan tasarruf sağlayabilir (Choi vd., 2022). Blokzincir teknolojisi ise, sevkiyat belgelerinin güvenli ve hızlı paylaşımını mümkün kılarak işlem maliyetlerini düşürür. Türkiye’deki lojistik firmaları, dijital depolama sistemleriyle stok fazlalığını %15 oranında azalttığını raporlamıştır (Lojistik Derneği, 2024).

3.3. Müşteri Odaklı Hizmetler

Ticari bilgi, müşteri ihtiyaçlarına hızlı ve kişiselleştirilmiş yanıtlar sunarak lojistikte farklılaşma avantajı yaratır. Müşteri verileri (örneğin, satın alma alışkanlıkları) ve geri bildirim analizleri, hizmetlerin özelleştirilmesini sağlar. Örneğin, son kilometre teslimatında gerçek zamanlı takip sistemleri, müşteri memnuniyetini %20 artırabilir (Deloitte, 2023). Lojistik firmaları, bilgi yönetim sistemleriyle sipariş doğruluğunu ve teslimat hızını optimize eder. Türkiye’de, e-ticaret platformlarının lojistik ortakları, veri odaklı teslimat seçenekleriyle rekabet avantajı elde etmektedir.

3.4. İnovasyon ve Teknolojik Adaptasyon

Ticari bilgi, lojistik sektöründe yenilikçi çözümler geliştirilmesini teşvik eder. Yapay zeka, otonom araçlar ve drone teslimat sistemleri gibi teknolojiler, bilgi temelli inovasyonların ürünleridir. Örneğin, Amazon’un AI tabanlı lojistik algoritmaları, teslimat sürelerini %30 kısaltmıştır (Forbes, 2024). Blokzincir, tedarik zincirinde şeffaflığı artırarak sahtecilik riskini azaltır. Türkiye’de, liman otomasyonu ve dijital gümrük sistemleri gibi yenilikler, firmaların küresel standartlara uyumunu hızlandırmaktadır. Ancak, yeniliklerin başarısı, firmaların bilgi paylaşımı ve örgütsel öğrenme kapasitesine bağlıdır (Nonaka ve Takeuchi, 1995).

Bu katkılar, bilgi yönetiminin lojistik firmalarının rekabet gücünü nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Ancak, veri gizliliği (örneğin, KVKK uyumluluğu) ve teknolojik altyapı eksiklikleri, bilginin tam potansiyelini sınırlandırabilir. Türkiye’nin lojistik üs potansiyelini

gerçekleştirilmesi, bu zorlukların aşılmasına ve bilgi odaklı stratejilerin yaygınlaşmasına bağlıdır.

4. Kuramsal Çerçeveler, Modeller ve Model Önerisi

Ticari bilginin taşımacılık ve lojistik sektöründe rekabet avantajı sağlamadaki rolünü anlamak, sağlam bir kuramsal çerçeveye dayanmayı gerektirir. Bu bölüm, ticari bilginin stratejik bir kaynak olarak lojistik süreçlerde nasıl değer yarattığını açıklamak için dört temel kuramsal modeli incelemektedir: Kaynak Tabanlı Görüş (RBV), Bilgi Tabanlı Görüş (KBV), Dinamik Yetkinlikler Yaklaşımı ve Tedarik Zinciri Yönetimi Perspektifi. Her bir model, lojistik firmalarının bilgi odaklı stratejilerle rekabet güçlerini nasıl artırabileceğini ve Türkiye’nin bölgesel lojistik potansiyelini nasıl değerlendirebileceğini açıklamak için kullanılmıştır.

4.1. Kaynak Tabanlı Görüş

Kaynak Tabanlı Görüş (RBV), firmaların rekabet avantajını, sahip oldukları nadir, değerli, taklit edilmesi zor ve örgütlenmiş kaynaklara dayandırır (Barney, 1991). Lojistik sektöründe, ticari bilgi bu kriterleri karşılayan stratejik bir kaynaktır. Örneğin, gerçek zamanlı veri analitiği, müşteri taleplerini öngörmede nadir bir yetkinlik sağlar ve yüksek doğruluk oranıyla (örneğin, %95’e varan tahmin doğruluğu) firmalara maliyet avantajı kazandırır (McKinsey, 2024). Örtük bilgi, örneğin deneyimli lojistik yöneticilerinin rota planlama uzmanlığı, kolayca taklit edilemez ve firmaya özgüdür. Türkiye’de, liman otomasyon sistemleri gibi bilgi temelli altyapılar, RBV perspektifinden değerli kaynaklar olarak firmaların küresel rekabette öne çıkmasını destekler (TÜİK, 2024). Ancak, RBV’nin statik yapısı, hızla değişen lojistik pazarlarında bilginin dinamik yönetimini açıklamakta yetersiz kalabilir.

4.2. Bilgi Tabanlı Görüş

Bilgi Tabanlı Görüş (KBV), firmaların rekabet avantajını bilgi yaratma, paylaşma ve entegre etme yetkinliklerine bağlar (Grant, 1996). Lojistik sektöründe, KBV, organizasyonel öğrenme ve bilgi paylaşımının operasyonel mükemmeliyeti nasıl desteklediğini açıklar. Örneğin, bir lojistik firmasının çalışanları arasında paylaşılan müşteri geri bildirim verileri, teslimat süreçlerini optimize ederek müşteri memnuniyetini %20 artırabilir (Deloitte, 2023). Blokzincir teknolojisi, tedarik zinciri paydaşları arasında güvenli bilgi paylaşımını kolaylaştırarak KBV’nin pratik bir uygulamasıdır (Choi vd., 2022). Türkiye’de, e-ticaret lojistiğindeki büyüme, firmaların bilgi paylaşım platformlarına (örneğin, bulut tabanlı ERP sistemleri) yönlendirmiştir; ancak, KOBİ’lerin sınırlı teknolojik altyapısı, KBV’nin tam potansiyelini kısıtlamaktadır (Lojistik Derneği, 2024).

4.3. Dinamik Yetkinlikler Yaklaşımı

Dinamik Yetkinlikler Yaklaşımı, firmaların değişen çevre koşullarına uyum sağlamak için kaynaklarını yeniden yapılandırma yeteneğine odaklanır (Teece vd., 1997). Lojistik sektöründe, bu yaklaşım, ticari bilginin hızlı

teknolojik değişimlere (örneğin, yapay zeka, IoT) adaptasyonunu açıklamak için uygundur. Örneğin, otonom araçlar ve drone teslimat sistemleri, firmaların bilgi temelli yeniliklerle pazar taleplerine hızla yanıt vermesini sağlar; Amazon'un AI tabanlı lojistik algoritmaları teslimat sürelerini %30 kısaltmıştır (Forbes, 2024). Türkiye'de, dijital gümrük sistemlerinin benimsenmesi, firmaların değişen ticaret düzenlemelerine uyum yetkinliğini artırmıştır. Dinamik yetkinlikler, lojistik firmalarının bilgi yönetim sistemlerini sürekli güncelleyerek rekabet avantajını sürdürmesini sağlar, ancak bu süreç yüksek başlangıç maliyetleri gerektirir.

4.4. Tedarik Zinciri Yönetimi Perspektifi

Tedarik Zinciri Yönetimi (SCM) Perspektifi, bilginin zincir boyunca entegrasyonunu ve akışını rekabet avantajının temeli olarak görür (Lambert ve Cooper, 2000). Lojistik, tedarik zincirinin kritik bir bileşeni olarak, bilgi akışının etkinliğini belirler. Örneğin, IoT tabanlı sensörler, kargoların gerçek zamanlı takibini sağlayarak teslimat hatalarını %15 azaltabilir (McKinsey, 2024). SCM perspektifi, bilginin dört temel aşamada (satış öncesi, üretim, dağıtım, servis) nasıl kullanıldığını vurgular. Türkiye'de, e-ticaret platformlarıyla entegre lojistik firmaları, müşteri verilerini analiz ederek son kilometre teslimatında esneklik kazanmıştır. Ancak, veri gizliliği düzenlemeleri (örneğin, KVKK) ve zincir paydaşları arasındaki standartlaşma eksikliği, bilgi akışını sınırlandırabilir.

Bu kuramsal modeller, ticari bilginin lojistik sektöründe rekabet avantajını nasıl desteklediğini farklı boyutlarıyla açıklamaktadır. RBV, bilginin statik değerine odaklanırken, KBV paylaşım ve öğrenme süreçlerini, Dinamik Yetkinlikler değişime uyumu, SCM ise zincir entegrasyonunu vurgular. Türkiye'nin bölgesel lojistik üs potansiyelini gerçekleştirmesi, bu modellerin entegrasyonu ile bilgi odaklı stratejilerin geliştirilmesine bağlıdır. Gelecekteki araştırmalar, bu modellerin ampirik testlerini ve sektörel vaka analizlerini derinleştirebilir.

5. Türkiye'deki Lojistik Sektör Çalışmalarında Ticari Bilginin Rolü

Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun kesişim noktasında yer alan stratejik konumuyla, küresel lojistik ağlarında bölgesel bir üs olma potansiyeline sahiptir. 2023 itibarıyla Türkiye'nin lojistik sektörü, GSYH'nin yaklaşık %12'sini oluşturmakta ve yıllık %7 büyümeye kaydetmektedir (TÜİK, 2024). Lojistik, ekonomik büyümeyi destekleyen, dış ticareti kolaylaştıran ve rekabet gücünü artıran bir katalizör olarak öne çıkmaktadır. Ancak, bu potansiyelin realize edilmesi, ticari bilginin etkin kullanımına, dijital altyapının geliştirilmesine ve küresel standartlara uyuma bağlıdır. Bu bölüm, Türkiye'nin lojistik sektöründeki önemini ve ticari bilginin rekabet avantajı sağlamadaki rolünü üç alt başlıkta incelemektedir.

5.1. Türkiye'nin Stratejik Konumu ve Lojistik Potansiyeli

Türkiye, üç kıtayı birleştiren coğrafi konumuyla, tarihsel olarak ticaret yollarının merkezinde yer almıştır. Bugün, İpek Yolu'nun modern yeniden canlanması (örneğin, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi) ve Ortadoğu ile Avrupa arasındaki artan ticaret hacmi, Türkiye'yi lojistikte stratejik bir merkez haline getirmiştir (World Bank, 2023). İstanbul Havalimanı, Marmaray ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü gibi altyapı yatırımları, lojistik kapasiteyi güçlendirmiştir. Örneğin, 2023'te Türkiye'nin konteyner limanları, 13 milyon TEU'yu aşan bir hacimle Avrupa'da ilk 10'a girmiştir (UND, 2024). Ticari bilgi, bu potansiyeli realize etmede kilit rol oynar; örneğin, gerçek zamanlı veri analitiği, liman operasyonlarını optimize ederek %15 verimlilik artışı sağlayabilir (McKinsey, 2024). Ancak, lojistik altyapının tam entegrasyonu, bilgi paylaşım platformlarının yaygınlaşmasına bağlıdır.

5.2. Ticari Bilginin Lojistik Sektöründeki Uygulamaları ve Öneri Model

Ticari bilgi, Türkiye'nin lojistik sektöründe rekabet avantajını destekleyen stratejik bir kaynaktır. Kaynak Tabanlı Görüş (RBV) ışığında, bilgi, nadir ve taklit edilmesi zor bir varlık olarak firmaların farklılaşmasını sağlar (Barney, 1991). Örneğin, e-ticaret lojistiğinde müşteri verilerinin analizi, son kilometre teslimat sürelerini %20 kısaltabilir (Deloitte, 2023). Bilgi Tabanlı Görüş (KBV) ise, organizasyonel öğrenme ve bilgi paylaşımının önemini vurgular; Türkiye'deki lojistik firmaları, bulut tabanlı ERP sistemleriyle tedarik zinciri entegrasyonunu güçlendirmiştir (Lojistik Derneği, 2024). Yapay zeka tabanlı talep tahmini, envanter yönetiminde %10 maliyet tasarrufu sağlarken, blokzincir teknolojisi gümrük işlemlerinde şeffaflığı artırır (Choi vd., 2022). Türkiye'de, özellikle KOBİ'ler, dijitalleşme yatırımlarıyla bu uygulamaları benimsemeye başlamıştır, ancak teknolojik altyapı eksiklikleri bir engel oluşturmaktadır. Ticari bilginin lojistik sektöründeki rolü, RBV perspektifinden bakıldığında, nadir ve taklit edilmesi zor bir kaynak olarak rekabet avantajını güçlendirmektedir (Barney, 1991). Örneğin, gerçek zamanlı veri analitiği, Türkiye'deki e-ticaret lojistik firmalarının teslimat sürelerini %20 kısaltmasını sağlamıştır (Deloitte, 2023). KBV, bilgi paylaşımı ve organizasyonel öğrenmenin, firmaların müşteri odaklı hizmetler ve operasyonel verimlilik geliştirmesine olanak tanıdığını göstermektedir (Grant, 1996). Ancak, Türkiye'de KOBİ'lerin yalnızca %40'ı bulut tabanlı bilgi sistemlerini kullanmaktadır, bu da KBV'nin tam potansiyelini sınırlamaktadır (Lojistik Derneği, 2024). Dinamik Yetkinlikler Yaklaşımı, lojistik firmalarının yapay zeka (AI) ve Nesnelerin İnterneti (IoT) gibi teknolojilere hızla uyum sağlaması gerektiğini vurgular (Teece vd., 1997). Örneğin, liman otomasyonu, Türkiye'nin konteyner hacmini 2023'te 13 milyon TEU'ya çıkarmıştır, ancak bu yeniliklerin yaygınlaşması için bilgi yönetimi yatırımları gereklidir (UND, 2024).

Tedarik Zinciri Yönetimi (SCM) perspektifi, bilginin zincir

boyunca entegrasyonunun lojistikte kritik olduğunu ortaya koymaktadır (Lambert ve Cooper, 2000). Blokszincir teknolojisi, gümrük işlemlerinde şeffaflığı artırarak işlem maliyetlerini %15 düşürebilir (McKinsey, 2024). Ancak, veri gizliliği düzenlemeleri (örneğin, KVKK) ve standartlaşma eksiklikleri, Türkiye’de bilgi akışını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilirlik gibi çağdaş konular, lojistikte bilgi kullanımını yeniden şekillendirmektedir; örneğin, karbon ayak izini azaltmak için AI tabanlı rota optimizasyonu %10 enerji tasarrufu sağlayabilir (Choi vd., 2022). Bu bulgular, ticari bilginin lojistikte yalnızca operasyonel değil, aynı zamanda stratejik ve çevresel etkiler yarattığını göstermektedir.

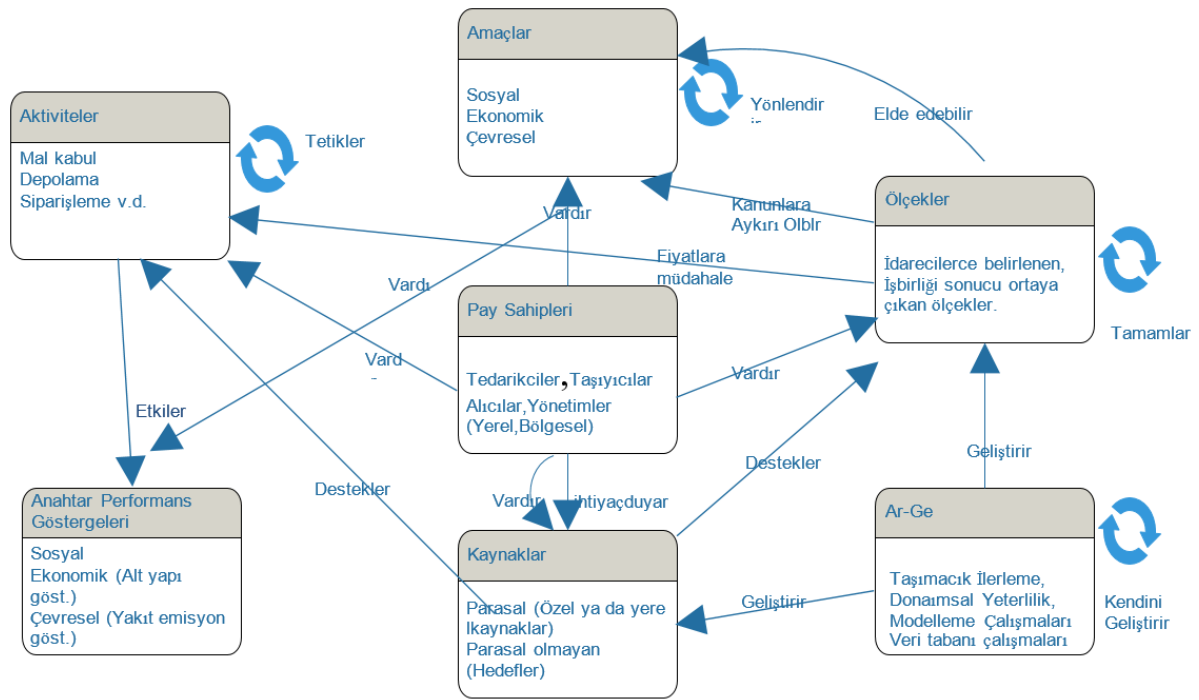
Firmalar, kalıcı varlıklarını devam ettirebilmek ve büyüebilmek için sahip oldukları bilgiden elde edilebilenleri tüm değerleri kullanarak kullanırlar. Lojistik sektöründe bilgi işleme, satış, tedarik ve finans gibi bölümlere ayrılma da, bölünme, organize edilme, filtrelenmesi ve özetlenmesi ve daha sonra lojistik bilgileri, sekiz genel değerlendirme üzerinden değerlendirilerek süreci detaylandırma ve ortaya çıkan çıktılar analiz edilebilir. Bu sekiz sınıf; ödeme sahipleri, genel, anahtar performans dağılımı (firmaların oluşturma hedefleriyle ilgili temel ölçüm kriterleri), kaynaklar, ölçümler (ayrıntılı süreç ölçümleri), araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) ve değerler olarak sınıflandırılabilir. Modelde, ödeme yapan taraflar, dağıtılan birimlerin ölçüm sonuçlarına ve kaynaklara ihtiyaç duymakta; bu kaynaklara erişebilmek için çeşitli faaliyetler yürüterek süreci harekete geçirmektedir. Bahsedilen genel bilgiler, anahtar performans göstergelerinin süreleri ve bu amaçlar, diğer amaçların çözümüne yol açabilir. Faaliyetler, anahtar performans göstergelerinin etkileri

ve bir faaliyet, başka faaliyetleri tetikleyebilir. Kaynaklar, faaliyetleri ve aynı zamanda ölçümleri genişletilir. Ölçümler, kendi içinde bir döngü oluşturur. Ölçümlerden elde edilen bilgiler, çeşitli düzenlemelerle süreç boyunca geri döner. Örnekleme, dağıtım sırasında konum değişimine ilişkin bilgilerin kapsamı bu kapsama girer. Ölçümler, amacı gerçekleştirebilir veya gerçekleştiremeyebilir. Ayrıca ölçümler, süreklilik aralıklarını sınırlayabilir. Bu sistem, Ar-Ge çalışmaları, teknolojileri, ölçümleri iyileştirme ve Ar-Ge faaliyetlerini sürdürmektedir (Şekil 3).

Türkiye’nin bölgesel lojistik üs olma hedefi, bilgi odaklı stratejilerin geliştirilmesine bağlıdır. Ancak, mevcut altyapı yatırımları (örneğin, İstanbul Havalimanı, Marmaray) bilgi yönetimi sistemleriyle yeterince entegre değildir. Lojistik Performans Endeksi’nde (LPI) 2023’te 38. sırada yer alan Türkiye, ilk 15’e girmek için dijitalleşme ve eğitim yatırımlarını artırmalıdır (World Bank, 2023). Çalışmanın sınırlamaları arasında, ampirik verilerin eksikliği ve sektörel çeşitliliğin sınırlı analizi yer almaktadır; bu da gelecekteki araştırmalar için bir fırsat sunar.

Lojistik sektöründeki başarı, diğer sektörler ve işletmelerde olduğu gibi, ürünlerin deneyimlerinden faydalanma, bilgilerin edinilebilmesi, üretilebilmesi, içselleştirilmesi ve paylaşılabilesine bağlıdır. Rekabet avantajını sürdürmek ve büyümek için firmalar, sahip oldukları haritalı ve açık bilgilerden elde edilebilecek tüm değerleri etkin bir şekilde kullanmak zorundadır.

Lojistik iş akışının başlangıç bölgeleri, birlikte yoğun olarak faaliyet gösteren sektörlerin bölümlerinin karşılanması ve iş planlarını oluşturmak için katılımcı sektör ve pazarın değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Şekil 3. Lojistik sektöründe bilgi işleme yapısı (Anand vd., 2012).

Sürekli faaliyet gösteren sektörlerin sınıflandırılması, ayrıntılı ve ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi, lojistik dağılımda pazar payları ve hedef kitle gibi öğeler için referanslar; Ayrıca üretim tesislerinin yer seçimi ve tasarımı gibi çözümler için değerli bilgiler sağlar.

Lojistik iş sürecinde, özellikle uluslararası taşımacılarla uğraşan indirme kararlarında, farklı bölgelerdeki ve kültürlerdeki depolamaların nasıl algılandığı veya karşılandığı yerde yerel bilgilerin kaydedilmesi önemlidir.

Taşıma sistemlerinde, bağlantı noktaları arasında gerçekleştirilecek transfer işlemleri için, lojistik tesislerin hangi aşamalarda ve nasıl hareket edeceklerinin planlanması amacıyla yük miktarlarına ilişkin öngörülerin ve lojistik tesis bilgilerinin kullanılması gerekir.

Mal hareketi, müşteri, tedarikçi, ürün, üretim, kurulum ve organizasyonel bilgiler, lojistik iş sürecinin yönetimini sağlarken, tüm aşamalarındaki bilgileri yönlendirerek süreci sağlıklı bir şekilde işlemesine olanak sağlar.

Lojistik iş sürecinin işleyişi, sürecin tüm işlevsel verileri, bilgi ve ayırıştırma kullanımıyla birlikte yeni veri ve bilgilerin ortaya çıkarılmasını sağlar. Süreç yönetiminin en önemli kişiden biri olan ölçülebilirlik bu noktada devreye girer. Süreçlerde ölçüm yapmak için kilit performans değişimi (KPI - Anahtar Performans Göstergeleri) ve metrikler kullanılır. Kilit performans parametreleri, genellikle firmaların hedefleri ile ilgili ana gösterimleri ifade ederken; metrikler, daha fazla sayıda ve ayrıntılı adım adım ölçüm birimleridir (Tanyaş, 2019).

5.3. Fırsatlar ve Zorluklar

Türkiye'nin lojistik sektöründe ticari bilginin kullanımı, hem fırsatlar hem de zorluklar barındırır.

Fırsatlar arasında, e-ticaretin büyümesi (2023'te Türkiye'de %30 artış, TÜBİSAD, 2024), dijital gümrük sistemlerinin yaygınlaşması ve bölgesel ticaret anlaşmaları (örneğin, Orta Koridor projesi) yer alır. Bu gelişmeler, veri odaklı lojistik çözümlerin (örneğin, IoT tabanlı takip) benimsenmesini teşvik eder.

Zorlukla ise, veri gizliliği düzenlemeleri (örneğin, KVKK uyumluluğu), KOBİ'lerin sınırlı dijitalleşme kapasitesi ve küresel lojistik devleriyle rekabettir. Örneğin, Amazon ve DHL gibi firmalar, Türkiye pazarında veri analitiğiyle üstünlük sağlarken, yerel firmaların %60'ı hala temel ERP sistemlerini kullanmamaktadır (UND, 2024). Dinamik Yetkinlikler Yaklaşımı'na göre, Türkiye'deki lojistik firmalarının bu zorlukları aşması, bilgi yönetim sistemlerini sürekli güncelleyerek küresel trendlere uyum sağlamalarına bağlıdır (Teece vd., 1997).

Türkiye'nin lojistik sektöründeki başarısı, ticari bilginin stratejik yönetiminden geçmektedir. Bölgesel bir lojistik üs olma hedefi, altyapı yatırımlarının yanı sıra, veri analitiği, iş birliği ağları ve eğitim programlarıyla desteklenmelidir. Gelecekteki çalışmalar, Türkiye'de bilgi odaklı lojistik stratejilerinin ampirik etkilerini inceleyebilir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, ticari bilginin taşımacılık ve lojistik sektöründe rekabet avantajı sağlamadaki rolünü kuramsal bir çerçevede analiz ederek, Türkiye'nin bölgesel lojistik üs potansiyelini değerlendirmiştir. Lojistik sektörü, küresel ticaretin omurgası olarak, ekonomik büyümeyi destekleyen ve firmaların rekabet gücünü artıran stratejik bir alandır. Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu'yu birleştiren coğrafi konumuyla, lojistikte küresel bir merkez olma yolunda önemli fırsatlara sahiptir. Ancak, bu potansiyelin realize edilmesi, ticari bilginin etkin yönetimine ve dijital dönüşümün hızlandırılmasına bağlıdır.

Ticari bilgi, taşımacılık ve lojistik sektöründe rekabet avantajının temel taşlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme, e-ticaretin yükselişi ve teknolojik yenilikler, lojistik firmalarını bilgi odaklı stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır. Çalışma, ticari bilginin lojistik sektöründeki dönüştürücü etkisini ortaya koyma ve Türkiye'deki lojistik firmaları için stratejik öneriler sunmaktadır. Kaynak Tabanlı Görüş (RBV), Bilgi Tabanlı Görüş (KBV) ve Dinamik Yetkinlikler gibi kuramsal çerçevelerle desteklenerek, bilginin hem teorik hem de pratik boyutları ele alınmaktadır.

Kaynak Tabanlı Görüş (RBV), ticari bilginin nadir, değerli ve taklit edilmesi zor bir kaynak olarak lojistik firmalarının maliyet avantajı ve farklılaşma sağlamasını desteklediğini ortaya koymaktadır (Barney, 1991). Örneğin, gerçek zamanlı veri analitiği, Türkiye'de e-ticaret lojistik firmalarının teslimat sürelerini %20 kısaltmıştır (Deloitte, 2023). Bilgi Tabanlı Görüş (KBV), organizasyonel öğrenme ve bilgi paylaşımının, müşteri odaklı hizmetler ve operasyonel verimlilik geliştirmede kritik olduğunu göstermektedir (Grant, 1996). Ancak, Türkiye'deki lojistik KOBİ'lerinin yalnızca %40'ı bulut tabanlı sistemleri kullanmaktadır, bu da bilgi paylaşımının yaygınlaşmasını sınırlamaktadır (Lojistik Derneği, 2024). Dinamik Yetkinlikler Yaklaşımı, yapay zeka (AI), Nesnelerin İnterneti (IoT) ve blokzincir gibi teknolojilere uyumun, firmaların değişen pazarlara yanıt verme kapasitesini artırdığını vurgular (Teece vd., 1997). Tedarik Zinciri Yönetimi (SCM) perspektifi ise, bilgi akışının zincir entegrasyonunu güçlendirdiğini ve örneğin blokzincirin gümrük işlemlerinde %15 maliyet tasarrufu sağladığını göstermektedir (McKinsey, 2024). Türkiye'nin lojistik sektörü, 2023'te GSYİH'nin %12'sini oluşturmuş ve yıllık %7 büyüme kaydetmiştir (TÜİK, 2024). İstanbul Havalimanı, Marmaray ve liman otomasyonu gibi altyapı yatırımları, lojistik kapasiteyi artırmıştır; ancak, Lojistik Performans Endeksi'nde (LPI) 38. sırada yer alan Türkiye, ilk 15'e girmek için bilgi odaklı stratejilere ihtiyaç duymaktadır (World Bank, 2023). E-ticaretin 2023'te %30 büyümesi, veri analitiği ve son kilometre teslimat çözümlerini zorunlu kılmıştır (TÜBİSAD, 2024). Bununla birlikte, veri gizliliği (örneğin, KVKK uyumluluğu), teknolojik altyapı eksiklikleri ve küresel lojistik devleriyle rekabet, Türkiye'nin önünde önemli zorluklar olarak durmaktadır.

Ticari bilgi, lojistik süreçlerinde planlama, operasyonel verimlilik, müşteri odaklılık ve inovasyon alanlarında dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Örneğin, AI tabanlı rota optimizasyonu, enerji tüketimini %10 azaltarak sürdürülebilirlik hedeflerini destekler (Choi vd., 2022). Türkiye'nin bölgesel lojistik üs hedefi, bilgi yönetimi sistemlerinin yaygınlaşması, iş birliği ağlarının güçlendirilmesi ve eğitim yatırımlarıyla desteklenmelidir. Çalışma, bu hedeflere ulaşmak için stratejik öneriler sunmuş; ancak, ampirik verilerin eksikliği ve sektörel çeşitliliğin sınırlı analizi, araştırmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

Gelecekteki çalışmalar, ticari bilginin lojistikteki etkilerini ampirik olarak test edebilir ve vaka analizleriyle sektörel uygulamaları derinleştirebilir. Özellikle, yeşil lojistik, e-ticaret lojistiği ve dijital gümrük sistemleri gibi alanlarda bilgi odaklı stratejilerin potansiyeli araştırılabilir. Türkiye, ticari bilgiyi etkin kullanarak, küresel lojistik ağlarında lider bir konuma yükselebilir.

6.1. Öneriler

Türkiye'deki lojistik firmalarının ticari bilgiyi etkin kullanarak rekabet avantajını güçlendirmesi için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

1. Bilgi Yönetimi Stratejilerinin Geliştirilmesi: Lojistik firmaları, bilgi yönetimi süreçlerini (elde etme, işleme, paylaşma, depolama) kurumsal bir stratejiye entegre etmelidir. Örneğin, AI tabanlı talep tahmini sistemleri, envanter yönetiminde %10 maliyet tasarrufu sağlayabilir (McKinsey, 2024). RBV'ye dayalı bu strateji, bilginin nadir bir kaynak olarak kullanılmasını teşvik eder.
2. Dijital Altyapı Yatırımları: Lojistik bilgi sistemlerinin (örneğin, ERP, WMS) tasarımı, bulut bilişim ve blokzincir gibi teknolojilerle güçlendirilmelidir. Türkiye'de, KOBİ'lerin %60'ı temel dijital sistemleri kullanmamaktadır; bu nedenle devlet destekli dijitalleşme teşvikleri artırılmalıdır (Lojistik Derneği, 2024). Dinamik Yetkinlikler perspektifi, bu yatırımların değişen pazarlara uyumu hızlandıracağını öne sürer.
3. Veri Odaklı Performans Göstergeleri: Kalite, maliyet, teslimat hızı ve sürdürülebilirlik gibi KPI'lar, lojistik süreçlerde önceliklendirilmelidir. Örneğin, karbon ayak izini izleyen AI tabanlı sistemler, çevresel uyumluluğu artırabilir. SCM perspektifine göre, bu göstergeler zincir entegrasyonunu güçlendirir.
4. Eğitim ve İnsan Kaynağı Geliştirme: Ticari bilgi uzmanlığı için lisans ve yüksek lisans programlarında lojistik odaklı müfredatlar geliştirilmelidir. Örneğin, veri analitiği ve lojistik teknolojileri üzerine çalıştaylar düzenlenerek farkındalık artırılabilir. KBV, eğitimli çalışanların bilgi paylaşımını güçlendireceğini savunur.
5. İş Birliği ve Bilgi Paylaşım Ağı: Lojistik firmaları, tedarik zinciri paydaşlarıyla (limanlar, gümrük idareleri, e-ticaret platformları) veri paylaşım platformları kurmalıdır. Örneğin, Orta Koridor

projesi kapsamında bölgesel iş birliği, Türkiye'nin lojistik üs potansiyelini artırabilir (TÜBİSAD, 2024).

6. Etik ve Sürdürülebilir Bilgi Kullanımı: Veri gizliliği (KVKK uyumluluğu) ve etik bilgi yönetimi, müşteri güvenini artırmak için önceliklendirilmelidir. Yeşil lojistik uygulamaları, örneğin IoT tabanlı enerji tasarrufu sistemleri, çevresel rekabet avantajı sağlayabilir.

Bu öneriler, Türkiye'nin lojistik sektöründe ticari bilginin stratejik potansiyelini maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, bu stratejilerin ampirik sonuçlarını ve sektörel etkilerini inceleyebilir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	E.D.
K	100
T	100
Y	100
VTI	100
VAY	100
KT	100
YZ	100
GR	100
PY	100

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çatışma Beyanı

Yazar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu araştırmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Anand N, Yang M, van Duin JR, Tavasszy L. 2012. GenCLOn: An Ontology for City Logistics. *Expert Syst Appl*, 39: 11944-11960.
- Barney J. 1991. Firm resources and sustained competitive advantage. *J Manag*, 17(1): 99-120.
- Bayraktutan Y. 2003. Global ekonomide bütünleşme trendleri: Bölgeselleşme ve küreselleşme. Nobel Yayıncılık, Ankara, Türkiye, ss: 186.
- Bhatt GD. 2001. Knowledge management in organizations: Examining the interaction between technologies, techniques, and people. *J Knowl Manag*, 5(1): 68-75.
- Bowersox DJ, Cloos DJ, Cooper MB, Bowersox JC. 2020. *Supply chain logistics management* (5th ed.). McGraw-Hill Education, New York, US, pp: 34.
- Can AO. 2005. Ticari bilgi yönetimi ve bilgi portalı mimarisi:

- EĞEV ticari bilgi portalı'nın incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, Türkiye, ss: 205.
- Choi TM, Wallace SW, Wang Y. 2022. Big data analytics in operations management. *Prod Operat Manag*, 31(5): 1868-1883.
- Davenport TH, Prusak L. 1998. *Working knowledge: How organizations manage what they know*. McGraw-Hill Professionals, New York, US.
- Dayan E. 2018. Ticari bilgi ve lojistik sektörü rekabet gücü: Iğdır örneği. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, Türkiye, ss: 126.
- Deloitte. 2023. 2023 Global Smart Last-Mile Logistics Outlook. Deloitte Insights.
- Demirci F, Aydın C. 2008. Kurumsal Bilgi kaynakları ve bilgi yönetimi. *Türk Kütüp*, 22(1): 59-81.
- Forbes. 2024. 22 Top AI Statistics and Trends In 2024. URL: <https://www.forbes.com/advisor/business/ai-statistics> (erişim tarihi: 17 Kasım 2024).
- Grant RM. 1996. Toward a knowledge-based theory of the firm. *Strat Manag J*, 17(S2): 109-122.
- İnce M, Oktay E. 2006. Bilginin bir stratejik güç olarak önemi ve örgütlerde bilgi yönetimi. *Selçuk Üniv Karaman İİBF Derg*, 10: 15-29.
- İstanbul Ticaret Odası. 2007. Fiyat İndeksleri=Price Indices. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, Türkiye.
- Kevük S. 2006. Bilgi Ekonomisi. URL: http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2011/07/no4_vol1_03_kevuk.pdf (erişim tarihi: 11 Şubat 2014).
- Koç Y. 2011. Ticari istihbarat ve çağdaş ihracatın stratejii. Gazi Kitabevi, Ankara, Türkiye, ss: 338.
- Lambert DM, Cooper MC. 2000. Issues in supply chain management. *Indust Market Manag*, 29(1): 65-83.
- Laszlo KC, Laszlo A. 2002. Evolving knowledge for development: The role of knowledge management in a changing world. *J Knowl Manag* 6(4): 400-412.
- Lojistik Derneği. 2024. Lojistik Derneği. URL: www.loder.org.tr (erişim tarihi: 19 Eylül 2024).
- Mckinsey. 2024. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/travel/our-insights/ai-can-transform-workforce-planning-for-travel-and-logistics-companies> (erişim tarihi: 21 Ocak 2025).
- Mort D. 2003. *Business information handbook*. De Gruyter Saur, Munchen, Germany, pp: 226.
- Nonaka I, Takeuchi H. 1995. *The knowledge-creating company: how Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford University Press, Oxford, UK.
- Odabaş H. 2005. Bilgi yönetimi sistemi, bilgi çağı bilgi yönetimi ve bilgi sistemleri. Çizgi Kitabevi, Konya, Türkiye, ss: 11.
- Özkapıcı E. 1998. Sınai mülkiyet hakkı. URL: <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/hizmet/16.html> (erişim tarihi: 29 Eylül 2024).
- Rushton A, Croucher P, Baker P. 2017. *The handbook of logistics and distribution management* (6th ed.). Kogan Page, London, UK, pp: 824.
- Spiegler I. 2003. Technology and knowledge: Bridging a 'generating gap'. *Info Manag*, 40: 533-539.
- Statista. 2024. Size of the global logistics industry from 2018 to 2023, with forecasts until 2028.
- Tanyaş M. 2019. Tedarik zinciri yönetimi, URL: <https://www.theprowess.net/yazilar/tedarik-zinciri-yonetimi> (erişim tarihi: 19 Eylül 2024).
- Teece DJ, Pisano G, Shuen A. 1997. Dynamic capabilities and strategic management. *Strat Manag J*, 18(7): 509-533.
- TÜBİSAD. 2024. Türkiye e-ticaret sektörü raporu 2023. TÜBİSAD Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- TÜİK. 2024. Türkiye ekonomik göstergeler 2023. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Türkiye.
- UND. 2024. Türkiye lojistik sektörü liman performansı 2023. Uluslararası Nakliyeciler Derneği, İstanbul, Türkiye.
- World Bank. 2023. Logistics performance index 2023. World Bank Publications, Washington, US.
- Yılmaz M. 2008. Örgütsel öğrenmede bilgi merkezlerinin rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye, s: 109.

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 8 - Sayı 2: 89-100 / Temmuz 2025

(Volume 8 - Issue 2: 89-100 / July 2025)

FİMLERARASILIK BAĞLAMINDA “YOJIMBO” VE “A FISTFUL OF DOLLARS” FİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Derya AĞTAŞ^{1*}, Ufuk UĞUR¹

¹Ordu University, Faculty of Fine Arts, Department of Radio, TV and Cinema, 52200, Ordu, Türkiye

Özet: Akira Kurosawa'nın Yojimbo (1961) ve Sergio Leone'nin A Fistful of Dollars (1964) filmleri, birbirini derinden etkileyen yapımlar olarak sinema tarihinin önemli dönüm noktalarından birini oluşturur. Her iki film de tek bir kahramanın, iki rakip grup arasında denge kurmaya çalıştığı benzer bir hikâyeyi işler. Başkarakterler, yalnız ve amoral figürler olarak, şiddetle dolu bir dünyada kişisel çıkarlarını gözetirken, aynı zamanda toplumsal düzeni ve ahlaki değerleri sorgularlar. Yojimbo'daki Sanjuro ve A Fistful of Dollars'daki "The Man with No Name" karakterleri, klasik kahraman arketiplerinden saparak, izleyiciye karmaşık ve belirsiz bir ahlaki evren sunar. Görsel açıdan, her iki film de karakterlerin yalnızlıklarını ve içsel çatışmalarını vurgulamak için dikkatli bir sinematografi kullanır. Kurosawa'nın geniş açılarla yarattığı izolasyon hissi, Leone'nin yakın çekim ve geniş peyzajlar arasındaki geçişleriyle benzer bir gerilim ve yalnızlık atmosferi yaratır. Tematik olarak, her iki filmde de güç, ihanet ve moral belirsizlikleri ön plana çıkar. Kahramanlar, dışarıdan gelen tehditlere ve toplumsal düzensizliklere karşı kendi kurallarını oluştururlar, bu da onları klasik anlamda "kahraman" olmaktan çıkarır. Leone, A Fistful of Dollars'ta Yojimbo'yu esas alarak, Japon samuray geleneğini Batı kovboy türüyle harmanlamış ve Spaghetti Western türünü doğurmuştur. Bu film, sadece kültürel bir referans değil, aynı zamanda Batı sinemasının yeni bir dil kazandığı, evrensel temalarla şekillenen bir yapıdır. Yojimbo ve A Fistful of Dollars, sinematik anlamda birbirini etkileyerek, dünya çapında bir etki yaratmış ve kültürel bir köprü işlevi görmüştür. Bu iki film, sinemanın evrensel anlatım gücünü ve kültürel etkileşimini gösteren başyapıtlar olarak kalıcı bir yer edinmiştir.

Anahtar kelimeler: Akira Kurosawa, Yojimbo, Sergio Leone, A Fistful of Dollars, Filmlerarasılık

Comparison of the Films “Yojimbo” and “A Fistful of Dollars” in the Context of Interfilms

Abstract: Akira Kurosawa's Yojimbo (1961) and Sergio Leone's A Fistful of Dollars (1964) constitute one of the important turning points in the history of cinema as productions that deeply influenced each other. Both films deconstruct a similar story in which a single protagonist tries to balance between two rival groups. Other characters, as lonely and amoral figures, take care of their personal interests in a world full of violence, while at the same time questioning social order and moral values. The characters Sanjuro in Yojimbo and "The Man with No Name" in A Fistful of Dollars deviate from the classic hero archetypes, presenting the viewer with a complex and ambiguous moral universe. Visually, both films use careful cinematography to emphasize the loneliness and inner conflicts of the characters. The feeling of isolation created by Kurosawa from wide angles creates an atmosphere of tension and loneliness similar to Leone's transitions between close-up and wide landscapes. Dec. Thematically, the ambiguities of power, betrayal and morale come to the fore in both films. Heroes create their own rules against threats from outside and social disorders, which makes them "heroes" in the classical sense. Based on the Yojimbo in A Fistful of Dollars, Leone blended the Japanese samurai tradition with the Western cowboy genre and gave birth to the Spaghetti Western genre. This film is not only a cultural reference, but also a production shaped by universal themes, in which Western cinema has gained a new language. Yojimbo and A Fistful of Dollars influenced each other in a cinematic sense, creating a worldwide impact and acting as a cultural bridge. These two films have gained a permanent place as masterpieces that demonstrate the universal narrative power and cultural interaction of cinema.

Keywords: Akira Kurosawa, Yojimbo, Sergio Leone, A Fistful of Dollars, Interfilm

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Ordu University, Faculty of Fine Arts, Department of Radio, TV and Cinema, 5200, Ordu, Türkiye

E mail: deryagtas15@icloud.com (D. AĞTAŞ)

Derya AĞTAŞ <https://orcid.org/0009-0006-1687-5946>

Ufuk UĞUR <https://orcid.org/0000-0002-9751-2613>

Gönderi: 12 Haziran 2025

Kabul: 10 Temmuz 2025

Yayınlanma: 15 Temmuz 2025

Received: June 12, 2025

Accepted: July 10, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Ağtaş D, Uğur U. 2025. Comparison of the films “Yojimbo” and “A Fistful of Dollars” in the context of interfilms. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 89-100.

1. Giriş

Sinema, yalnızca teknik bir anlatı aracı değil, aynı zamanda farklı kültürlerin birbiriyle temas ettiği, diyaloga girdiği ve birbirini dönüştürdüğü dinamik bir sanattır. Bu çok katmanlı doğası, sinemayı yalnızca ulusal sınırlar içinde değil, küresel ölçekte anlaşılabilir ve değerlendirilebilir kılar. Sinema tarihinde kimi zaman bir film başka bir filmle yalnızca estetik düzeyde değil, anlatı yapısı, karakter inşası ya da tematik eğilimler

bakımından da güçlü bir ilişki kurar. Bu tür ilişkilere, özellikle metinlerarası bağlamda değerlendirildiğinde, filmlerarasılık (intertextuality) kavramı çerçevesinde yaklaşmak mümkündür. Akira Kurosawa'nın Yojimbo (1961) adlı filmi ile Sergio Leone'nin A Fistful of Dollars (1964) filmi arasındaki etkileşim bu bağlamda dikkat çekici bir örnek sunar. Kurosawa'nın Yojimbosu, feodal Japonya'nın çalkantılı bir döneminde, isimsiz bir samurayın yozlaşmış bir kasabada iki düşman grup

arasında denge kurmaya çalışmasını konu edinir. Film, yalnızlık, ahlaki belirsizlik ve adalet gibi temaları merkeze alırken, aynı zamanda Japon toplumunun sosyal yapısına eleştirel bir bakış sunar. Kurosawa'nın sinematografisi; geniş açılar, teatral kamera hareketleri ve karakterlerin psikolojik durumlarını yansıtan dikkatli çerçevelmelerle izleyiciyi içine çeker. Üç yıl sonra, İtalyan yönetmen Sergio Leone, Kurosawa'nın filminden büyük ölçüde etkilenecek *A Fistful of Dollars*'ı çeker. Bu film, Kurosawa'nın samuray figürünü Batı'nın kovboy mitolojisiyle harmanlayarak yeni bir tür olan Spaghetti Western'in öncüsü haline gelir. Leone'nin filminde Japonya'nın samurayı yerini, ABD-Meksika sınırındaki hayali bir kasabada dolaşan isimsiz bir kovboya bırakmıştır. Temalar, karakter çatışmaları ve hatta sahne kurguları bakımından iki film arasında dikkat çekici paralellikler bulunmaktadır. Bu noktada, Yojimbo ile *A Fistful of Dollars* arasındaki ilişki, doğrudan bir kültürel aktarım ya da yeniden üretim olarak değerlendirilebilir. Linda Hutcheon'un tanımıyla, bu durum bir "yeniden yazım" (adaptation) değil, neredeyse "doğrudan yeniden yapım" (remake) örneğidir (Hutcheon, 2006). Hutcheon, uyarlama teorisinde, bir eserin başka bir kültürel bağlama taşınırken yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda anlam açısından da dönüştüğünü belirtir (Hutcheon, 2006). Leone'nin filminde, Kurosawa'nın filmine olan bu yakınlık, sadece biçimsel bir öykünme değil, aynı zamanda kültürel bir dönüştürme süreci olarak işlev görür. Western türünün kodları ile samuray anlatısının yapı taşları birleşerek sinemada yeni bir tür deneyimine kapı aralanır.

Filmlerarasılık, Julia Kristeva'nın ilk kez 1960'ların sonunda geliştirdiği bir kavram olarak, bir metnin yalnızca kendi sınırları içinde değil, diğer metinlerle olan ilişkisi içinde anlam kazandığını savunur (Kristeva, 1980). Kristeva'ya göre, her metin, kendinden önceki metinlerin bir izini taşır ve bu izler, metnin anlamını yeniden şekillendirir (Kristeva, 1980). Sinema için bu, bir filmin başka bir filme göndermede bulunması, onun anlatı yapısını ya da karakter modelini ödünç alması, bazen de onu dönüştürerek yeniden yorumlaması anlamına gelir. Leone'nin *A Fistful of Dollars*'ı tam da bu tanıma uyan bir örnektir: Yojimbo'yu yalnızca bire bir uyarlamakla kalmamış, onu yeni bir kültürel bağlam içinde yeniden kurmuştur. Bu sinematik ilişki yalnızca estetik ya da anlatısal düzeyde kalmamıştır. Yojimbo'nun yapımcıları, Leone'nin filmine telif hakkı ihlali gerekçesiyle dava açmış ve bu davayı kazanmıştır. Kurosawa, Leone'ye yazdığı mektupta şu ifadelerle yer vermiştir: "Filminizi izledim. Çok iyi bir film; ancak o, benim filmim." (Frayling, 2000). Frayling, bu olayın, sinemada filmlerarasılığın yalnızca yaratıcı bir süreç olmadığını, aynı zamanda hukuki ve etik tartışmalara yol açabileceğini gösterdiğini vurgular (Frayling, 2000). Bu olay, filmlerarasılık sınırlarının yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda hukuki ve etik boyutları da olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Teknik ve biçimsel olarak da filmler, birçok ortak özellik taşır. Kurosawa'nın

uzun planları, sessizlik üzerine kurulu dramatik yapısı ve minimalist müzik kullanımı, Leone'nin stilistik anlatısına doğrudan etki etmiştir. Özellikle Leone'nin yakın planlara verdiği önem, Kurosawa'nın yüz ifadesiyle anlatım pratiğini hatırlatır. Galinsky, Kurosawa'nın sinematografik tarzının, özellikle karakterlerin iç dünyasını yansıtan yakın çekimlerdeki ustalığının, Leone gibi yönetmenler üzerinde derin bir etki bıraktığını belirtir (Galinsky, 1992). Ayrıca, her iki yönetmen de mekân karakterle ilişkilendirme konusunda benzer stratejiler izler: kasaba yalnız bir karakter kadar önemli bir aktördür. Leone'nin tozlu kasabası ya da Kurosawa'nın terk edilmiş Japon köyü, yalnızlığın ve yozlaşmış düzenin görsel yansımaları olarak işlev görür. Tematik olarak da her iki film, ahlaki belirsizlik ve bireysel adalet arayışını işler. Her iki kahraman da "iyi" ya da "kötü" ikilemine tam anlamıyla sığmaz; daha ziyade, kendi etik sistemlerine göre hareket eden gri karakterlerdir. Bu bağlamda filmler, klasik iyi-kötü çatışmasını tersyüz ederek, seyirciye ahlaki ikilemlerle dolu bir dünya sunar. Hollywood Western'lerinin aksine, Leone'nin yorumu daha karanlık, daha gerçekçidir; tıpkı Kurosawa'nın samuray anlatılarındaki gibi. Desser, bu ahlaki belirsizliğin, Kurosawa'nın samuray filmlerinde feodal düzenin eleştirisi olarak ortaya çıktığını ve Leone'nin bu temayı Western türüne taşıyarak kapitalist bireyciliğe yönelik bir yoruma dönüştürdüğünü ifade eder (Desser, 1983).

Yojimbo ile *A Fistful of Dollars* arasındaki ilişki, kültürlerarası sinema çalışmalarında önemli bir örnek teşkil eder. Bu iki film, yalnızca anlatı düzeyinde değil, tür, biçim, estetik ve etik düzeyde de birbirini etkileyen ve dönüştüren birer yapıtaşına dönüşür. Kurosawa'nın Japon kültürüyle yoğrulmuş dramatik anlatısı, Leone'nin Batı estetiğiyle birleşerek yeni bir sinema dili yaratmıştır. Bu sinematik diyalog, sadece bireysel iki yönetmen arasındaki bir etkileşim değil, Doğu ile Batı sinema gelenekleri arasında kurulmuş daha geniş kapsamlı bir kültürel alışverişin ifadesidir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Metinlerarasılık

Kristeva'nın ortaya attığı ve 1960'lı yılların sonlarından başlayarak her yazınsal çözümlemenin artık zorunlu bir aşaması olarak görülen metinlerarası, kabaca iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim biçimi olarak anlaşılmalıdır (Aktulum, 1999). Metinlerarasılık, sinemada ve diğer sanat dallarında kültürler arasındaki etkileşimlerin ve farklı anlatı biçimlerinin birleşiminden doğan yenilikçi dilin temelini atar. Bu etkileşim, sadece yeni bir dil yaratmanın değil, aynı zamanda kültürel bağlamların ve sinematografik estetik anlayışların nasıl birbirine geçtiğinin de bir örneğidir.

Metinlerarası yöntemlerin ortakbirliktelik ilişkilerine değinecek olursak üç başlık altında inceleyebiliriz;

2.1.1. Alıntı ve gönderge

Alıntı metinlerarası ilişkinin en belirtgesel biçimidir. Bir

metnin başka bir metinde ki varlığını en somut biçimde görünür kılan, ilk akla gelen en genel ve en sık karşımıza çıkan metinlerarası yöntemdir. Alıntının özgüllüğü açıkça belirtilmiş olmasıdır. Gerçekleştirildiği andan başlayarak alıntı bildirilir. Alıntıya açıklık katan iki temel tipografik unsur bulunur:

“Ayrılar” ve “İtalik yazı.” Yazar ayrılarla yeniden gündeme getirdiği söylemin ya da sözünün kendisine ait olmadığını bildirir. Ayrılar “bunu söyleyen ben değilim” demek isterler.

İtalik yazıya başvuran yazar, alıntının üzerinde daha fazla durur, onu belirtir, sözcelemi üstlenir. Ayrılara ya da italik yazıya başvurmadan alıntı yapmak, onu kendine mal etmek anlamına gelir (Aktulum, 1999).

2.1.2. Gizli alıntı – aşırma

Kapalı metinlerarası diye anılabilecek gizli alıntı; bir sözünün ayrılar ya da yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır. Bir yapıtı gizlice alıntılanmak, yazarını belirtmeden onun bir bölümünü yeni bir yapıta olduğu gibi eklemek her zaman kınanan bir tutum olmuştur. Lautréamont ise aşırma başkalarının yapıtlarını sahiplenmek değil, onları düzeltmek işlemi olarak görür. Böylelikle bir yazınsal geleneğe bağlı kalmamak, onun benimsetmeye çalıştığı ilkeleri yadsımaktır (Aktulum, 1999).

2.1.3. Anıştırma

Metinlerarasının çok kullanılan bir başka biçimi olan anıştırma, açık seçik göndermede bulunmadan bir kişi ya da nesne konusunda düşüncüyü uyarma biçimi olan anıştırmada söylenmesi gereken şey açıkça doğrudan belirtilmek yerine yalnızca telkin edilir. Kişi ya da nesne konusunda “yarım bilgi” verildiğinden, anıştırma örtülü söylemle eş anlamlıdır. Anıştırma alıntının dolaylı bir biçimidir ve aynı zamanda bir yarım alıntıdır. Anıştırma gizlilik ile açıklık arasında bir yerde tanımlanır (Aktulum, 1999).

2.2. Türev ilişkileri

Bir metni başka bir metne bir türev ilişkisine göre bağlayan açık metinlerarası yöntemlerin en önemlileri, yansılama (parodi), alaycı dönüştürüm ve öykünme (pastiş)’dir (Aktulum, 1999). Çalışmamız türev ilişkileri başlığı altında “Öykünme/Pastiş” başlığını kapsar.

2.2.1. Yansılama

Yansılama (parodi) bir metni başka bir amaçla kullanmak, ona yeni bir anlam yüklemektir. Eğer bir ana-metin ile gönderge-metin arasındaki ilişki konu düzeyinde gerçekleşiyorsa “yansılama” öne çıkar. Yansılama bir yapıtın biçimini değiştirmeden konusunu değiştirmektir. Başka bir yansılama biçimi, bir başka yapıta ait bir parçanın ya da tümünün yeni bir bağlamda olduğu gibi yinelenmesidir (Aktulum, 1999).

2.2.2. Alaycı (gülünç) dönüştürüm

Bir yapıtın konusunu veya içeriğini değiştirerek daha çok, ciddi bir yapıttan gülünç, eğlendirici bir yapıt üretmek, bir ölçüde bir başka yazarın yapıtına ait tümceleri ya da dizeleri eğlendirmek amacıyla dönüştürmek olan yansıtma’dan ayrı olarak, ondan türeyen alaycı (gülünç) dönüştürüm, yine bir metnin eylemini ya da konusunu

olduğu gibi sürdürerek, yani yapıtın temel içeriğini ve anlatılal devinimini değiştirmeden, onu bildik, sıradan, yeni bir biçimde yeniden yazmak olarak tanımlanır (Aktulum, 1999).

2.2.3. Öykünme (pastiş)

Öykünme, yansılama çok, alaycı dönüştürüm gibi yine bir metnin biçimini hedef seçer. Ancak öykünme, alaycı dönüştürüm gibi yine bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin oluşturmaz; yalnızca metnin biçimini “taklit” eder. Öykünme, bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilerek gerçekleşir. Ancak öykünme yalnızca biçimsel bir taklitle sınırlanmamalı; bir metnin özgün içeriği, izleğinde taklit edilebilir (Aktulum, 1999).

2.3. Göstergelerarasılık

“Göstergelerarasılık” terimi, genel anlamda, farklı göstergeler ya da veri setleri arasında kurulan ilişkileri ifade eden bir kavramdır. Bu terim, çok çeşitli alanlarda, özellikle ekonomi, finans, istatistik, sosyal bilimler ve veri analizi gibi disiplinlerde kullanılmaktadır. Göstergelerarasılık, çeşitli göstergeler arasında bir bağlantı, korelasyon veya etkileşim olduğunu incelemek amacıyla yapılan analizleri kapsamaktadır. Göstergelerarasılık, farklı alanlarda, göstergeler arasındaki ilişkileri anlamak için kullanılan önemli bir analiz yöntemidir. Bu analizler, ekonomistler, finans uzmanları, sosyal bilimciler ve veri analistleri için veri odaklı kararlar almak adına kritik öneme sahiptir. Göstergelerarasılık, verilerin sadece birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu değil, aynı zamanda bu ilişkilerin doğasını, gücünü ve yönünü anlamayı da sağlar. Bu nedenle, doğru gösterge arasılık analizleri yapmak, daha sağlıklı ve verimli kararlar almayı mümkün kılar.

2.4. Filmlerarasılık

Sinema yalnızca görüntüler aracılığıyla hikâyeler anlatan bir sanat formu değil; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve estetik bağlamlarla iç içe geçen çok katmanlı bir ifade biçimidir. Bu bağlamlar içinde önemli bir kavram olan “filmlerarasılık” (intertextuality), bir filmin başka film metinleriyle, sanatsal üretimlerle, edebiyatla ya da sosyo-tarihsel olaylarla kurduğu ilişkiler ağını ifade eder. Bu ilişki biçimi, sinemanın anlam üretimini yalnızca kendi iç yapısına dayandırmak yerine, başka kültürel metinlerle kurduğu diyaloglar üzerinden inşa ettiğini ortaya koyar. Böylece izleyici, yalnızca anlatılan hikâyeye değil, o hikâyenin arkasında yatan tarihsel ve kültürel referanslara da yönelir. Stam (1992)’a göre, filmlerarasılık sinemayı bir “metinler mozaiki” olarak konumlandırır ve her filmin, önceki metinlerden izler taşıyarak anlam kazandığını savunur. Filmlerarasılık, köken itibarıyla edebiyat kuramında ortaya çıkmış bir terim olsa da, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sinema teorisinin merkezî unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu kavram, bir filmin başka bir filmle veya sanat formuyla kurduğu estetik ya da tematik bağları açığa çıkararak, sinemayı daha geniş bir kültürel bağlam içinde değerlendirmeye olanak sağlar. Julia Kristeva (1980)’nin geliştirdiği filmlerarasılık teorisi, bir

metnin bağımsız olmadığını, aksine diğer metinlerle sürekli bir diyalog içinde anlam ürettiğini öne sürer. Sinemada filmlerarasılık, anlatının içinde yer alan imgeler, sahne düzenlemeleri, karakter tipolojileri veya doğrudan alıntılar yoluyla kendini gösterir.

Filmlerarasılık çok boyutlu bir kavramdır ve çeşitli teknikler aracılığıyla sinema eserlerinde hayat bulur. Bu yönlerden bazıları aşağıda açıklanmıştır:

2.5. Kültürel ve Sanatsal Göndermeler

Bir film, başka bir filmin görsel yapısından, müziklerinden ya da tematik öğelerinden etkilenebilir. Aynı zamanda sanat tarihinden, edebî metinlerden veya politik olaylardan da referanslar taşıyabilir. Bu tür göndermeler, esere derinlik kazandırırken, izleyiciye daha geniş bir perspektif sunar. Örneğin, bir karakterin kostümü ya da kullandığı söz, bir başka filmdeki simgesel bir anla bağlantılı olabilir. Allen (2000), bu tür göndermelerin izleyicinin kültürel belleğini harekete geçirerek filmin anlamını katmanlaştırdığını belirtir.

2.6. Biçimsel ve Tematik Yinelemeler

Filmler bazen bilinçli olarak başka yapımlardaki anlatı yapısını, karakter gelişimlerini ya da sahne kurgularını tekrarlar. Bu tür benzerlikler, nostaljik bir atmosfer yaratabileceği gibi, eleştirel veya ironik bir amaç da taşıyabilir. Özellikle parodi türünde bu strateji sıkça görülür. Parodiler, belirli türlerin ya da eserlerin anlatı kodlarını bozarak yeniden kurar ve onları sorgular. Örneğin, Mel Brooks'un *Blazing Saddles* (1974) filmi, klasik Western türünü hem taklit eder hem de eleştirir (Hutcheon, 2006).

2.7. Tarihsel Bağlantılar ve Dönemsel Yorumlar

Bazı filmler, tarihsel olayları doğrudan ele almasa bile, belirli dönemlere ya da toplumsal değişimlere göndermede bulunarak, geçmişle kurulan ilişkileri görünür hale getirir. Böylece film, yalnızca kendi anlatısı içinde değil, tarihsel bağlamıyla birlikte de okunabilir. Bu tür filmler izleyiciyi yalnızca bireysel bir anlatıya değil, kolektif hafızaya yönlendirme potansiyeline sahiptir. Corrigan (2012), sinemanın tarihsel olayları yeniden yorumlayarak izleyiciyle geçmiş arasında bir köprü kurduğunu ifade eder.

2.8. Film İç Metinler ve Diyaloglar

Karakterlerin kullandığı dilde ya da filmde geçen diyaloglarda, başka sanat eserlerine ya da kültürel fenomenlere yapılan göndermeler, filmlerarasılığın önemli örneklerindendir. Bu teknik sayesinde izleyici, filmin referans verdiği diğer eserleri tanıyarak, anlatının altında yatan katmanları daha derinlikli bir şekilde çözümleyebilir. Örneğin, Quentin Tarantino'nun *Pulp Fiction* (1994) filmindeki diyaloglar, popüler kültürden ve noir sinemasından alıntılarla doludur (Allen, 2000).

2.9. Filmlerarasılığın Sinema Tarihindeki Rolü

Filmlerarasılık, özellikle sinema tarihinde türlerin dönüşüm geçirdiği dönemlerde daha belirgin hale gelmiştir. 1950'ler ve 1960'lar, sinema dünyasında hem estetik hem de içerik bakımından büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu yıllarda pek çok yönetmen, geçmişin büyük film klasiklerine veya kültürel yapılarına

göndermeler yaparak yeni anlatılar üretmiştir. Bu tür yönelimler, sinemada saygı duruşu (homage), yeniden yapım (remake) ya da yaratıcı adaptasyon biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Quentin Tarantino, Pedro Almodóvar ve Martin Scorsese gibi yönetmenler, filmlerinde başka yapımlardan esinlenmiş sahneler, diyaloglar veya görsel öğeler aracılığıyla filmlerarasılığı ustalıkla kullanır. Özellikle Tarantino'nun *Kill Bill* (2003-2004), *Pulp Fiction* (1994) veya *IngLOURIOUS BASTERDS* (2009) gibi filmleri; Hong Kong aksiyon sineması, İtalyan Spaghetti Western'leri ve klasik noir yapımlarından beslenen çok katmanlı metinlerdir. Bu yapı sayesinde hem tür sineması içinde yer alır hem de türün sınırlarını genişletir. Polan, Tarantino'nun filmlerini "sinematik bir kolaj" olarak tanımlar ve onun filmlerarasılığı bir tür postmodern estetik olarak kullandığını belirtir (Polan, 2001). Filmlerarasılık sadece estetik bir araç değil, aynı zamanda sinemanın düşünsel zenginliğini artıran bir stratejidir. Bir filmin başka yapımlarla veya sanat alanlarıyla kurduğu ilişkiler, onun anlam evrenini genişletirken, izleyiciye de daha interaktif bir izleme deneyimi sunar. İzleyici, sadece ekrandaki görüntüleri izlemekle kalmaz; filmdeki göndermeleri, çağrışımları ve alt metinleri çözümlemeye başlar. Hutcheon (2006), bu sürecin izleyiciyi pasif bir alıcı olmaktan çıkarıp aktif bir anlam üreticisi haline getirdiğini savunur. Filmlerarasılık, sinemanın durağan ya da kapalı bir sistem olmadığını, aksine sürekli dönüşen, kendini başka metinlerle besleyen ve yeniden inşa eden bir anlatı biçimi olduğunu ortaya koyar. Her film, ister doğrudan bir alıntıyla ister dolaylı bir çağrışımla, daha önce var olmuş metinlerle bir ilişki kurar. Bu nedenle bir filmi anlamak, çoğu zaman onun geçmişle ve kültürel çevresiyle olan bağlantılarını çözümlemeyi gerektirir. Sinemada filmlerarasılık, yönetmenlere ifade özgürlüğü, izleyicilere ise katmanlı bir anlam dünyası sunar. Aynı zamanda kültürlerarası etkileşimi mümkün kılar; bir ülkede üretilen bir anlatı, başka bir coğrafyada yeni bir kimlikle yeniden şekillenebilir. Bu etkileşim, sinemanın evrenselliğini ve kültürel sürekliliğini de besleyen önemli bir dinamiktir. Örneğin, Akira Kurosawa'nın *Yojimbo* (1961) filmi, Sergio Leone'nin *A Fistful of Dollars* (1964) filmine ilham vererek, Japon samuray anlatısını Batı Western estetiğiyle birleştirmiş ve küresel bir sinema diline katkı sağlamıştır (Frayling, 2000).

2.10. Akira Kurosawa

Akira Kurosawa, yalnızca Japon sinemasının değil, dünya sinema tarihinin de en saygın ve dönüştürücü figürlerinden biridir. 23 Mart 1910'da Tokyo'da doğan Kurosawa, 6 Eylül 1998'de yine doğduğu şehirde hayata veda etmiştir. Yönetmenlik kariyeri boyunca, özellikle 1950'li ve 60'lı yıllarda ürettiği eserlerle Japon sinemasını uluslararası ölçekte görünür kılmış; sinema sanatının anlatı, görsellik ve karakter derinliği bakımından evrensel bir dile sahip olabileceğini kanıtlamıştır. Kurosawa'nın sineması, bireyin toplum içindeki konumunu, ahlaki çatışmalarını ve insan doğasının çelişkilerini merkezine alır. Onun eserlerinde

sıkça rastlanan temalardan biri, güç ilişkilerinin sorgulanması ve adalet arayışıdır. Kurosawa, bireyin toplumsal düzenle kurduğu ilişkiyi irdeleyerek, seyirciyi yalnızca hikâyeye değil, karakterlerin iç dünyasına da dahil eder. Bu yönüyle yönetmen, klasik kahraman anlatılarından uzaklaşarak daha çok içsel çatışmalar yaşayan, kararsız, çoğu zaman yalnız ve kırılgan karakterler yaratır. Bu karakterlerin yaşadığı ahlaki belirsizlik, izleyiciyi kendi etik yargılarıyla yüzleşmeye davet eder. Desser (1983), Kurosawa'nın karakterlerinin bu ahlaki gri alanlarda gezinmesinin, onun sinemasını klasik anlatılardan ayıran temel özelliklerden biri olduğunu belirtir. Özellikle Rashomon (1950) ve Yojimbo (1961) gibi filmlerinde, bireylerin farklı perspektiflerden anlatılan olaylar karşısındaki tutumları ve gerçekliğin göreceliği öne çıkar. Rashomon örneğinde, bir olayın dört farklı bakış açısıyla aktarılması, "gerçek" kavramını sinema aracılığıyla tartışmaya açar. Bu yaklaşım, daha sonra "Rashomon etkisi" olarak adlandırılmış ve sinema başta olmak üzere çeşitli anlatı türlerinde çoklu bakış açısı kullanımını etkilemiştir (Richie, 1996). Kurosawa'nın sinemasal anlatım gücü yalnızca tematik derinlikle sınırlı değildir. Yönetmenin görsel dil konusundaki yaratıcılığı, Japon sinemasının klasik yapısını dönüştürmüştür. Dönemin durağan çekim anlayışına karşılık Kurosawa, dinamik kamera hareketleri, geniş açılı çekimler ve dramatik ışık kullanımıyla sinema anlatısını zenginleştirmiştir. Yedi Samuray (1954) ve Rashomon gibi yapımlarında geniş kadrallar, karakterlerin yalnızlığını ve toplumsal izolasyonunu vurgularken; yakın planlar ise karakterlerin ruhsal çözümlemelerine olanak tanır. Özellikle aksiyon sahnelerinde, bu görsel teknikler yalnızca fiziksel hareketi değil, aynı zamanda karakterlerin içsel gerginliğini de ifade eder. Prince, Kurosawa'nın bu sinematografik yeniliklerinin, onun filmlerini hem estetik hem de duygusal açıdan güçlü kıldığını ifade eder (Prince, 1991). Yojimbo filmindeki başkarakter Sanjuro, Kurosawa'nın sinema dilinde önemli bir figürdür. Toshiro Mifune'nin hayat verdiği bu karakter; soğukkanlı, hesapçı, fakat aynı zamanda derin bir içsel çatışmaya sahip bir anti-kahraman olarak karşımıza çıkar. Kurosawa, Sanjuro'yu klasik samuray etik kodlarının ötesinde konumlandırarak modern bireyin yalnızlığına ve ahlaki çıkmazlarına ayna tutar. Bu figür, birkaç yıl sonra Sergio Leone'nin A Fistful of Dollars (1964) filminde "isimsiz adam" karakteriyle Batı sinemasına taşınmıştır. Böylece Kurosawa, yalnızca doğrudan etki yaratarak değil, kültürlerarası sinemasal geçişlerin öncüsü olarak da sinema tarihine katkıda bulunmuştur. Leone'nin filminde Yojimbo'nun yapısal öğeleri büyük ölçüde korunmuş; ancak anlatı, Vahşi Batı'ya taşınarak yeniden yorumlanmıştır. Bu durum, iki sinema geleneği arasında bir tür sinematik diyalog kurulmasına olanak tanımış, Kurosawa'nın etkisinin Batılı türler üzerinde nasıl dönüştürücü bir rol oynayabileceğini ortaya koymuştur (Frayling, 2000). Kurosawa'nın özgün anlatı yapısı ve karakter kurgusu,

yalnızca Japon sinemasıyla sınırlı kalmayıp Batı sinema endüstrisinde de geniş yankı uyandırmıştır. Bu küresel etkilenme yalnızca Leone ile sınırlı değildir. Francis Ford Coppola, George Lucas, Martin Scorsese gibi pek çok önemli yönetmen, Kurosawa'dan ilham aldıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Özellikle Rashomon'un yapısal denemeleri ve Yedi Samuray'ın epik anlatı örgüsü, bu yönetmenlerin eserlerinde doğrudan ya da dolaylı biçimde hissedilmektedir. Örneğin, Lucas'ın Star Wars (1977) filminin epik yapısında Yedi Samuray'ın izleri açıkça görülür (Richie, 1996). Akira Kurosawa'nın sineması yalnızca bir ulusun anlatı biçimini değil, evrensel sinema dilinin gelişimini de derinden etkilemiştir. Onun eserleri; zaman, mekân ve kültürel sınırları aşarak insanlık durumuna dair sorular soran, estetik ile etik arasında bir köprü kuran anlatılardır. Kurosawa, sinemayı yalnızca bir eğlence aracı değil, insan doğasını ve toplumun işleyişini sorgulayan bir düşünce biçimi olarak ele almış; bu anlayışıyla çağdaş sinema sanatının kurucu figürlerinden biri haline gelmiştir.

3. Yojimbo

Akira Kurosawa'nın 1961 yapımı Yojimbo filmi, yalnızca Japon sinemasında değil, dünya sinema tarihinde de dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Klasik samuray anlatılarını modern sinema diliyle harmanlayan bu yapım, Kurosawa'nın ustalıklı işlediği anlatım teknikleri, karakter çözümlemeleri ve toplumsal eleştirileriyle dikkat çeker. Özellikle başrol oyuncusu Toshiro Mifune'nin hayat verdiği Sanjuro karakteri, geleneksel kahraman kalıplarını alt üst eden bir figür olarak sinema tarihinde özel bir yer edinmiştir. Yojimbo, sadece bir aksiyon filmi değil, aynı zamanda birey, ahlak ve toplumsal çöküş üzerine güçlü bir sinemasal düşünüm sunar.

3.1. Konu Örgüsü: Kaotik Bir Kasabada Dengenin Arayışı

Film, isimsiz bir samurayın -sonradan Sanjuro adını alır- ıssız bir kasabaya varmasıyla başlar. Bu kasaba, iki rakip çete lideri olan Tazaemon ve Ushitora'nın tahakkümü altındadır. Kasaba halkı, bu iki güç arasında ezilmekte ve varlıklarını sürdürebilmek için taraf tutmaya zorlanmaktadır. Sanjuro, durumu analiz ettikten sonra tarafsız bir konumdan hareket ederek her iki grubun da kendi sonlarını hazırlayacak hamlelerde bulunur. Onun bu stratejik müdahaleleri, yalnızca fiziksel güce değil, aynı zamanda zekâya dayanan bir çatışma dinamiği ortaya koyar. Hikâyenin sonunda, her iki çetenin de yıkılmasıyla, Sanjuro kasabayı sessizce terk eder ve ardında yalnızca yıkılmış bir düzen bırakır.

3.2. Ahlaki Gri Alanlarda Bir Karakter: Sanjuro

Yojimbo'nun en dikkat çekici yönlerinden biri, kahraman figürünün alışılmış değerlerden tamamen uzak bir şekilde sunulmasıdır. Sanjuro, ne tam anlamıyla bir kurtarıcıdır ne de açık bir şekilde kötü niyetlidir. Ahlaki anlamda belirsiz bir zeminde hareket eden bu karakter, yalnızlık, çıkarıcılık ve fırsatçılık gibi temalar etrafında

şekillenir. Kurosawa, bu figür aracılığıyla izleyiciyi klasik etik yargılardan uzaklaştırarak, “iyi” ve “kötü” kavramlarını sorgulayan bir anlatım sunar. Sanjuro’nun eylemleri, çoğu zaman kasaba halkı için olumlu sonuçlar doğursa da, bunların temelinde kişisel menfaat ve taktiksel üstünlük arzusu yatar. Bu nedenle, filmde ahlaki mutlakliyetin yerini görecelik alır; izleyici de sürekli olarak karakterin niyetlerini ve eylemlerinin sonuçlarını sorgulamak zorunda kalır. Galinsky (1992), Sanjuro’nun bu ahlaki belirsizliğinin, Kurosawa’nın modern bireyin çelişkilerini yansıtmaya çabasının bir ürünü olduğunu belirtir.

3.3. Temalar: Güç, Yozlaşma ve Toplum

Kurosawa’nın filmde öne çıkardığı temalardan biri, otoritenin yozlaşması ve toplumsal yapının çözüme muhtaç hale gelmesidir. Kasabanın ikiye bölünmüş yapısı, gücün halk üzerindeki yıkıcı etkisini ve otorite boşluğunun doğurduğu şiddeti temsil eder. Sanjuro’nun her iki çeteyi de manipüle ederek birbirine kırdırması, bir anlamda bu yozlaşmış düzenin kendi içinde çökmesini sağlar. Film, bu bağlamda, sistem dışı bir bireyin bozulan düzeni nasıl altüst edebileceğini gösterir. Ancak bu değişim, ne bir devrim ne de bir kurtuluş getirir; yalnızca mevcut kaostan yeniden tanımlanmasına yol açar. Desser (1983), bu temanın Kurosawa’nın feodal Japonya’nın çöküşüne dair eleştirel bir yorumu olarak okunabileceğini ifade eder. Diğer yandan, birey-toplum ilişkisi de filmde sıklıkla vurgulanan bir başka önemli temadır. Sanjuro’nun dışarıdan gelmiş ve topluma entegre olmamış olması, onun eylemlerini daha da anlamlı kılar. O, toplumun parçası değil, dışındaki bir gözlemci ve müdahale edici olarak karşımıza çıkar. Film boyunca toplumla arasına mesafe koyan bu figür, nihayetinde yine yalnızlığa döner. Böylece Kurosawa, bireyin toplum üzerindeki etkisini tartışmaya açarken, bireysel değerlerle kolektif düzen arasındaki çelişkiye de dikkat çeker.

3.4. Sinematografi ve Görsel Anlatım

Kurosawa’nın anlatım gücü, yalnızca diyaloglarda ya da olay örgüsünde değil, aynı zamanda görsel dilde de kendini gösterir. Yojimbo’da kullanılan geniş açılı planlar, kasabanın çorak ve bozulmuş yapısını etkileyici bir şekilde yansıtır. Bu teknik, aynı zamanda Sanjuro’nun yalnızlığını ve toplumdan kopukluğunu da vurgular. Kurosawa, aksiyon sahnelerinde ise hızlı kesmeler ve yakın planlarla gerilim duygusunu güçlendirir. Mekân kullanımı, karakterlerin iç dünyalarını yansıtan bir işlev üstlenir; örneğin, boş sokaklar ve rüzgârla savrulan nesneler, içsel boşluk ve yönsüzlüğün dışavurumu gibidir. Richie (1996), Kurosawa’nın bu görsel stratejilerinin, filmin atmosferini yalnızca bir fon olmaktan çıkarıp anlatının ayrılmaz bir parçası haline getirdiğini belirtir. Bu yönüyle film, sadece bir öykü anlatmaktan çok, izleyiciyi görsel ve duygusal olarak içine çeken bir atmosfer kurar.

3.5. Kültürel Etki ve Sinema Tarihindeki Yeri

Yojimbo, yalnızca Japon sinemasında değil, Batı sinemasında da derin izler bırakmıştır. Sergio Leone’nin

1964 yapımı *A Fistful of Dollars* filmi, Yojimbo’dan doğrudan esinlenmiş ve Kurosawa’nın kurgusunu Western estetiğiyle yeniden yorumlamıştır. Bu etkileşim, sadece bir tür dönüşümü değil, aynı zamanda kültürel bir alışverişi de temsil eder. Doğulu bir anlatı formunun Batı kalıplarına uyarlanması, Yojimbo’nun evrensel temalarının başarısının bir göstergesidir. Film, bu yönüyle Spaghetti Western türünün doğuşuna katkı sağlamış ve Eastwood gibi yıldız oyuncularla bu türün popülerleşmesinin önünü açmıştır. Frayling (2000), bu yeniden yapımı, Kurosawa’nın sinemasının küresel çapta nasıl bir etki yarattığının somut bir kanıtı olduğunu vurgular. Ayrıca Kurosawa’nın stilize anlatımı, Quentin Tarantino’dan Martin Scorsese’ye kadar pek çok yönetmenin sinemasına ilham kaynağı olmuştur. Yalnızca kahraman, ahlaki belirsizlik, stilize şiddet ve toplumsal çöküş gibi unsurlar, Yojimbo’nun ardılarında farklı biçimlerde karşımıza çıkar.

Akira Kurosawa’nın Yojimbo filmi, yalnızca bir aksiyon öyküsünden ibaret değildir; bireyin toplumla ilişkisini, ahlaki kararların belirsizliğini ve yozlaşmış düzenin doğasını irdeleyen çok katmanlı bir yapıttır. Görsel dili, karakter derinliği ve kültürel etkisiyle sinema tarihinde özgün bir yer edinen bu film, hem Doğu’nun geleneksel anlatı biçimlerini modern sinema anlayışıyla birleştirir hem de Batı sinemasına yön verir. Kurosawa, Sanjuro karakteriyle klasik kahraman mitini sorgularken, izleyiciye kahramanlık, güç ve ahlak üzerine yeniden düşünme fırsatı sunar. Bu yönleriyle Yojimbo, sinemanın yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda düşünsel bir alan olduğunu kanıtlar.

4. Sergio Leone

Sergio Leone (1929–1989), 20. yüzyıl sinema tarihinde iz bırakan en yenilikçi yönetmenlerden biri olarak kabul edilir. Özellikle spaghetti western adıyla anılan, İtalyan yapımı western filmleriyle tanınan Leone, klasik Amerikan western geleneğini altüst eden bir sinema dili geliştirerek bu türü yeniden tanımlamıştır. Sinemasında zaman, mekân, karakter ve müzik öğelerini ustalıkla harmanlayan yönetmen, yalnızca bir türü değil, tüm sinema estetiğini dönüştürmüştür.

4.1. Zamanın Sinematik Yorumu

Leone’nin anlatım tarzındaki en dikkat çekici yönlerden biri, zamanın sinemasal olarak yeniden biçimlendirilmesidir. Özellikle çatışma sahnelerinde zamanı yavaşlatarak izleyici üzerinde yoğun bir gerilim yaratır. Bu gerilim, yalnızca aksiyonun şiddetiyle değil, aynı zamanda bekleyişin dramatik gücüyle de şekillenir. Karakterlerin uzun bakışmaları, dakikalar süren sessizlikler ve nihayetinde patlayan şiddet anı, Leone sinemasında zamanın bir anlatı aracı olarak kullanıldığını gösterir. Özellikle *A Fistful of Dollars* (1964) ve *The Good, the Bad and the Ugly* (1966) gibi yapımlarda görülen bu teknik, klasik anlatının dışına çıkarak izleyicinin psikolojik olarak sürecin içine çekilmesini sağlar. Frayling (2000), Leone’nin bu zaman manipülasyonunun, onun sinemasını geleneksel Hollywood westernlerinden

ayırır temel bir özellik olduğunu belirtir. Leone'nin bu tercihi, zamanın gerçekliğini değil, karakterlerin iç dünyasındaki gerilimi görselleştirir.

4.2. Görsel Stil ve Sinematografi

Leone'nin yönetmenlik tarzı, güçlü görsel kompozisyonlarla karakterize edilir. Geniş planlar ile yakın çekimler arasında kurduğu dramatik kontrast, izleyiciye hem karakterin içsel dünyasını hem de içinde bulunduğu ortamın ruh halini aktarır. Geniş ve ıssız çöl manzaraları, terk edilmiş kasabalar ve doğal ışık kullanımı, Leone'nin görsel atmosferini inşa eden temel öğelerdendir. Örneğin, *Once Upon a Time in the West* (1968) filminde bu estetik yaklaşım doruğa ulaşır. Karakterlerin yüzlerinde yankılanan çaresizlik, doğayla kurdukları ilişki üzerinden anlatılır. Kamera, karakterlerin yüzlerini uzun süre takip ederken aynı anda mekânsal boşlukları da göstererek insanın yalnızlığına dair felsefi bir yorum sunar. Bondanella (2001), Leone'nin bu görsel stiline, onun filmlerini yalnızca bir tür çalışması olmaktan çıkarıp evrensel bir sinema sanatına dönüştürdüğünü ifade eder.

4.3. Müzik ve Anlatının Ritim Ortağı: Ennio Morricone

Leone'nin sinematik başarısında Ennio Morricone ile olan işbirliği özel bir yere sahiptir. Morricone'nin bestelediği müzikler, Leone'nin görsel anlatımını tamamlayan ve çoğu zaman ona yön veren dramatik unsurlar haline gelir. Alışılmış film müziklerinden farklı olarak, Leone filmlerinde müzik yalnızca bir eşlik unsuru değil, başlı başına bir anlatıcıdır. *The Good, the Bad and the Ugly* filmindeki müzik, sadece sinema tarihinde değil, popüler kültürde de ikonlaşmıştır. Morricone'nin alışılmadık ses efektleri, ıslıklar, silah sesleri ve vokal örneklemeleri, Leone'nin atmosferini benzersiz kılmış ve müziğin sinemada bir anlatı öğesi olarak kullanılabileceğini kanıtlamıştır. Cumbow (2008), Morricone'nin müziklerinin, Leone'nin sahnelerine ritmik bir yapı kazandırarak görsel anlatıyı bir opera gibi işlevsel kıldığını belirtir.

4.4. Karakter İnşası ve Ahlaki Gri Alanlar

Leone'nin karakter tasvirleri, klasik "iyi" ve "kötü" kalıplarının ötesine geçer. Onun dünyasında kahramanlar genellikle anti-kahramanlardır; karizmatik ama ahlaki açıdan belirsiz figürlerdir. Clint Eastwood'un canlandığı "Adı Olmayan Adam" karakteri, bu anlayışın en belirgin örneğidir. Bu karakter, geleneksel kahraman imgesine meydan okur; mertlikten ziyade zekâsı, sessizliği ve stratejik davranışlarıyla ön plana çıkar. Leone'nin sinemasında, iyilik ve kötülük arasındaki sınırlar bulanıktır. Karakterler duygusal değil, çoğunlukla çıkarıcı ve pragmatiktir. Ancak bu yaklaşım, onları tek boyutlu olmaktan çıkarır ve izleyicinin onları anlamaya çalışmasını sağlar. *The Good, the Bad and the Ugly*'deki üç ana karakterin (iyi, kötü ve çirkin) birbirine zıt özellikleri, Leone'nin insan doğasına dair çok katmanlı yorumunu yansıtır. Frayling (2000), bu ahlaki griliğin, Leone'nin western türünü modern bir bağlama taşıdığının bir göstergesi olduğunu savunur.

4.5. Tarihsel Arka Plan ve Epik Anlatı

Leone'nin sineması bireysel hikâyelerin ötesinde, tarihsel süreçleri de konu edinir. Özellikle *Once Upon a Time in the West* ve *Once Upon a Time in America* (1984) gibi filmler, Amerikan tarihine dair alegorik bir yaklaşım sergiler. Western türüyle başlattığı yolculuk, Amerikan kapitalizmi, göç, sınıf mücadelesi ve bireysel ahlak gibi temalarla genişler. Leone'nin anlatıları, yalnızca bir dönemin ruhunu değil, aynı zamanda bu ruhun sinemadaki temsiline dair bir sorgulamayı da içerir. Özellikle Avrupa bakış açısıyla çekilen Amerikan westernleri, Batı mitolojisine dair farklı bir perspektif sunar. Bondanella (2001), Leone'nin bu tarihsel yorumunun, onun filmlerini yalnızca bir tür çalışması olmaktan çıkarıp toplumsal bir eleştiriye dönüştürdüğünü belirtir.

Sergio Leone, yalnızca bir western yönetmeni değil, sinema dilini dönüştüren ve yeniden şekillendiren bir vizyonerdir. Zamanı sinematik bir anlatı aracına dönüştürmesi, görsel kompozisyonlardaki ustalığı, karakterlerine yüklediği etik sorunsallar ve müzikle kurduğu ritmik bağ, onu sinema tarihinin öncü figürlerinden biri haline getirmiştir. Spaghetti western türünü bir sanat formuna dönüştüren Leone, yalnızca tür sinemasında değil, dünya sinemasının genel estetik anlayışında da kalıcı bir iz bırakmıştır.

5. A Fistful of Dollars

Sergio Leone'nin 1964 tarihli *A Fistful of Dollars* (Türkçeye Bir Avuç Dolar olarak çevrilmiştir) filmi, yalnızca spaghetti western türünün ilk örneklerinden biri olmakla kalmamış; aynı zamanda modern sinemanın estetik ve anlatı yapısında köklü bir değişimin başlangıç noktası olmuştur. Clint Eastwood'un başrolünde yer aldığı film, klasik western kalıplarını ters yüz ederek türün yeni bir biçimini oluşturmuş hem yönetmen hem de başrol oyuncusu için dönüm noktası niteliği taşımıştır.

5.1. Film Hakkında Genel Bir Bakış

Leone'nin yönettiği bu film, İtalyan yapımı ilk büyük spaghetti western olarak kabul edilir. Film, Akira Kurosawa'nın 1961 yapımı *Yojimbo* adlı samuray filminden esinlenmiştir; ancak Leone, bu anlatıyı Batı kültürüne uyarlayarak ve kendi görsel dilleyle yoğurarak bambaşka bir yapı ortaya koymuştur. Neredeyse bütçesiz sayılabilecek koşullarda çekilen film, dünya çapında büyük ilgi görmüş, özellikle Avrupa ve Amerika'da türün sınırlarını zorlayan yapımlardan biri olarak sinema tarihine geçmiştir. Frayling (2000), *A Fistful of Dollars*'ın, Kurosawa'nın hikâyesini bir "kültürel çeviri" olarak Batı'ya taşıdığını ve bu süreçte yeni bir tür yarattığını ifade eder.

5.2. Hikâye Örgüsü ve Tematik Yapı

Filmin merkezinde, adı bilinmeyen, geçmişi karanlık ve motivasyonları belirsiz bir adam yer alır – sinema tarihine "Man with No Name" olarak geçen bu karakter, Clint Eastwood tarafından canlandırılmıştır. Yabancı karakter, iki çetenin egemenlik kurduğu San Miguel adlı küçük bir kasabaya gelir. Rojo kardeşler ile Baxter ailesi

arasında süregelen güç mücadelesini kendi çıkarları doğrultusunda manipüle eder. Bu yapının temelinde, iyi ile kötünün net şekilde ayrılmadığı, ahlaki griliklerle örülü bir evren bulunur. Yabancı karakter, her iki tarafla da işbirliği yapar, ancak asıl amacı kişisel kazançtır. Film boyunca işlenen temalar arasında adaletin göreliliği, bireysel özgürlük, güç mücadelesi ve ahlaki karmaşa öne çıkar. Leone, klasik westernlerdeki onurlu, dürüst kahraman figürünü yıkarak; yerine daha gerçekçi, pragmatik ve hatta bazen acımasız bir karakter sunar. Cumbow (2008), bu tematik yapının, Leone'nin western türünü bireysel çıkarıcılık ve modern ahlaki belirsizlik üzerinden yeniden tanımladığını belirtir.

5.3. Sinematografik Yenilikler ve Anlatım Dili

Sergio Leone'nin bu filmde ortaya koyduğu sinema dili, dönemin anlatı biçimlerine göre oldukça yenilikçidir. Yönetmen, sadece içerik açısından değil, biçimsel olarak da western sinemasına yeni bir soluk getirmiştir.

5.3.1. Zamanın gerilimi yoğunlaştıran kullanımı

Leone, özellikle çatışma sahnelerinde zamanı yavaşlatarak gerilimi artırır. Düşmanlar arasında geçen bakışmaların uzunluğu, seyirciyi duygusal bir gerilim içine sürükler. Silahların çekilmesi gecikir; bu bekleyiş, Leone'nin anlatısının temel öğelerinden biri haline gelir. Bu sinemasal zaman kullanımı, aksiyonun doğrudan gösterilmesinden çok, ona hazırlık sürecine odaklanır.

5.3.2. Kamera kullanımı ve görsel anlatım

Yakın plan çekimlerle karakterlerin yüz ifadeleri, ter damlaları ve göz hareketleri vurgulanırken; geniş açılarla kasabanın ıssızlığı ve karakterlerin yalnızlığı ortaya konur. Bu iki uçtaki çekimlerin kontrastı hem fiziksel hem de psikolojik bir atmosfer yaratır. Leone, görsel anlatımı sayesinde karakterlerin içsel dünyasını dışavurur. Bondanella (2001), bu tekniğin, Leone'nin sinemasında görsel dilin hikâyeyi taşıyan birincil unsur haline geldiğini ifade eder.

5.3.3. Diyalogdaki minimalizm ve sessizliğin gücü

Filmdeki diyaloglar oldukça sınırlıdır. Karakterler çok az konuşur; ama bu sessizlik, anlam bakımından zengindir. Beden dili ve yüz ifadeleri aracılığıyla karakterlerin niyetleri ve duyguları aktarılır. Bu tarz, klasik Hollywood westernlerindeki diyaloglara dayalı anlatının aksine, sinemanın görselliğini öne çıkaran bir tercihtir.

5.3.4. Clint Eastwood ve ikonik yabancı figürü

Eastwood'un canlandırdığı "Adı Olmayan Adam", klasik kahraman imajına tezat oluşturur. Ne tamamen iyidir ne de mutlak kötü. İç dünyasına dair çok az bilgi verilen bu karakter, eylemleriyle tanınır ve sessizliğiyle dikkat çeker. Eastwood'un oyunculuğu, mimiklere ve beden diline dayalı minimalist bir tarzı yansıtır. Bu karakter, yalnızca Leone'nin filmleriyle sınırlı kalmayıp sinema tarihinde "anti-kahraman" figürünün popülerleşmesine zemin hazırlamıştır. Frayling (2000), Eastwood'un bu rolünün, modern sinemada yalnız ve ahlaki açıdan karmaşık kahramanların yolunu açtığını ifade eder.

5.3.5. Sonuç: sinema dili ve türün dönüşümü

A Fistful of Dollars, sadece bir western filmi değil, aynı zamanda sinemanın anlatı biçimini ve estetik anlayışını

değiştiren devrimci bir yapımdır. Leone'nin geliştirdiği görsel dil, sessizliği ve müziği dramatik unsurlar olarak kullanması, karakterlerdeki ahlaki grilik ve zamanın manipülasyonu gibi unsurlar, filmi klasik kalıplardan çıkarıp çağdaş sinema anlayışına taşımıştır. Bu filmle başlayan "Dolar Üçlemesi", tür sineması içinde kendi estetiğini kurmuş ve A Fistful of Dollars, bu evrenin temel taşı olmuştur. Clint Eastwood'un karakteriyle bütünleşen Yabancı figürü, modern sinemada yeni bir kahraman tipinin doğuşunu simgelerken, Leone'nin sineması, Batı mitolojisini yeniden yorumlayan güçlü bir ifade biçimi olarak tarihe geçmiştir.

6. Estetik ve Kültürel Dönüşüm Bağlamında "Yojimbo" ve "A Fistful Of Dollars" Filmlerinin Karşılaştırılması

6.1. Yalnız Kahramanın Dönüşümü: Ronin ve İsimsiz Adam

Her iki filmde de merkezde yer alan karakterler, yabancı ve topluma dışarıdan gelen figürlerdir. Yojimbo'da Toshiro Mifune'nin canlandırdığı ronin, sadakatten bağımsız, kendi doğrularıyla hareket eden efendisiz bir samuraydır. Bu figür, hem Japon savaşçılık kültürünün çözülmesini hem de bireysel ahlak anlayışının yükselişini temsil eder. Leone'nin A Fistful of Dollars filmindeki "Man with No Name" ise Clint Eastwood tarafından canlandırılan, geçmişi belirsiz, duygularını gizleyen ve çıkarlarını önceliklendiren bir silahşordur. Bu karakter, Amerikan western geleneğinin geleneksel kahramanlarından oldukça farklıdır; ahlaki olarak gri bir alanda hareket eder ve izleyiciye sabit bir "iyi" ya da "kötü" sunmaz. Desser (1983), Yojimbo'daki ronin figürünün, feodal düzenin çöküşüyle bireysel kimliğin öne çıktığını yansıttığını belirtirken, Leone'nin karakterinin bu temayı kapitalist bireyciliğe taşıdığını ifade eder.

6.2. Göreli Adalet ve Ahlaki Belirsizlik

İki filmdeki kahramanlar da kendi içinde bir tür adalet duygusu barındırır da bu, evrensel ya da toplum odaklı bir adaletten ziyade bireysel ve çoğunlukla faydacı bir nitelik taşır. Yojimbo'da ronin, iki düşman grup arasında denge kurarken, bu grupların birbirini tüketmesini sağlayarak kasabanın huzur bulmasını amaçlar. Ancak bu süreçte eylemlerinin temel motivasyonu, doğrudan iyilik değil, kontrolün kendisidir. Benzer biçimde, A Fistful of Dollars'daki İsimsiz Adam da iki çete arasında zekice oyunlar oynayarak kendi maddi çıkarlarını elde eder. Her iki karakter de toplumun yozlaşmış yapısına müdahale ederken, ahlaki sorumluluğu izleyicinin yorumuna bırakır. Frayling (2000), bu ahlaki belirsizliğin, her iki filmin anti-kahramanlarının modern bireyin çelişkilerini yansıttığını belirtir.

Şekil 1. "Yojimbo" ve "A Fistful Of Dollars" film afişleri.

Sergio Leone'nin 1964 tarihli A Fistful of Dollars filmi, yalnızca spaghetti western türünün mihenk taşlarından biri olarak değil, aynı zamanda Japon sinemasının ustalarından Akira Kurosawa'nın 1961 yapımı Yojimbo ile kurduğu yoğun filmlerarasılık ilişkisiyle de dikkat çeker. Filmlerarasılık (intertextuality), bir metnin ya da yapımın başka bir metinle olan estetik, anlatımsal ve tematik bağlarını incelerken kullanılan bir kavramdır. Julia Kristeva (1980)'nin geliştirdiği bu teori, bir eserin anlamının, yalnızca kendi içinde değil, diğer metinlerle olan ilişkisiyle şekillendiğini savunur. Bu bağlamda Leone'nin filmi, yalnızca bir yeniden çevrim olarak değil, Kurosawa'nın anlatısını dönüştürerek farklı bir kültürel ve görsel düzleme yerleştirmesiyle özgün bir sinema dili ortaya koyar.

6.3. İktidar Mücadelesi: İki Grubun Arasında

Her iki yapımda da küçük bir kasabada iki rakip grubun hüküm sürdüğü ve bu grupların arasındaki çatışmanın filmin ana eksenini oluşturduğu bir yapı vardır.

Yojimbo'da kasabanın kontrolü için mücadele eden iki grup, geleneksel Japon hiyerarşisinin çözüldüğü bir dönemi yansıtırken, A Fistful of Dollars'ta Rojo ve Baxter aileleri arasındaki çekişme, Amerikan sınır kültürünün düzensizliğine karşılık gelir. Bu çatışma ortamı, kahramanın manevra alanını yaratırken, aynı zamanda izleyiciye düzenin çöküşünü ve bireysel müdahalenin etkisini gösterir. Richie (1996), Yojimbo'nun bu yapısının, toplumsal yozlaşmayı eleştiren bir metafor olarak işlediğini ifade eder.

6.4. Görsel Anlatımda Paralellik ve Ayrışma

Kurosawa'nın Yojimbo'su, geniş çerçeveler, doğal ışık kullanımı ve çevresel detaylarla karakterlerin yalnızlığını ve içsel çatışmalarını vurgular. Mekân, karakterin ruh hâlini yansıtan bir öğeye dönüşür. Leone ise benzer biçimde çorak topraklar ve tozlu kasaba manzaraları üzerinden yalnızlık temasını işler; ancak Leone'nin sinematografisi çok daha stilize ve teatraldır. Özellikle yakın plan çekimlerde, karakterlerin gözlerindeki ve yüz hatlarındaki gerilim, hikâyenin duygusal tonunu belirler. Leone, Kurosawa'nın anlatımcı sadeliğini, dramatik gerilimle beslenen görsel bir stil ile yeniden şekillendirir. Bondanella (2001), Leone'nin bu stilize yaklaşımının, Kurosawa'nın görsel dilini Batı estetiğine uyarlayarak yeni bir sinema dili yarattığını belirtir.

6.5. Müzikal Atmosfer: Sessizlikten Ezgiye

Müzik kullanımı, iki yönetmen arasında belirgin farklardan biridir. Yojimbo'da müzik çoğu zaman arka planda kalır, sessizlik ve çevresel sesler dramatik yoğunluğu artırmak için kullanılır. Kurosawa burada görsel ritim ve sessizlik arasındaki ilişkiyle gerilim yaratır. Leone ise Ennio Morricone'nin özgün müziklerini filmin dramatik yapısına entegre ederek, sadece sahneleri desteklemekle kalmaz, aynı zamanda onları dönüştürür. Morricone'nin müzikleri, karakterin psikolojisini, olayların ritmini ve atmosferi doğrudan etkiler; böylece Leone'nin sineması işitsel olarak da kendine özgü bir dünya kurar. Cumbow (2008), Morricone'nin müziğinin, Leone'nin anlatısına bir "işitsel boyut" ekleyerek filmi bir opera gibi işlevsel kıldığını ifade eder.

6.6. Kültürel Dönüşüm: Japon Etik Kodundan Amerikan Bireyciliğine

Yojimbo, Japon feodalizminin çöküşü ve modernleşme süreci bağlamında şekillenen bir filmken, A Fistful of Dollars İtalyan sineması aracılığıyla Amerikan western kültürünün yorumlandığı bir yapı sunar. Leone, Kurosawa'nın yapısal ve tematik iskeletini alıp onu Amerikan bireyciliği, kapitalist çıkar çatışmaları ve ahlaki bulanıklık gibi temalarla yeniden işler. Bu bağlamda, A Fistful of Dollars, yalnızca bir esinlenme değil, bir kültürel adaptasyon ve dönüştürme örneği haline gelir. Hutcheon (2006), bu tür dönüşümlerin, uyarlamanın ötesinde bir "yeniden yazım" olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

6.7. Sonuç: Filmlerarasılığın Ötesinde Kültürel Diyalog

A Fistful of Dollars ile Yojimbo arasındaki ilişki, yalnızca bir uyarılma ya da taklit değil; iki farklı kültür, estetik anlayış ve anlatı geleneğinin etkileşimine dayanan derin bir sinemasal diyalogun ürünüdür. Leone, Kurosawa'nın anlatı evreninden ilham alırken, onu kendi görsel dili ve kültürel bağlamı doğrultusunda yeniden inşa etmiştir. Bu sayede her iki film de, kendi türlerinin ötesine geçerek sinemanın evrenselliğini ve kültürlerarası anlatım gücünü gözler önüne serer.

7. “Yojimbo” ve “A Fistful Of Dollars” Benzer Sahneler

Sinemada filmlerarasılık (intertextuality), bir filmin başka bir yapıma doğrudan ya da dolaylı biçimde göndermelerde bulunması, anlatı yapısını veya görsel anlatımını yeniden yorumlamasıyla ortaya çıkar. Sergio Leone'nin 1964 yapımı Bir Avuç Dolar İçin (A Fistful of Dollars), Akira Kurosawa'nın 1961 tarihli Yojimbo filminden açık biçimde etkilenmiş, hatta sahne düzeyinde ciddi paralellikler kurarak kültürel bir uyarılma örneği sunmuştur. Bu iki film arasında öne çıkan bazı sahnelerin benzerliği, yalnızca anlatının değil, aynı zamanda sinemasal bakış açısının da Leone tarafından nasıl dönüştürüldüğünü anlamak adına oldukça öğreticidir.

7.1. Kasabaya Yalnız Gelen Kahraman

Her iki filmde de hikâye, başkarakterin ıssız ve tehlikeli bir kasabaya tek başına gelişyle başlar. Yojimbo'da Sanjuro karakteri, kasabanın çürümüşlüğüne simgeleyen sembolik bir sahneyle karşılaşır: sokakta bir köpek, ağzında kopmuş bir insan eliyle dolaşır. Bu görüntü, kasabanın içler acısı durumunu tek bir karede aktarır. Leone'nin filminde ise “İsimsiz Adam” atıyla kasabaya girer; terk edilmişlik hissi, karaktere yönelen şüphe dolu bakışlarla pekiştirilir. Her iki filmde de kahramanın geliş, hem dışarıdan gelen bir gözlemci olarak hem de düzeni sarsacak bir unsur olarak çerçevelenir. Richie (1996), Yojimbo'daki bu giriş sahnesinin, kasabanın ahlaki çöküşünü görselleştiren güçlü bir metafor olduğunu belirtir.

7.2. Çetelerle İlk Temas: Gözlem ve Mesafe

Karakterlerin kasabadaki yerel güç odaklarıyla ilk teması, onların zihin yapısını ve stratejik tutumunu sergiler. Yojimbo'da Sanjuro, iki düşman grup hakkında bilgi edinirken, onları gözlemlemeye ve aralarındaki çatışmadan nasıl faydalanabileceğini hesaplamaya başlar. Benzer şekilde, Bir Avuç Dolar İçin'de “İsimsiz Adam” da kasabanın iki rakip çetesi hakkında bilgi toplar. İki karakter de başından itibaren mesafeli, hesapçı ve olaylara duygusal değil, stratejik yaklaşan figürler olarak çizilir.

7.3. Çeteleri Birbirine Karşı Kışkırtma Planı

Her iki filmin anlatı merkezini oluşturan temel olay, kahramanın iki güç odağını birbirine karşı kullanarak kasabadaki hâkimiyeti sarsmasıdır. Sanjuro, yalanlar ve yönlendirmelerle iki tarafı çatıştırır. Bilgi akışını

manipüle eder, kurgu senaryolarla düşmanlar arasında paranoya yaratır. Leone'nin karakteri de benzer bir yöntem izler: hem Rojo ailesine hem de Baxter'lara farklı bilgiler vererek, onları doğrudan çatışmaya sürükler. Bu planlar, kahramanların yalnızca fiziksel değil, entelektüel üstünlükleriyle de öne çıktıklarını gösterir. Frayling (2000), bu manipülasyonun, her iki kahramanın da klasik kahramanlık yerine bireysel zekâyı ön plana çıkardığını ifade eder.

7.4. İhanet ve İşkence Sahnesi

Her iki filmde de kahraman, sonunda gerçek niyetlerinin anlaşılmasıyla yakalanır ve ağır bir şekilde cezalandırılır. Yojimbo'da Sanjuro ciddi şekilde dövülür ve hapsedilir; Bir Avuç Dolar İçin'de ise “İsimsiz Adam” şiddetli işkencelere maruz kalır. Bu sahneler, kahramanların kırılğan yanlarını ve insanî sınırlarını ortaya koyar. Ancak her iki karakter de bu zor koşullardan kurtulmayı başarır, bu da onların fiziksel direncinin yanı sıra zihinsel dayanıklılıklarının da altını çizer.

7.5. İntikam ve Son Karşılaşma

İşkenceden kurtulan kahramanlar, kendilerini toparladıktan sonra çetelere karşı son hamlelerini yapar. Yojimbo'da Sanjuro, zekâsını ve dövüş becerilerini kullanarak son hesaplaşmaya girer ve kasabada kısmi bir düzen sağlar. Leone'nin filminde de “İsimsiz Adam”, çarpıcı bir yüzleşme sahnesiyle iki tarafı alt eder ve kasabaya kendi biçiminde bir adalet getirir. Her iki filmde de bu sahneler, kahramanın bireysel hesaplaşmasının ötesine geçerek, yozlaşmış yapının çöküşünü temsil eder. Cumbow (2008), Leone'nin bu sahneyi stilize bir gerilimle zenginleştirerek Kurosawa'nın anlatısına dramatik bir boyut eklediğini belirtir.

7.6. Yalnız Gidiş: Sessiz Kahramanların Ortak Yazgısı

Filmlerin finalinde, kahramanlar görevlerini tamamladıktan sonra geldikleri gibi sessizce ve yalnız biçimde kasabayı terk eder. Bu ayrılış, onların bu dünyaya ait olmadıklarının ve eylemlerinin kişisel değil, daha çok sistem dışı bireylerin adalet anlayışıyla ilgili olduğunun altını çizer. Ne Sanjuro ne de İsimsiz Adam, toplumla bütünleşir; aksine, toplumun dışında kalmayı seçer. Desser (1983), bu yalnızlığın, modern bireyin toplumsal yabancılaşmasının bir yansıması olduğunu savunur.

8. Tartışma ve Sonuç

Sinemada kültürlerarası uyarlamalar, aynı anlatının farklı kültürel bağlamlarda yeniden yorumlanmasıyla hem anlatının hem de karakterlerin evrensel değerini gözler önüne serer. Akira Kurosawa'nın 1961 tarihli Yojimbo adlı filmiyle Sergio Leone'nin 1964 yılında çektiği Bir Avuç Dolar İçin (A Fistful of Dollars) arasında kurulan ilişki, bu anlamda dikkat çekici bir örnektir. Her iki yapımda bireysel çıkar ile adalet arayışı arasında gidip gelen, yalnız ve isimsiz bir kahramanın yozlaşmış bir dünyada strateji geliştirerek düzen kurma çabasını merkezine alır. Ancak bu filmler yalnızca hikâye düzleminde değil, kültürel bağlamları, sinematografik dilleri ve tematik yoğunlukları ile de farklılaşarak birer bağımsız sanat

eseri haline gelirler. Bu nedenle söz konusu iki film arasındaki benzerlikler, sadece biçimsel düzeyde değil, kültürel ve anlatı düzleminde de filmlerarasılığın zengin bir örneğini oluşturur. Her iki film de kahramanın bir kasabaya gelişle başlar. Yojimbo'da ismini vermeyen Sanjuro karakteri, Japon feodal sisteminin ortasında kalmış, ahlaki çöküntü içindeki bir kasabaya ulaşır. Bu kasaba, iki rakip ailenin kanlı mücadelesiyle kontrol altındadır ve sıradan halk büyük bir korku içinde yaşamaktadır. Kurosawa, kasabanın bu çöküş halini köpeğin ağzında insan eli taşıdığı sahneyle simgeler. Bu sahne, yalnızca kasabanın şiddet sarmalını değil, aynı zamanda bireysel insanlık onurunun nasıl yerle bir edildiğini de sembolize eder. Leone'nin filminde ise benzer bir atmosfer, "Adı Olmayan Adam"ın kasabaya at sırtında girişiyle verilir. Kasaba sessiz, gergin ve terk edilmiş gibidir; burada da iki çete kasabanın kontrolünü elinde tutmaktadır. Bu paralellik, her iki filmde de baş karakterin izole yapısını ve toplum dışına itilmişliğini anlatmak açısından oldukça önemlidir. Kahramanların çetelerle ilk temasları da benzer biçimde yapılandırılmıştır. Sanjuro, kasabada gezinirken çetelerin acımasız doğasını gözlemler; her iki tarafın da etik değerlerden uzak olduğunu fark eder. Bu gözlem ona avantaj sağlar ve çeteleri birbirine düşürme fikrini geliştirir. Aynı şekilde, "Adı Olmayan Adam" da tarafsız bir gözlemci gibi davranır; çetelerle diyaloga girerken onların zayıf yönlerini tespit eder. Bu temas sahnelerinde karakterlerin mesafeli duruşları, onları kasabanın diğer figürlerinden ayırır. Ne bir kurtarıcı ne de tamamen çıkarıcı bir figür olarak konumlanan bu kahramanlar, gri alanlarda hareket eder ve kendi stratejilerini soğukkanlılıkla geliştirirler. İki filmde de kahramanlar, çeteleri birbirine düşürmek için manipülasyon teknikleri kullanır. Sanjuro, bir çetenin adamını diğer tarafa teslim eder gibi yapar, sahte bilgiler yayar ve taraflar arasında çatışma çıkarır. Bu sahnelerde kahramanın zekâsı, fiziksel gücünden daha çok ön plana çıkar. Leone'nin karakteri de benzer şekilde, iki tarafın arasındaki bilgileri çarpıtarak çeteler arası güveni sarsar ve nihayetinde onların kendi kendilerini yok etmelerini sağlar. Her iki filmde de bu stratejiler sadece taktiksel değil, karakterin hayatta kalma reflekslerinin ve bireysel adalet anlayışının bir yansımasıdır. Bu noktada, kahramanların kişisel menfaatleriyle toplumun çıkarları örtüşmeye başlar; bu da onları geleneksel kahramanlardan ayırarak anti-kahraman statüsüne yaklaştırır. Ancak her plan kusursuz ilerlemez. Her iki filmde de kahramanın kimliği ve niyeti anlaşılır, yakalanır ve işkenceye maruz kalır. Yojimbo'da Sanjuro, çeteler tarafından dövülür ve büyük ölçüde yara alır; saklanarak iyileşmeye çalışır. Bu süreç, karakterin fiziksel zayıflığını ama zihinsel kararlılığını gösterir. Leone'nin filminde de benzer bir kırılma noktası yaşanır. "Adı Olmayan Adam", çeteler tarafından yakalanır ve ağır işkenceden geçer. Her iki kahraman da bu süreci yalnız başına, dayanarak ve iyileşerek atlatır. Bu, karakterlerin fiziksel dayanıklılıklarının ötesinde bir içsel güce sahip olduklarını gösterir. İyileşme

süreçlerinin ardından gelen intikam sahneleri, filmlerin dramatik doruk noktalarını oluşturur. Yojimbo'da Sanjuro, çeteleri tek başına alt eder; hem zekâsını hem de savaş yeteneklerini sergiler. Bu hesaplaşma, sadece bireysel değil, sembolik bir adaletin tecellisidir. Leone'nin filminde ise kahraman, çeteleri tek tek alt ederek kasabaya yeniden düzen getirir. Silah kullanımı, duraksayan zamanlar ve Leone'ye özgü gerilim dolu sessizlikler, bu sahneleri Batılı bir destana dönüştürür. Bu son sahnelerde kahramanların ahlaki pozisyonları belirsiz olsa da eylemleri izleyici tarafından adil olarak algılanır. Her iki film de kahramanın sessizce kasabadan ayrılmasıyla sona erer. Bu ayrılışlar, karakterlerin yalnızlıklarını ve bağımsızlıklarını pekiştirir. Ne Sanjuro ne de "Adı Olmayan Adam", toplumla kalıcı bir bağ kurar. Onlar gelir, düzeni sağlar ve sessizce giderler. Bu durum, onların klasik anlamda bir kahraman değil, geçici bir dengeleyici olduklarını ima eder. Aynı zamanda bu yalnızlık, modern bireyin toplum karşısındaki yabancılaşmasının bir metaforu olarak da okunabilir. Tüm bu sahneler, iki film arasındaki filmlerarasılığı açıkça ortaya koyar. Bir Avuç Dolar İçin, Yojimbo'nun temel yapısını neredeyse sahne sahne takip eder. Ancak bu doğrudan alıntı niteliği taşıırken, aynı zamanda kültürel bir dönüştürmeyi de içerir. Kurosawa'nın Japon samuray kültürünü temel alan görsel dili, Leone tarafından Amerikan western estetiğine uyarlanır. Kurosawa'nın dramatik ve teatral anlatımı, Leone'nin geniş planları, sessizlikleri ve yüz yakın çekimleriyle daha görsel bir şiddet estetiğine evrilir. Bu dönüşüm, sadece estetik değil, kültürel anlamda da bir çeviri sürecidir.

Sonuç olarak, Yojimbo ve Bir Avuç Dolar İçin, yalnızca benzer anlatılarıyla değil, farklı kültürlerdeki toplumsal yapıları ve birey-toplum ilişkilerini nasıl yeniden yorumladıklarıyla da dikkat çeker. Kurosawa'nın geleneksel Japon değerleriyle şekillenen anlatısı, Leone'nin Batı mitolojisiyle harmanlanarak evrensel bir anti-kahraman öyküsüne dönüşür. Her iki film de sinemanın kültürler arası geçişkenliğini ve evrensel temaları farklı biçimlerde nasıl yeniden kurgulayabileceğini göstermesi bakımından kalıcı birer sinemasal miras olarak değerlendirilebilir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	D.A.	U.U.
K	50	50
T	100	
Y		100
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
GR	50	50
PY	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çatışma Beyanı

Yazar(lar) bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu araştırmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Aktulum K. 1999. Metinlerarası ilişkiler. Öteki Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 239.
- Allen G. 2000. Intertextuality. Routledge, London, UK, pp: 238.
- Bondanella P. 2001. Italian cinema: From neorealism to the present, Continuum, New York, US, 3rd ed.
- Corrigan T. 2012. A short guide to writing about film. Pearson, Boston, US, 8th ed., pp: 216.
- Cumbow RC. 2008. The films of Sergio Leone. Scarecrow Press Lanham, US, pp: 274.
- Desser D. 1983. The samurai films of Akira Kurosawa. UMI Research Press, Ann Arbor, US.
- Frayling C. 2000. Sergio Leone: Something to do with death. Faber & Faber, London, UK, pp: 592.
- Galinsky H. 1992. Kurosawa and the Japanese cinema. New York University Press, New York, US.
- Hutcheon L. 2006. A theory of adaptation. Routledge, New York, USA, pp: 54.
- Kristeva J. 1980. Desire in language: A semiotic approach to literature and art. Columbia University Press, New York, US.
- Polan D. 2001. Pulp fiction. British Film Institute, London, UK.
- Prince S. 1991. The warrior's camera: The cinema of Akira Kurosawa. Princeton University Press, Princeton, USA, pp: 68
- Richie D. 1996. The films of Akira Kurosawa. University of California Press, Berkeley, US, 3rd ed., pp: 274.
- Stam R. 1992. Reflexivity in film and literature: From Don Quixote to Jean-Luc Godard. Columbia University Press, New York, USA, pp: 42.

THE RELATIONSHIP BETWEEN SPATIAL CHARACTERISTICS OF URBAN PARKS AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: A CASE STUDY OF ANKARA SEĞMENLER PARK

Asena Nebahat ÇON MUTLU^{1*}

¹Ankara University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of Landscape Architecture, 06110, Ankara, Türkiye

Abstract: Life styles, which have been constantly changing in recent years, have many positive and negative effects on individuals. This effect has been the subject of scientific and applied studies by different professional disciplines. In this study, the relationship between the psychological well-being of individuals who get away from their daily routine and spend time in a city park and the spatial characteristics of that park is examined. In the first phase of the study; "Perceived sensory dimensions" in Ankara Seğmenler Park have been classified into 5 different spaces with the survey study applied to experts according to venue types. In the study carried out in two stages, the users were given different questionnaires examining psychological well-being, duration and frequency of park use, and the patterns of park use within the scope of physical, social and mental activities. In the study conducted with a total of 136 participants from each region, statistical analyzes were carried out using the SPSS 20.0 V statistical package program. The emotional states of the participants before, during and after using the park were measured, and the effects of different spaces on the participants were examined. As a result of the study, statistically significant differences were found in the effects of regions with different spatial characteristics on individuals' mood after use. It has been determined that the opportunities provided by 5 different regions of Ankara Seğmenler Park (in terms of physical, social and mental activities) affect the space preferences of individuals and each region causes different levels of emotion changes in similar activities.

Keywords: Urban parks, Well-being, Seğmenler Park

*Corresponding author: Ankara University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of Landscape Architecture, 06110, Ankara, Türkiye

E mail: asencon6@gmail.com (A. N. ÇON MUTLU)

Asena Nebahat ÇON MUTLU <https://orcid.org/0000-0002-9585-1507>

Received: June 26, 2025

Accepted: July 10, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Çon Mutlu AN. 2025. The relationship between spatial characteristics of urban parks and psychological well-being: A case study of Ankara Seğmenler Park. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 101-108.

1. Introduction

Today, a significant portion of the world's population resides in urban areas. The gradual replacement of rural life by urban living has brought about various effects on individuals. Both the physical and psychological health of individuals are directly or indirectly influenced by their lifestyle. As a result, multiple professional disciplines have undertaken diverse studies on this subject. The literature in this context covers a wide range of topics, including the spatial characteristics of natural or designed areas, the activities performed by individuals in these spaces, and aspects such as visual or physical accessibility.

The World Health Organization (WHO) defines health not merely as the absence of disease or infirmity but as a state of complete physical, mental, and social well-being (Diener and Seligman, 2009). From this perspective, health is understood not only in terms of outcomes determined through medical examinations but also through the individual's own perception of physical, mental, and social well-being.

This perception-based notion of being healthy has played a role in the emergence of concepts such as psychological well-being. The concept of psychological well-being was

developed by Ryff et al. (1999), who proposed a six-dimensional assessment tool. This tool is a six-point Likert-type scale that measures the attributes of psychological well-being through self-reports provided by individuals.

In addition to personal and environmental components affecting psychological well-being, factors such as human-nature interactions, satisfaction with leisure activities, and the characteristics of outdoor spaces (e.g., green areas and urban green spaces) also influence this state.

Studies on the health effects of green spaces began as early as the 1950s. These studies generally explore topics such as the impact of green areas on physical and psychological health, preferences for green space, and human-nature relationships.

It has been identified that different modes of green space usage yield varying effects on human health. Individuals may use nearby or distant green spaces either actively (direct use) or passively (indirectly, by being aware of their presence). These modes of use provide both direct and indirect benefits to health (Özgüner, 2004).

Discussing the benefits of green spaces to human health from both mental and physical perspectives can enhance

understanding. Physically, green spaces contribute to reducing the prevalence of conditions such as obesity, heart disease, diabetes, and respiratory illnesses—ailments that can be assessed through laboratory testing. Regular use of green spaces is associated with a 50% reduction in heart attacks, strokes, and diabetes; a 30% reduction in bone fractures, colon cancer, and lung cancer; and a 25% reduction in Alzheimer's disease (Morris, 2003; Ayan, 2012). Rohde and Kendle (1994) found that observing nature reduces anger and anxiety, sustains attention and interest, and enhances feelings of pleasure.

Green spaces must meet certain quality criteria to appeal to users. Factors such as accessibility, usability, habitability, diversity, simplicity, maintenance, safety, continuity, and compatibility are commonly included among green space quality standards. For individuals to escape the stress of daily life, green spaces must meet their expectations and contribute positively to their perceived well-being (İnceoğlu and Aytuğ, 2009).

In this context, the ability of urban parks to meet user expectations is significant not only in terms of their physical characteristics but also in their potential to contribute to individuals' psychological well-being. A wide range of quality criteria—from accessibility and safety to diversity and continuity—shape the perceptual impact of green spaces on users. These areas, often chosen as retreats from the stress of daily life and as environments for mental relaxation, serve as vital indicators of urban life quality depending on how well they align with user needs and expectations. This study investigates the relationship between the spatial characteristics of urban green spaces and users' psychological well-being, using Ankara's Seğmenler Park as a case study. In doing so, it aims to provide a spatial evaluation of the influence of public open spaces on individual well-being.

1.1. Concepts and Theories Related to Restorative Environments

In addition to their contributions to physical and psychological health compared to urban environments, green spaces also have significant effects on individuals' overall well-being. The concept of "restorative" was first introduced by Bradburn (1969) and has since been used in conjunction with terms such as psychological well-being, positive and negative affect, life satisfaction, and contentment. Although these terms carry different nuances, they are all fundamentally associated with the state of well-being. Research on the influence of green spaces on human health and well-being has led to the development of several theories and concepts. These include:

1.1.1. The concept of subjective well-being

Subjective well-being is based on an individual's self-evaluation from their own perspective, encompassing subjectivity, positive attributes and assessments, and a holistic evaluation of life in all its dimensions (Figure 1) (Kangal, 2013).

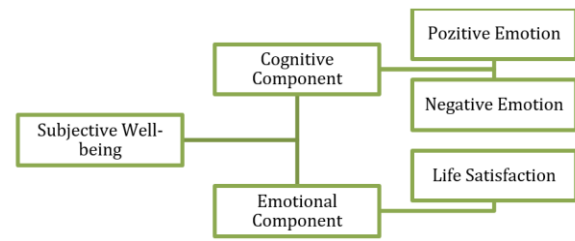

Figure 1. The construct of subjective well-being (Diener et al., 1985).

1.1.2. Perceived sensory dimensions

Perceived Sensory Dimensions (PSD) involve defining and classifying the spatial characteristics of an environment. Based on a study involving 1,000 variables, Grahn and Stigsdotter (2011) reduced these into eight core spatial qualities. These eight dimensions are: Nature, Culture, Prospect, Social, Space, Rich in Species, Refuge, and Serene. (The bolded items in Table 1 refer to the zones identified in the study area.)

Table 1. Perceived Sensory Dimensions – PSD (Stigsdotter et al., 2017)

1. Nature	A type of space dominated by greenery, where natural forms are perceived and the area is free from clutter.
2. Culture	A type of space where elements of human culture, such as fountains and sculptures, are central to the environment.
3. Prospect	A type of space that does not evoke a sense of enclosure, has long wide grass surfaces, and offers small-scale recreational opportunities.
4. Social	A safe space type with good lighting, providing opportunities for both sunbathing and shaded areas, and enabling social activities.
5. Space	A type of space that is not divided by roads or sections, has a strong central focus, and fosters a sense of connection.
6. Rich in Species	A type of space that hosts a variety of plant and animal life.
7. Refuge	A type of space offering shelter through plants or structures, providing a sense of safety, and suitable for passive recreation.
8. Serene	A quiet and peaceful type of space that is not crowded, is well-maintained, clean, and safe.

Table 1 presents spatial types distinguished by different shades, each representing a specific type of space identified through fieldwork within the study area.

1.1.3. Attention restoration theory

Attention Restoration Theory (ART), developed by environmental psychologists Kaplan and Kaplan (1989), suggests that mental fatigue and stress experienced in

daily life can be alleviated through interaction with natural environments. The theory includes four psychological components: fascination, extent, being-away, and compatibility.

1.1.4. Psychoevolutionary theory

This theory, first proposed by Ulrich, is also known as Psychoevolutionary Theory in the literature. It posits that humanity's evolutionary history underpins a deep-seated need for green spaces. According to Ulrich (1993), people are directly influenced by the environment they live in, and this influence can be explained physiologically. For individuals to adapt to their surroundings, green spaces should contain diverse natural elements, facilitating emotional and instinctive connections between humans and nature.

2. Psychological Well-being

The concept of psychological well-being has been linked to various related terms in the literature, leading to multiple perspectives. One of the earliest proponents of subjective well-being, Diener (1984), equated happiness with experiencing more positive than negative emotions and achieving a high level of life satisfaction.

The theory developed by Deci and Ryan (1991) is based on the idea that human needs and their effective fulfillment (without obstacles originating internally or externally) are central to well-being. Although empirically overlapping with subjective well-being, these theorists argue that psychological and subjective well-being are distinct. Subjective well-being pertains to individuals' evaluations of their lives, whereas psychological well-being refers to optimal human functioning (Diener and Seligman, 2009).

Ryff et al. (1999) emphasized that psychological well-being constitutes a minimum structure, providing insights into how individuals evaluate themselves and their quality of life. According to Ryff et al. (1999), psychological well-being comprises six dimensions: self-acceptance, positive relations with others, autonomy, environmental mastery, purpose in life, and personal growth (Diener and Seligman, 2009).

Ryff and Keyes (1995) argued that psychological well-

being is associated with the ability to form and maintain meaningful relationships, and with having clear life goals. They summarized the characteristics that reflect psychological well-being in five points: a positive self-image, acceptance of personal limitations, the ability to shape one's environment to suit personal needs and desires, autonomy and initiative, and an awareness of one's talents and capacities, along with a commitment to self-development.

The balanced presence of these six dimensions, as defined by Ryff et al. (1999), enables individuals to perceive themselves positively, recognize their limitations, and maintain positive emotions about their past. Individuals who build healthy relationships with their environment and shape their surroundings according to their goals and needs are better positioned to seize opportunities. Autonomous individuals can think and act freely according to their personal capacities without being subjected to environmental pressures. Those who prioritize personal development tend to be self-aware, open to new ideas and experiences. The healthy interaction among these psychological variables indicates the overall psychological health of the individual (Sezer, 2013).

3. Materials and Methods

3.1. Material

As the primary material of the study, five zones within Ankara's Seğmenler Park (Figure 2) were identified based on the perceived sensory dimensions evaluated by an expert group. These zones—characterized as natural, prospect, social, refuge, and serene—were determined through a survey conducted with eight academic staff members from the Department of Landscape Architecture at Ankara University. The selection of Seğmenler Park was based on criteria such as its location, spatial characteristics, user intensity, and the diversity of its visitor profile.

The following psychometric measurement tools were used in the participant surveys conducted for the purposes of this research:

Figure 2. Location of Seğmenler Park and designated zones – Google Earth, 2018.

- Satisfaction With Life Scale (SWLS) – This scale reflects a cognitive-judgmental process in which individuals evaluate their quality of life based on self-selected criteria (Diener et al., 1997). Individuals assess their level of satisfaction by comparing their current status against their own standards (Dağlı and Baysal, 2016).
- Basic Psychological Needs Scale – Developed by Deci and Ryan and Deci (2000), this scale measures essential psychological conditions. It highlights the importance of being in supportive and rewarding relationships, contributing to others' well-being, and fulfilling personal responsibilities in specific areas.
- Psychological Well-being Scale – Developed by Diener et al. (2009a), this scale assesses core elements of psychological well-being, such as having meaningful relationships, a sense of competence, and leading a purposeful and meaningful life (Telef, 2013).
- Ryff's Psychological Well-being Scale (PWB) – Originally developed by Ryff et al. (1999), this instrument evaluates psychological well-being across six dimensions: self-acceptance, autonomy, environmental mastery, personal growth, positive relations with others, and purpose in life (Telef, 2013).
- Scale of Positive and Negative Experience (SPANE) – Developed by Diener et al. (2009b), this scale was adapted into Turkish by Telef (2013). It evaluates twelve emotional experiences, six positive and six negative, and measures feelings such as satisfaction, interest, and emotional flow (Telef, 2013).

3.2. Method

The methodology of the study was guided by previous research (Ayan, 2017). A brief summary of foundational studies is provided below:

- Stigsdotter et al. (2017) investigated the restorative effects of forest environments, categorized by perceived sensory dimensions, on mental health. Their findings indicated that zones with different spatial characteristics evoked distinct psychological responses among participants.
- Ayan (2017) examined the influence of urban parks on subjective well-being and found that participants experienced more positive emotions after using parks, with the quality and duration of park use playing significant roles.
- Douglas et al. (2017) emphasized the health benefits of green spaces in their study, advocating for urban planning and design practices that address the needs of all age groups, from childhood to old age, by ensuring accessibility to nearby green spaces.

In this context:

- Relevant concepts were defined, a comprehensive literature review was conducted, and a theoretical

framework was established.

- Existing scientific studies, survey tools, and measurement techniques related to the core concepts of the thesis were reviewed, particularly in terms of psychological well-being, influencing factors, and methods for evaluating perceived sensory dimensions.

- A conceptual map was developed, leading to the determination of the study's objectives and goals.

Two different survey forms were prepared to suit the research objective:

- Participant Survey: Administered in the identified zones of the park, this form evaluated both psychological well-being and patterns of park use through psychometric instruments.
- Expert Survey: Used to identify the spatial characteristics of the park, this survey was conducted with a selected group of experts.

The study area (Seğmenler Park) was divided into distinct zones based on the classification of perceived sensory dimensions established by Stigsdotter et al. (2017). Expert feedback was used to define and label each spatial zone with unique characteristics.

Following the survey, the collected data were analyzed and compared with the expert classifications. The results were discussed and the findings synthesized in the final section of the study.

After segmenting Seğmenler Park into five distinct regions, appropriate and valid psychometric measurement tools were selected to evaluate psychological well-being.

These included the Satisfaction with Life Scale, the Psychological Well-being Scale, and the Scale of Positive and Negative Experiences. These psychometric instruments provide insight into individuals' behaviors, well-being from a socio-psychological perspective, and their self-assessed emotional states. This study argues that user-centered approaches should be prioritized in landscape planning and design. Incorporating user feedback contributes to higher levels of usage and enhances the quality of the designed spaces.

4. Results

The research findings are presented under two main categories: (1) the survey conducted with experts based on the perceived sensory dimensions of the five zones within Seğmenler Park, and (2) the survey results gathered from park users in each of these five zones.

4.1. Expert Survey – Seğmenler Park

The expert evaluation was conducted using a bipolar three-point Likert scale with the options: "Agree", "Neutral", and "Disagree". For instance, the "openness" characteristic had its bipolar counterpart as "enclosed".

4.2. Participant Survey – Seğmenler Park

Following the identification of spatial characteristics based on perceived sensory dimensions, a participant

survey was administered in each of the five zones. The results were analyzed to address the following research questions:

- What is the relationship between the demographic profile of park users and their levels of psychological well-being, life satisfaction, and emotional states over the past month?
- How do emotional changes among participants differ across the five zones after using the park?

4.2.1. The relationship between demographic profile of park participants and psychological well-being, life expectancy and last month mood (positive and negative experience scale)

The analysis revealed statistically significant differences in T₁₈ and T₁₉ scores between regions, based on participant responses. As shown in Table 2, participants who visited Zone 2 had significantly higher psychological well-being scores compared to those who visited Zones 3 and 4. The psychological well-being scores of participants who visited Zones 1 and 5 did not show statistically significant differences compared to other zones.

In addition, significant differences in psychological well-being were observed among participants based on income levels. Participants with an income of 1500 TL or below reported significantly lower psychological well-being scores than those with an income of 1600 TL or above.

However, no statistically significant differences were found in psychological well-being among participants with different educational backgrounds. This suggests that education level does not have a significant influence on the psychological well-being of individuals visiting Seğmenler Park.

Regarding age, no significant differences were detected in the total T₁₈ (P=0.130) and T₁₉ (P=0.730) scores. Nevertheless, a post-hoc comparison indicated that participants aged 50 and above had higher psychological well-being scores than those in the 18–49 age group.

The general emotional states of participants were also taken into account. A statistically significant difference was found among the zones in terms of responses to positive and negative emotions.

Table 2 Distribution of T₁₈ and T₁₉ scores by zone

T ₁₈ – Psychological Well-being (PWB) - P-value: 0.067						
Zone	n	Mean	Std. Dev.	Minimum	Maximum	Significance
Zone 1	26	30.62	3.74	24.00	40.00	ab
Zone 2	26	31.54	2.44	25.00	37.00	a
Zone 3	27	29.11	2.50	24.00	32.00	b
Zone 4	27	29.30	2.78	23.00	32.00	b
Zone 5	30	30.13	4.76	15.00	40.00	ab
T ₁₉ – Life Satisfaction (LS) - P-value: 0.011						
Zone	n	Mean	Std. Dev.	Minimum	Maximum	Significance
Zone 1	26	15.54	3.00	9.00	20.00	ab
Zone 2	26	17.19	2.77	10.00	21.00	a
Zone 3	27	14.15	2.66	9.00	20.00	b
Zone 4	27	15.00	3.39	9.00	20.00	ab
Zone 5	30	15.87	3.65	8.00	25.00	ab

Table 3. Responses to positive emotions by zone

Responses to Pozitive Emotions by Zone	n (Number of articipants)	Mean	Std. Deviation
1	26	3.8397	0.60274
2	26	4.3526	0.47918
3	27	3.9136	0.63946
4	27	3.3086	0.67575
5	30	4.3333	0.62514
Total	136	3.9559	0.71355

Table 4. Responses to negative emotions by zone

Responses to Negative Emotions by Zone	n (Number of articipants)	Mean	Std. Deviation
1	26	2.5256	0.61589
2	26	1.9423	0.29793
3	27	1.9815	0.55148
4	27	2.2469	0.61909
5	30	1.5333	0.4275
Total	136	2.0319	0.60977

Table 5. General distribution of emotional states after park use by zone

Park Use Emotional Status/Zones	n (Number of participants)	Mean	Std. Deviation
1	26	4.1115	0.54061
2	26	4.1577	0.44737
3	27	4.0370	0.58975
4	27	4.3185	0.51369
5	30	4.3667	0.53002
Total	136	4.2029	0.53430

Table 6. Distribution of post-use emotional states by zone

Felt Emotions	Evaluation	1 st Zone	2 nd Zone	3 rd Zone	4 th Zone	5 th Zone
Pleasure	Highest					
	Lowest			√		
Energy	Highest					
	Lowest	√		√		√
Satisfaction	Highest					
	Lowest		√		√	
Sociability	Highest			√		
	Lowest	√			√	√
Feeling Safe	Highest					
	Lowest	√				√

Participants' emotional states during the past month varied by zone. Zone 4 participants reported the lowest scores for positive emotions, whereas Zones 2 and 5 had the highest (with Zone 5 > Zone 2). Zone 1 was where the highest frequency of negative emotions was reported. Despite these differences, demographic variables such as gender, age, income, education, and employment status did not produce statistically significant differences in emotional states over the past month. Most participants responded "often" for positive emotions and "rarely" for negative ones.

4.2.2. Comparison of participants' emotional changes after use in 5 areas of the park

This section evaluates whether the emotional states of participants changed after using the park and whether these changes differed across zones.

Significant differences were observed in feelings of joy, energy, satisfaction, sociability, and safety across zones. These differences are expressed in Table 6 as the highest and lowest values by zone.

5. Discussion and Conclusion

The aim of this study was to assess the relationship between the spatial characteristics of urban parks and individuals' psychological well-being, and to examine how different types of spaces influence park usage. Additionally, the study explored how various types of spatial settings affect psychological well-being and how activities conducted in different zones lead to emotional changes in participants. Seğmenler Park, with its distinctive design features, usage patterns, and ecological value, serves as a significant green space in Ankara and is widely preferred by a diverse group of users.

When evaluated overall, Seğmenler Park was found to have a positive effect on the psychological well-being of BSJ Pub Soc Sci / Asena Nebahat ÇON MUTLU

its users. Moreover, statistically significant differences were observed between zones in terms of the relationship between participants' demographic characteristics and their psychological well-being.

Zone 1, identified as "natural", was the least frequently used compared to other zones. Although it is not rich in plant diversity, its informal design and lack of structural elements are its defining characteristics. Due to the dense vegetation, the area is perceived as dark and enclosed, leading to feelings of insecurity among users. It is assumed that individuals prefer this zone for solitude and seclusion.

Zone 2, categorized as having "prospect", has a steeper slope and more sparse vegetation. Participants reported that they preferred this zone due to its open and spacious quality, which allows for scenic views. It is the most organized and well-maintained area in the park and offers the highest number of recreational opportunities.

Zone 3, labeled as "social", is better maintained than Zone 1 but less so than Zones 2 and 5. It contains the highest number of structural elements. Zone 4 follows in terms of structural elements, though a balance between natural and built components exists in both Zones 3 and 4. Due to its proximity to roads and parking lots, Zone 3 is also noisier than the others.

Zone 5, defined as "serene", features an ornamental pool that has a more calming effect on participants compared to the other zones. Participants viewed Zone 5 as the most aesthetically pleasing part of the park. Despite not offering as many recreational facilities as Zone 2, it had a comparable level of usage intensity and was identified as the most influential zone in terms of psychological well-being due to its restorative qualities.

The Attention Restoration Theory proposed by Kaplan and Kaplan (1989) suggests that natural environments

can reduce the psychological fatigue and tension experienced in daily life. This theory is supported by the study findings, which show a positive emotional change in participants following park usage.

While the literature emphasizes that the defining characteristic of restorative environments is their natural quality, this study suggests that how a space is perceived may be just as important. Zone 1, although labeled "natural", had a less positive impact on psychological well-being due to other negative factors such as its dark, enclosed nature.

Zones 5, 2, and 4 were the most preferred by participants. The positive emotions reported before, during, and after usage in these zones may be attributed to their spatial features. According to Douglas et al. (2017), spaces that meet the needs of different age groups tend to be more preferred. In this study, the zones with more recreational amenities were favored. Zone 3, despite being social in character, was less preferred due to its lower natural features and was mainly used for accessing the park or visiting the food kiosk, resulting in lower emotional gains.

One limitation of the study is that participants self-selected the zones they visited. Analysis showed that Zone 4 was commonly chosen by parents due to its playground and sports areas; Zone 2, due to its steep slope, was less preferred by individuals outside the 18–25 age range; and Zone 5, being flat and quiet, was favored by older adults.

These findings can be further interpreted in light of Attention Restoration Theory (Kaplan and Kaplan, 1989) and Psychoevolutionary Theory (Ulrich, 1993). The positive emotional responses reported in Zones 5 and 2 support ART's premise that natural environments restore depleted cognitive resources through qualities such as fascination, being-away, and compatibility. Additionally, the preference for areas that evoke aesthetic pleasure and tranquility, as observed in Zone 5, aligns with Ulrich's view that humans have an innate, evolutionarily grounded affinity for natural settings that promote emotional recovery. Conversely, the underutilization and lower restorative perception of Zone 1, despite its naturalness, underscore the importance of not just the presence of nature, but how it is perceived and experienced by users. This suggests that both the physical and psychological qualities of landscape design must be harmonized to meet users' innate and cognitive needs. Therefore, incorporating the principles of these two theories into landscape planning can enhance the psychological benefits of urban parks and contribute to user-centered design strategies.

Another major conclusion is that contemporary landscape planning and design must take into account the psychological need for green spaces. The spatial characteristics of different zones influence landscape preferences and, when these align with user needs, they result in positive emotional outcomes after use. The study confirms that existing psychological states can be

improved through appropriate park usage. Therefore, landscape architects must consider the target user group when making design decisions. Among demographic factors, age and education level play a particularly important role in shaping user needs. Establishing a relationship between psychological well-being, landscape preference, landscape quality, and user profile is essential for future planning and design initiatives.

Author Contributions

The percentage of the author(s) contributions is presented below. All authors reviewed and approved the final version of the manuscript.

	A.N.Ç.M.
C	100
D	100
S	100
DCP	100
DAI	100
L	100
W	100
CR	100
SR	100
PM	100
FA	100

C=Concept, D= design, S= supervision, DCP= data collection and/or processing, DAI= data analysis and/or interpretation, L= literature search, W= writing, CR= critical review, SR= submission and revision, PM= project management, FA= funding acquisition.

Conflict of Interest

The author declare that there is no conflict of interest.

Ethical Consideration

Ethics committee approval was not required for this study because of there was no study on animals or humans.

Acknowledgements

This article is derived from the master's thesis titled "The Relationship between Spatial Characteristics of Urban Parks and Psychological Well-being: A Case Study of Ankara Seğmenler Park".

References

- Ayan B. 2012. Doktora Semineri, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 190.
- Ayan B. 2017. Öznel iyi olma hali üzerine kent parklarının etkilerinin irdelenmesi: Ankara kenti örneği. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 232.
- Bradburn NM. 1969. The structure of psychological well-being. Aldine Cambridge University Press, Chicago, US.
- Dağlı A, Baysal N. 2016. Yaşam doyumu ölçeğinin türkçeye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. E-J Soc Sci 15(59): 1250-1262.
- Deci EL, Ryan RM. 1991. A motivational approach to the self:

- Integration in personality. University of Nebraska Press, Nebraska, US, pp: 237-288.
- Diener E, Diener M, Diener C. 2009a. Factors predicting subjective well-being of nations. *Soc Indic Res Ser*, 38: 43-70.
- Diener E, Emmons RA, Larsen RJ, Griffin S. 1985. The satisfaction with life scale. *J Personal Asses*, 49: 71-75
- Diener E, Seligman MEP. 2009. *Beyond money: Toward an economy of well-being*. Springer, Dordrecht, the Netherlands, pp: 201- 266.
- Diener E, Suh E, Oishi S. 1997. Recent findings on subjective well-being. *Indian J Clin Psychol*, 24: 25-41.
- Diener E, Wirtz D, Tov W. 2009b. New measures of well-being: Flourishing and positive and negative feelings. *Soc Indic Res*, 39: 247-266.
- Diener E. 1984. Subjective well being. *Psychol Bull*, 95: 542-575.
- Douglas O, Lennon M, Scott M. 2017. Green space benefits for health and well-being: A life-course approach for urban planning, design and management. *Cities*, 66: 53-62.
- Grahn P, Stigsdotter UA. 2011. *Landscape planning and stress*. Swedish University of Agricultural Sciences, Alnarp, Sweden.
- İnceoğlu M, Aytuğ A. 2009. Kentsel mekanda kalite kavramı. *Megaron*, 4(3): 131-146.
- Kangal A. 2013. Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hanehalkı için bazı sonuçları. *E Sos Bil Derg*, 12(44): 214-233.
- Kaplan R, Kaplan S. 1989. *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp: 360.
- Morris N. 2003. Literature review: Health, wellbeing and open space, OPENspace research center, Edinburgh College of Art and Heriot-Watt University, Edinburgh, UK.
- Özgüner H. 2004. Doğal peyzajın insanların psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerine etkileri, Süleyman Demirel Üniv Orman Fak Derg Seri A, 2: 97-107.
- Rohde CLE, Kendle AD. 1994. Report to English nature. Human well-being, nature landscape and wildlife in urban areas: a review. Department of Horticulture and Landscape and Research Institute for the Care of the Elderly, University of Reading, Bath, UK.
- Ryan RM, Deci EL. 2000. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *Amer Psychol*, 55: 68-78.
- Ryff CD, Keyes CLM. 1995. The structure of psychological well-being revisited. *J Person Soc Psychol*, 69: 719-727.
- Ryff CD, Magee WJ, Kling KC, Wing EH. 1999. Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being. Springer, New York, US, pp: 247-278.
- Sezer F. 2013. Psikolojik İyi olma durumu üzerine etkili faktörler. *J New World Sci Acad*, 8(4): 489-504.
- Stigsdotter UK, Grahn P, Corazon SS, Refshauge AD. 2017. Forest design for mental health promotion — Using perceived sensory dimensions to elicit restorative responses. *Landscape Urban Plan*, 160: 1-15.
- Telef BB. 2013. Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniv Eğit Fak Derg* 28(3): 374-384.
- Ulrich RS. 1993. Biophilia, biophobia, and natural landscapes. In: Kellert SR, Wilson EO, editors. *The Biophilia Hypothesis*. Island Press, Washington, US.

PARTICIPATION FOR AREA-BASED RURAL DEVELOPMENT: CONCEPTS, SITUATIONS AND PROBLEMS

Farhood GOLMOHAMMADI^{1*}

¹Islamic Azad University, Department of Agriculture, Bi.C., Birjand, Iran

Abstract: Understanding group participation in developing countries is crucial because in those countries groups and networks serve many of the functions that elsewhere are served by formal institutions and market mechanisms (e.g. they provide access to informal insurance, credit, and even jobs). Public participation became a statutory requirement in preparation of development plans. In this regard, area-based rural development structures are seen to foster civic participation. It is based upon the assumption that sustainable development can be achieved only through the involvement of all stakeholders. The motivation of the people for their development is halfway there. One of the common vehicles for community development includes voluntary community organizations such as local groups, youth groups, sporting clubs, and local resident associations. These organizations have certain characteristics that include: a resident's commitment to their area, voluntary participation of members, and locally initiated groups that address critical community issues. A determining factor for the success of local sustainable development (SD) is the ability to contextualize it, which can be achieved through the involvement of local actors. Stakeholder participation can aid in the design of policies, plans or projects that better respond to the needs of local actors and is therefore useful in promoting SD. Local partnerships are often presented as inclusive in themselves because potentially they bring a wide range of interest groups together. In addition, they are seen as best placed to address social exclusion because of their local knowledge of social problems and local people. Social capital, social inclusion, civic engagement, and participation are all seen as desirable goals, and are sometimes used interchangeably. Strong social networks and civic engagement lead to economic development and improved democracy. This article methodology is based upon literature review on related contexts of its topic namely participation for area-based rural development: concepts, situations and problems. In this regard author gathered and analyzed a huge amount of related articles, books and documents etc... Plus, author utilized field research pictures of his participatory works and observations in the content. Also this article is an abbreviation and short communication of author's book that published at 2025.

Keywords: Participation, Rural people, Sustainable development, Environment conservation, Concepts, Iran

*Corresponding author: Islamic Azad University, Department of Agriculture, Bi.C., Birjand, Iran

E mail: farhood.gol@gmail.com (F. GOLMOHAMMADI)

Farhood GOLMOHAMMADI <https://orcid.org/0000-0003-0939-4678>

Received: February 22, 2025

Accepted: May 17, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Golmohammadi F. 2025. Participation for area-based rural development: concepts, situations and problems. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 109-123.

1. Introduction

Area-based rural development structures are seen to foster civic participation. It is based upon the assumption that sustainable development can be achieved only through the involvement of all stakeholders. Public participation became a statutory requirement in preparation of development plans. The motivation of the people for their development is halfway there.

There are two types of participation, social and civic, both of which can be seen to contribute towards community resilience.

Civic participation is a predictor of empowerment or 'sense of community control' and refers to political or community action-based participation. Civic participation can occur on an individual basis or through group participation such as charity groups or organizing committees, which combine both civic and social elements.

Social participation, on the other hand, contributes

towards health status and refers to informal participation. This includes activities like visiting friends, family or neighbors, and public social activities, such as going to the theatre, participating in sport, hobbies, or other groups (McHenry, 2011).

Engagement at a community level is key to the sustainability and revitalization of small, rural, and remote communities. Further outcomes of participation include personal and professional development, and employment, which builds individual capacity and community solidarity through promoting cohesion, identity, and sense of place (McHenry, 2011).

Public participation became a statutory requirement in preparation of development plans. At the national/regional operation of rural development programmes, groups of people who are not participating are often identified as 'socially excluded groups'. It is based upon the assumption that sustainable development can be achieved only through the involvement of all stakeholders (Lange and Hehl-Lange,

2011).

One of the common vehicles for community development includes voluntary community organizations such as church groups, youth groups, sporting clubs, and local resident associations. These organizations have certain characteristics that include:

A resident's commitment to their area, voluntary participation of members, and locally initiated groups that address critical community issues.

Within the literature, theories and analyses of social involvement or participation have focused primarily on the political and formal role of participation within the community or neighborhood (Coakes and Bishop, 2002).

There is a need for investments so that the people who live there feel good about it and for the visitors don't only see the poor side, but also the positive side of that territory. Therefore, there is a need of an action plan that aggregates investments in that direction, sustained in a real strategy not sustained by a political or a circumstantial strategy of a secretary of State or whatever (Sardinha et al., 2013).

Understanding group participation in developing countries is crucial because in those countries groups and networks serve many of the functions that elsewhere are served by formal institutions and market mechanisms (e.g. they provide access to informal insurance, credit, and even jobs) (Ferrara, 2002).

Some groups in rural development programs recognized as socially excluded when they are not. This is partly because of the interchangeable and confused use of the concepts social inclusion, social capital and civic engagement, and partly because of the presumption that to participate is the default position. Rural development programs have emerged across Europe since the early 1990s. They are an example of the multilevel meta-governance described by Jessop (2005); they are EU funded (international structures of governance) and they attempt to reconfigure regional structures of governance. The latter emphasize the development of rural areas' capacity to support themselves through 'capacity building', 'community-based initiatives' and 'partnerships'.

These initiatives, and research on these initiatives, focused on increasing participation, their holistic nature, representativeness and what was meant by 'community'. Increasingly rigorous research emerged on partnerships, social exclusion/inclusion, and governance. Social capital, social inclusion, civic engagement, and participation are all seen as desirable goals, and are sometimes used interchangeably. It is argued that current attempts at increasing participation in rural development programs can overlook the extent to which these groups are integrated in other social processes and sometimes actively choose not to participate. This leads to confusion about what we mean by social inclusion, social capital, civic engagement and participation. Strong social networks and civic engagement lead to economic development and improved democracy.

Concepts that are used interchangeably in rural development policy and research are: social inclusion, civic engagement, social capital and participation.

Social inclusion means the participation, and the ability to participate, in political and social structures, and it is seen as essential to political stability.

Civic engagement is not motivated by profit, it can be individual or collective, it can be social or/and political, and it can be goal orientated or an end in itself.

Social capital relates to both social inclusion and civic engagement. Social capital refers to dense networks of civic engagement that produce a capacity for trust, reciprocity and cooperation ('social capital') which in turn leads to a healthy economy and a healthy democracy. Social capital is only discussed in terms of its ability to lead to economic growth and a healthy democracy, but civic engagement can be an end in itself (Shortall, 2008).

The key to social inclusion (and also necessary for social capital and civic engagement) is participation. However, it cannot be assumed that to participate is the default position or the social norm, or that non-participation is exclusion.

Labelling groups that do not participate as socially excluded can lead to overlooking the other social processes in which groups are actively engaged.

Non-participation in rural development programs is related to their choice not to participate for ideological and theological reasons. Despite their strong social networks, women are structurally excluded from rural development programs. Farm families have opted not to participate in rural development programs; they do not see the point, and see them as competing with the farming industry. But this does not mean they are excluded. Social inclusion, civic engagement, social capital and participation are all important concepts helping us to understand social behavior and integration. However, when we use these concepts interchangeably, it can lead us to misinterpret social situations and who is socially excluded and who is not (Shortall, 2008).

In the sustainable development (SD) debate, there is a shared concern about the contribution of science to the actual building of sustainable communities. A continuous articulation of different knowledge areas and the interaction and negotiation between scientists, experts, and nonscientific actors, is indicated as being important to increase the potential achievements of local SD (Sardinha et al., 2013).

Participation is a vital element among medicinal plant collectors and breeders that are usually poor villagers. Plant collection and breeding is their part time activity besides farming and livestock keeping. This situation also has been seeing in plant collectors that are usually poor villagers and medicinal plant collection is their part time activity besides farming and livestock keeping in villages of South Khorasan province (Figures 1 - 3).

Figure 1. Map location of doing this study and its field research pictures, South Khorasan province, east of Iran.

Figure 2. plant collectors in South Khorasan province.

Figure 3. Participation among medicinal plant breeders and collectors. They are usually poor villagers in deprived and isolated rural areas of Iran. During scientific tour & field trip of author in areas that growing medical plant of *Ferula assa Foetida* in south east of Iran. With attendance the research team from Botanical Garden belonged to ministries of education and science of the Republic of Kazakhstan in visiting from these rural areas that growing medical plant of *Ferula assa Foetida*, plus historical market of Birjand and its traditional shops of medicinal plants. Plus, visiting pastures and mountains around Sorond and Mawdar villages of Tabas City, 300 km distance to Birjand, center of South Khorasan province, south east of Iran (May 22 - 23, 2016).

2. Methodology

This article methodology is based upon literature review on related contexts of its topic namely participation for area-based rural development: concepts, situations and problems. In this regard author gathered and analyzed a huge amount of articles, books and documents etc.. Plus, author utilized field research pictures of his participatory works and observations in the content. Also this article is an abbreviation and short communication of author's book that published at 2025.

3. Social Exclusion/Inclusion, Civic Engagement and Social Capital

Participation in associational activities is seen as a key indication of a socially healthy, engaged, and equal society. It is the basic argument of Putnam's very

influential work, and it has influenced World Bank, European Union and many more development programs. Social capital is also credited with facilitating rural development. Putnam argues that dense networks of civic engagement produce a capacity for trust, reciprocity and co-operation ('social capital') which in turn leads to a healthy economy and a healthy democracy.

Putnam's measure of civic-ness or social capital includes associational activity, newspaper readership and aspects of voting behavior. He argues that 'norms and networks of civic engagement undergird good government'. Here the inter-linkages and confusion between the concepts of social capital, social inclusion and civic engagement are apparent. As already noted, Putnam confuses civic engagement and social capital, at times seeing social capital as the same thing as civic engagement and at

times as its cause. By implying civic engagement is necessary for good democracy and economic growth, Putnam makes the concept more political than it is; civic engagement is not motivated by the end goals of economic growth or good democracy (Shortall, 2008).

Social capital encourages the view that everything in social life of significance can be reduced to the rational and economic. Scholars have also argued that Putnam neglects state agency. Recent profound economic and political changes wrought by corporations and governments have affected the attitudes of citizens towards their government and larger society. Social capital as presented by Putnam, puts responsibility for the alleged decline on the leisure behavior of the masses, rather than on the strategies pursued by government. It is possible that governmental action might not only lead to a decline in social capital, but also to its increase. Putnam argues that civic engagement and social capital make for better government, yet he fails to examine how governmental action can foster participation and social capital. This is exactly the objective of the rural development programs, which have emanated from the EU or government. Social capital relies on social inclusion; it cannot develop if people are unwilling or unable to participate. Clarifying these concepts is important when we turn to examine rural development programs which are premised on the notion of participation (Shortall, 2008).

4. Differences among Social Inclusion/Exclusion and Civic Engagement

In the same way that early sociologists tried to determine the form of authority appropriate to a modern industrial state, so too do sociologists today try to establish the form of government appropriate to the changes brought about by globalization. Both Durkheim and Weber viewed democracy as the political form that best protects the individual and their liberties. For Durkheim, democracy was a dynamic political force which influenced all social spheres. Democracy is accomplished through an active and integrated population. For Weber, democracy is a set of institutional arrangements which serves to protect the formal equality of all citizens. Inclusion is political inclusion; universal suffrage ensures the right to vote for the parliament and it is the responsibility of this parliament to ensure equality (Shortall, 2008).

The term 'social exclusion', which gained such currency in the 1990s, has clear root in the Durkheimian tradition. Social exclusion refers to the lack of access to, or denial of, a range of citizen rights, such as adequate health care or educational success, and also a lack of societal integration, through limited power, or the ability to participate in political decision-making. The 'problem' is usually seen as political structures which are insufficiently open to allow for participation. When social exclusion emerged in the 1990s, it is unsurprising that it

emerged from France. The French were uncomfortable with the Anglo-Saxon approach to studying poverty, which primarily focuses on distributional issues, that is the lack of resources at the disposal of the individual or household. Social exclusion is understood as focusing primarily on 'relational issues', or in other words, low social integration, lack of participation, and powerlessness, with its roots in the French Republican idea of universal rights (Shortall, 2008).

Social inclusion is intuitively understood to be a worthy objective, but it is frequently spelt out insufficiently to make it a realistic policy objective. While social inclusion and civic engagement are often used interchangeably, they are different theoretical concepts. Exactly what civic engagement means is as debated as what social inclusion/exclusion means, but it is generally understood to be individual or collective action, not motivated by objectives of making profit. It can be social or political and goal orientated or not. Both social inclusion and civic engagement are seen as contributing to a stable social order. Both are premised on social action. Yet social inclusion is seen as dependent on the openness of political structures to allow individuals to participate in a way that civic engagement is not. Civic engagement can operate outside of the realm of politics. It is the network of ties and groups through which people connect to one another and get drawn into community and/or political affairs. Both concepts are used, and confused, in debates about social capital. Putnam (1996) himself seems to regard social capital as the same thing as civic engagement and at other times he sees social capital as the cause of civic engagement, thus confusing dependent and independent variables. It is to an examination of social capital that we now turn (Shortall, 2008).

5. To Participate or Not to Participate? That is the Question

There is no doubt that participation in social activities, and to state it more simply, belonging, is central to social well-being. The dangers of non-participation were seen as sociologically significant with the advent of modern, industrial society; anomie, or social disaffection was closely aligned with suicide rates. It is still a common phenomenon; the quality of life of socially isolated individuals who do not participate in social activities is compromised, and Putnam (2000) goes as far as arguing that the quality of society is compromised by non-participation.

The rural development programs are heavily committed to participation and avoiding the 'exclusion' of any group. There seems to be an inherent presumption that the default position is to participate and there is a problem if individuals or groups of individuals do not participate. However, perhaps it is time to abandon the notion of participation as part of human nature. Hence the transition to a more participatory democracy has increasingly put politics into the hand of

unrepresentative participators who have more extreme views than the norm (Shortall, 2008).

While participation is seen as an indication of social inclusion and social engagement, it is not the case that non-participation equates with social exclusion. Nonparticipation can represent a valid and legitimate choice, and often one made from a position of power. Nor does participation mean equal participation. Research has indicated that different groups experience a different quality of participation and the voices and views of some groups are given greater weight than the voices of other groups. Most of all, the question of power differentials has to be negotiated in any group in which individuals participate, particularly when it is trying to advance economic and social activities (Shortall, 2008).

6. Citizen Participation in the Conservation and Use of Rural Landscapes

Within a relatively short time span, a major shift from the dominating primary production sector to the secondary and now the tertiary sector occurred. Agricultural and forested land is still the predominant land use in many countries. In the UK, 70% of the total land area is used by agriculture and approximately 12% is covered by forests and woodlands, whereas in Japan, the forested area amounts to approximately 67% of the country and only 13% is agricultural land. Nowadays, in developed countries, the majority of the population does not work directly in agriculture or forestry and has therefore lost direct influence on the shaping of the landscape. The actual use, design, planning and/or protection of the landscape has developed into a task that is dealt with by relatively few specialists (Lange and Hehl-Lange, 2011).

With the shift from the formerly dominating primary production sector to the secondary and now the tertiary sector, the vast majority of the population has lost direct influence on shaping our landscape. However, public interest in landscape and environmental decision making remains active. Approaches to public participation were introduced some decades ago, but only sporadically. International declarations and conventions of strategic importance, such as the Rio Declaration on Environment and Development and the AARHUS Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, provide the foundation for integration in national regulations addressing public involvement in decision making.

The landscape as we perceive it has developed during a period of hundreds and even thousands of years through a range of land uses such as farming, forestry, mining, establishment of, e.g., energy and transportation infrastructure, etc.

Consequently, landscape fulfils a range of functions. Up to the period of the Industrial Revolution, these multifunctional landscapes were traditionally used and thereby shaped by a large proportion of the population. The land was the main production factor, and the so-

called cultural landscapes that are the result of a cultural evolution of the land developed in a comparatively slow and evolutionary way through cultivation of the formerly "wild" undomesticated nature (Lange and Hehl-Lange, 2011).

Etymologically, this is also reflected in the meaning of the term landscape. In ancient German language *lant* is equivalent to "land" and *skapjan* means "to shape or to create", thus the term landscape still more or less retains its original roots. In the modern definition of landscape as outlined in the European Landscape Convention, the definition is expanded to the dimension of perception. In the European Landscape Convention (Art. 1) "'Landscape' means an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors".

In essence, landscape is always dynamic, facing slow or fast changes, caused by natural forces (e.g. floods, landslides) or human influence. Once the (traditional) land use is no longer maintained, landscapes will normally face and most likely undergo further change.

As landscape planners, we are then often confronted with the question of whether and to what degree we would like to prevent changes or whether we actively want to plan for change and make changes happen. Because of the disconnection between land ownership, the land user and the expert planner mentioned earlier, the landscape planner can achieve his or her goals assisted by general funding schemes such as the EU Common Agricultural Policy (CAP) and related schemes such as set-aside policies but may need to involve at the same time a broad basis of stakeholders and citizens, which will require additional effort.

6.1. Aims of the Common Agricultural Policy (CAP)

Launched in 1962, the EU's common agricultural policy (CAP) is a partnership between agriculture and society, and between Europe and its farmers. It aims to:

- support farmers and improve agricultural productivity, ensuring a stable supply of affordable food;
- safeguard European Union farmers to make a reasonable living;
- help tackle climate change and the sustainable management of natural resources;
- maintain rural areas and landscapes across the EU;
- keep the rural economy alive by promoting jobs in farming, agri-food industries and associated sectors.

The CAP is a common policy for all EU countries. It is managed and funded at European level from the resources of the EU's budget.

6.2. The Community Action Plan

The community action plan is one of the participatory tools used to build the capacity of community members in taking action in accordance with the problems, needs, and potential of the community. It is a road map for implementing community change and delivery of essential services by clarifying what will be done, who will do it and how it will be done. The plan describes

what the community wants to achieve, what activities are required during a specified time period, what resources (money, people and materials) are needed to be successful.

A community action plan becomes a framework for implementing the activities that are decided by the community itself. The focus is more on the process of understanding and overcoming problems in order to rebuild people's lives rather than just physical development such as building houses, providing health services or recreational facilities for example. It is important to understand that the community should be the main actors in preparing their own community action plan. Producing the action plan helps people to take realistic and concrete steps toward participatory development planning in order to improve the services important to them. By bringing everyone together to think and discuss about resources and group involvement, this tool increases awareness about the skills and resources already available in the community. Landscape is dealt with in a holistic approach comprising every day or degraded as well as outstanding landscapes. From the point of view of integrating public opinion, an important aspect of the European Landscape Convention is the active role it assigns the public as regards perception and evaluation of landscape. Public participation became a statutory requirement in preparation of development plans. However, the consultation provisions had only limited effect because many local authorities avoided preparation of statutory development plans due to the costs associated with taking a plan through the formal procedures of consultation and objection. The aim is that the new, natural woodlands will be regenerated primarily through seeding and partly, if necessary, through active plantations and seeding with material of local provenance. Ongoing participation includes regular meetings of the stakeholders, normally held on a quarterly basis, sometimes also in the field (Lange and Hehl-Lange, 2011).

7. General Definitions and Principles of Citizen Participation in Environment

With the publication of the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF), the World Health Organization (WHO) defined participation as a person's involvement in a life situation (Therrien and Desrosiers, 2010).

Participation has become a subject of interest since it goes beyond functional independence and considers additional domains that are essential or important in a person's life, such as leisure and community life. An important contribution to the concept of participation is associated with the Disability Creation Process (DCP) model. In this model, participation is operationalized via the concept of life habits, which are defined as social roles valued by the person or his/her social environment

but also as daily activities that need to be performed before interacting with others.

Participation, defined as the engagement in daily activities and social roles, is the result of an interactive process between personal characteristics (organic systems and capabilities) and the environmental context in which people live. The environmental context includes the social environment, such as friends and family, government and public services, as well as the physical environment, such as accessibility to and within the house, local roads and the weather (Therrien and Desrosiers, 2010).

Participation defined as comprising all ways of influencing collectively binding agreements through individuals or organizations that are not routinely dealing with such tasks.

The United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro 1992) provided a strong impetus for integrating public opinion in planning and decision-making processes. Principle 10 (UNEP 2010) states that "Environmental issues are best handled with the participation of all concerned citizens, at the relevant level.

At the national level, each individual shall have appropriate access to information concerning the environment that is held by public authorities, including information on hazardous materials and activities in their communities, and the opportunity to participate in decision-making processes. States shall facilitate and encourage public awareness and participation by making information widely available" (Lange and Hehl-Lange, 2011).

Two main forms of participation have been identified within a community: informal participation (e.g., helping people in need, loaning tools, casual visiting!) and formal participation ~e.g., membership in community organizations! (Coakes and Bishop, 2002).

There are two types of participation, social and civic, both of which can be seen to contribute towards community resilience.

Civic participation is a predictor of empowerment or 'sense of community control' and refers to political or community action-based participation. Civic participation can occur on an individual basis or through group participation such as charity groups or organizing committees, which combine both civic and social elements.

Social participation, on the other hand, contributes towards health status and refers to informal participation. This includes activities like visiting friends, family or neighbors, and public social activities, such as going to the theatre, participating in sport, hobbies, or other groups. Engagement at a community level is key to the sustainability and revitalization of small, rural, and remote communities. Further outcomes of participation include personal and professional development, and employment, which builds individual capacity and community solidarity through promoting cohesion,

identity, and sense of place (McHenry, 2011).

Women's participation is more informal than that of men. For explaining this difference, we must consider various elements in terms of local social organization and in the analysis of structures of social control.

It is apparent that the concept of participation has largely been defined by academics rather than by the communities themselves; these definitions of participation have been largely governed by value judgments and individual world views. Thus, it is important to determine how individuals define participation, so that communities themselves can be involved in setting their own research agendas. The Northern American tradition has been to focus upon participation at a political level concentrating on the role of individuals in neighborhood block organizations. In modern first world societies, which are highly differentiated, it has been easy to distinguish between participation and other activities, such as work. However, in more traditional societies, this differentiation is less apparent, and it is more difficult to delineate participation in community organizations from general involvement within the community, especially when both types of involvement play an equally important role in maintaining community life (Coakes and Bishop, 2002).

In addition, stakeholder participation offers conditions under which a process of integrating multiple perspectives can be developed, creating a process of social or collective learning that occurs when different individuals with common yet divergent interests negotiate to create a shared consensus on the collective action needed to solve a mutual problem. It implies the combination of multiple knowledge systems and can be facilitated by the integration of expert and non-expert perspectives.

It includes innovation, communication and common understanding and is indicated by several authors as a process that can overcome the challenges posed in the search for SD. In a more specific way, it can also promote the ability of communities "to define their own interests, to get access to new knowledge, and to mobilize the resources they need for the kind of development that is in line with their own visions and needs". This makes the integration of different knowledge systems a core issue for the promotion of SD. The motivation of the people for their development is halfway there. However, the potential of social learning carries with it the requirement to expend considerable energy and resources to initiate and maintain the process, which must also overcome the idea that non-state actors cannot make a difference. Success also depends on the competence and availability of multiple actors. However, stakeholder participation has been assuming an important role in different settings, such as natural resources management, environmental assessment and reflections on future development (Sardinha et al., 2013). Generally, participation describes an interaction between people. It can be part of a formalized planning procedure

or it can be an informal or voluntary process that includes methods such as citizen juries, panels, focus groups, surveys, public hearings, round tables, workshops, partnerships, etc..

Depending on the degree of citizen involvement in a decision-making environment, one can distinguish between various levels of intensity ranging from being perhaps manipulatively "informed" (i.e. nonparticipation) to citizen control and power.

Public participation is an approach in planning that has been pursued more or less successfully for several decades. Arnstein (1971) proposed a typology that she called "the ladder of citizen participation", a concept that was later expanded to the notion of empowerment.

The bottom rungs are essentially non-participatory. This includes, e.g., where the end product of a planning process is presented to the public without any intention of possibly changing the proposal. The middle rungs comprise informing and consulting processes. In a planning context, this is often a requirement of planning related regulations and legislation. The top end of the ladder is characterized as partnership, delegating power or even control to the citizen. Further, Laverack (2007) makes a distinction between approaches that involve participation and those that involve action, implying a shift from people no longer being just passive participants but people taking an active role in identifying and resolving their own concerns. Also, it has been pointed out that there is a communication gap between environmental research in general and public policy. From a communication perspective, the range of involvement between different groupings of society can be described as one-to-one or one-to-many communication (possibly one way and asynchronous, e.g. a citizen reading a leaflet announcing a new building proposal) or many-to-many communication that can be two ways and synchronous (e.g. an assembly of citizens where a new building proposal is discussed). Similarly, in planning circles, there has been talk of the so called communicative turn. Whereas on the one hand attempts had been undertaken to utilize complex information systems, recently, the focus shifted to interaction and communication among the protagonists, assuming that this would "cast more light on the world, its problems and possible approaches for solutions than the models and calculations of the experts". It is based upon the assumption that sustainable development can be achieved only through the involvement of all stakeholders (Lange and Hehl-Lange, 2011).

7.1. From Controversial Proposals to Participatory Approaches

"People often seem as if they are becoming more 'alienated' from their quotidian landscapes, and participatory exercises have been advocated as a means of helping them re-engage". In practice, planning authorities often have already determined a position, and opportunities for the public to participate at this stage can be limited and restricted to only being informed. In

addition to the timing of when information is provided it can be asked how information is provided for participatory planning. According to Perkins and Barnhart “to be participatory, decision-making requires removal of the barriers of limited access to information and the provisions of more meaningful and descriptive information on the likely effects of decisions”. Another issue that is often raised in the context of participatory decision making refers to decision quality: Is a decision that is reached through the involvement of all stakeholders really a better decision or is it only the least common denominator of all represented interests? Due to the long-term effects of the decisions that are taken now, this is probably hard to judge. Through stakeholder involvement, the original project proposal came to a halt at a stage not long from its inception, and there is now a broad consensus about the future of this landscape. This is due mainly to the overarching and unifying goal of preserving and restoring the tranquil landscape character of the target area (Lange and Hehl-Lange, 2011).

8. Stakeholder Participation for Redevelopment of Rural Brownfields

A determining factor for the success of local sustainable development (SD) is the ability to contextualize it, which can be achieved through the involvement of local actors. Stakeholder participation can aid in the design of policies, plans or projects that better respond to the needs of local actors and is therefore useful in promoting SD. Furthermore, establishing a locally specific governance strategy triggered by a prior participation process might reduce the uncertainty associated with the future redevelopment and promote investment.

The last decade has witnessed research attempting to rise to the difficult challenge of how to plan, manage and assess brownfield redevelopment in accordance with sustainability principles (Sardinha et al., 2013).

A brownfield site is: any land or premises which has previously been used or developed and is not currently fully in use, although it may be partially occupied or utilized. It may also be vacant, derelict or contaminated. Therefore, a brownfield site is not available for immediate use without intervention. Thus far, however, less attention has been paid to brownfield regeneration processes in rural areas, despite their potential to boost regional development. In fact, rural brownfields face obstacles that are almost nonexistent for those located in urban areas. The most prevalent obstacles are a lack of funding, awareness and staff expertise, plus unresolved liability cases and property rights issues. Furthermore, land prices are usually lower in rural areas due to less demand and a greater availability of alternative sites for development that lack the costs associated with cleaning up a brownfield (Sardinha et al., 2013).

Planning the redevelopment of brownfields according to the principles of sustainable development is a significant

challenge, particularly for rural brownfields that have little hope of attracting private investment. The outcome was a sustainability redevelopment framework that illustrates how the integration of different perspectives and forms of place making can lead to a locally adapted sustainable development overview that can support the redevelopment planning of a brownfield in a rural setting. Therefore, it is a challenge to plan the sustainable regeneration of brownfields with low attractiveness for private investment, one which requires attention to multiple dimensions (Sardinha et al., 2013).

Among different forms of sustainability; one of the most important of them is a decision that benefits from effective governance and public and stakeholder participation. Hence, procedural aspects such as participatory democracy, integrated assessment and decision-making are now considered equally important within a common understanding of SD, at least in European policy.

Public participation is pointed to as a useful process for generating contributions to the design of policies or projects that better respond to the needs of those concerned, to the decision-making process and to a greater acceptance of decisions taken. Therefore, to achieve sustainable development (SD) in a specific context it is necessary to tailor the concept to a situation and a community. The need to tailor SD to a situation and a community throughout the concept of “place making” distinguishing between ‘space’ and ‘place’ in the sense that ‘space’ refers to the functional ‘physical space’ and ‘place’ conceptualizes ‘space’ in a relational manner as the localization of different stakeholders’ social practices. There is a need for investments so that the people who live there feel good about it and for the visitors don’t only see the poor side, but also the positive side of that territory. Therefore, there is a need of an action plan that aggregates investments in that direction, sustained in a real strategy not sustained by a political or a circumstantial strategy of a secretary of State or whatever.

Additionally, in the absence of market attractiveness, the redevelopment of a rural brownfield must be triggered by alternative aims and therefore needs to mobilize multiple agents and interests. One can suppose that conducting a participatory approach is context-dependent with specific issues. The framework developed through this process is a first step for the combination of local and expert perspectives in the decision making process for the redevelopment of a brownfield area. The participative process contributes to our understanding of existing perspectives about the value of the post-mining landscape. It also contributes to opening a dialog between entities and the inclusion of a hitherto excluded community in local development (Sardinha et al., 2013).

Some rural market images were given in Figures 4.

Figure 4. Author visiting from a traditionally and locally handmade processing and selling products of gemstones that belonging and established by helps of central government and agricultural organization and rural women cooperative in the deprived rural areas of Khoor county in Khosf city in south Khorasan province, south east of Iran. This traditionally and locally workshop provides many opportunities for self-employment of rural men and women, supplying traditional handmade products of gemstones and selling with lower costs and prices compared to other markets and shops and also its products export to foreign countries such as Germany etc.. Plus, author visiting from a traditionally and locally processing and selling products of herbal spirits and essences that belonging and established by helps of central government and agricultural organization and rural cooperative in the deprived rural area of Ark village county in Khosf city in south Khorasan province, south east of Iran.

9. Community Participation in Organizing Rural General Practice: Is It Sustainable?

Organizing general practice is an unfamiliar territory for most communities. Community participation needs to be understood as collective, community-level actions that are undertaken to benefit the community. Facilitating effective partnerships and inclusive decision-making processes may sustain, extend and strengthen community participation in service development, as well as getting more community members involved in health planning (Taylor et al., 2006).

There was consensus that community participation was: processes brought about through social interactions expressed collectively, embedded in a community of place, and directed to the achievement of a specific task that was perceived to lead to community betterment. Almost without exception, community participants considered that they had a community duty to contribute to the hospital and general practice services. There was an explicit link made between participation and community benefit. Participation was supported by community-wide narratives about how the community survived and prospered. Community-level and individual reasons for participation were enmeshed. Individuals saw that they gained personally from being 'community minded' such as making connections or carrying on a family tradition.

Community participation in rural communities was first and foremost about community benefit, arising spontaneously, and embedded in community narratives that supported it. Because of this, all participants saw community participation as sustainable. They enjoyed the activities, did not see them as overly difficult, and were proud of their achievements. However, given the complexities in the current environment, and the issues with decision-making and building partnerships that remained unresolved, ongoing community participation in these general practices may be threatened. A community development approach means that both task achievements, and the processes of working together, are valued. There is a need for skillful explicit facilitation of community participation processes to maintain workable partnerships. Community participants enjoyed the challenges of organizing a general practice and thought that they were making a significant contribution to their community. However, if the full potential of community participation is to be realized, then it is necessary to recognize community participation for what it is – interactions arising in a community of place and a developmental process. It is important to legitimize and support it (Taylor et al., 2006).

10. Participation and Poverty-Oriented Public Works Projects in Rural Areas

Public works programs (PWP) have been important interventions in rural development in both developed

and developing countries, the motivation centering on the provision of a safety net to vulnerable poor groups while at the same time embarking on rural development based on the labor resources in rural areas. As safety nets, PWPs achieve transfer and/or stabilization of benefits to the poor while using their labor to build infrastructure for development. Such a use of PWPs to foster rural development and as a poverty-alleviation strategy is evident in most developing countries in Asia, Africa and Latin America, and dates back to the eighteenth century. Public works programs can be classified into (a) relief works to address food insecurity under circumstances of extraordinary food and income distress, (b) income augmenting programs in response to seasonal fluctuations in incomes, (c) long-term employment-generation programs designed to cater for employment needs among those caught up in structural unemployment, and (d) low-cost infrastructure programs that emphasize the creation of infrastructure rather than income augmentation. The targeting of participants in these programs varies and depends on the type of intervention and the relative emphasis on the objectives of the programmer (Chirwa et al., 2002).

Public works programs have two direct effects on the participating households and communities:

First, there is the impact on incomes through the provision of employment to the poor households and individuals participating. It is for this reason that many countries have integrated public works programs in their poverty alleviation strategies. The extent of the impact on poverty depends, however, on the wage rate, the timing of the program (execution and disbursement of funds), the social benefits of the project and the costs associated with opportunities forgone acknowledges the difficulties in estimating the cost and benefits of PWPs. The empirical evidence on the positive employment and net income effects on participants in PWPs in developing countries is overwhelming.

The second direct effect of PWPs is the development of the physical infrastructure in rural areas by communities. This includes roads and transport networks, bridges, dams and irrigation facilities, soil conservation, water facilities and markets. The availability of these facilities improves economic productivity, raises the social status of the communities and promotes the rural development necessary for long-term and sustainable livelihoods. Nonetheless, the two direct impacts also generate indirect benefits and costs that have to be captured in the socio-economic assessment of the projects. Public works programs can have multiplier employment effects in the local economy in the long run, particularly where the incomes saved are invested in further productive activities whether in farm or off-farm activities. The use of PWPs in addressing poverty has been criticized for putting emphasis on the short-term benefits. Labor-intensive public works have been over-identified with hastily executed relief works, with the objective of

addressing the immediate survival of distressed people in emergency situations. A well-designed and well-funded public works program should serve as an instrument for risk mitigation and as a coping strategy (Chirwa et al., 2002).

10.1. Participation by Communities in Local Planning

To what degree have the new institutions created by decentralization promoted local participation in decision making? The formal system of planning is supposed to proceed in an integrated bottom-up manner. Each village produces a Community Action Plan (CAP) based on local needs and priorities.

If participation by communities in decision making about locally generated resources is limited by their scarcity, their influence over centrally allocated funds is seriously constrained by the conditions to which such a high proportion are subject. Recurrent funds are already earmarked for specific salaries, whilst the capital grants (which are smaller) are pre-allocated by sector. Thus the only leeway for local decision making with regard to conditional grants is in the siting of capital projects.

The “unconditional” (block) grant is mostly consumed by administrative and operational costs. In theory, any funds that remain are allocated between departments according to the approved district budget. In practice, however, funds are rarely available, and where they are, are generally allocated on an ad hoc basis and without consultation. There is thus very limited scope for local decision making in the use of the unconditional grant, and senior administrators and councilors close off even the limited possibilities that exist. It is clear from the above that whatever institutions, procedures and rhetoric exist for the promotion and realization of a wider “policy space” at local level, the resources that the participatory process can actually control are minimal (Francis and James, 2003).

11. Inequality and Group Participation in Rural Areas

The specific form of heterogeneity considered is wealth inequality. However, inequality also leads to social tensions and in general places stress on social structures. How inequality affects participation in groups?

Social capital has been shown to have important economic effects both at the micro and at the macro level. If social capital has indeed such positive economic effects, it becomes important to understand its determinants: why is it that different communities have different levels of social capital, and what can economic policy do to affect this stock? Given the difficulty of measuring such an ‘intangible’ asset as social capital, on one of its most important components, which is particularly straightforward to measure membership in groups: At the micro level, the role of networks in shaping individual outcomes such as labor supply, welfare participation, criminal activities, and fertility.

At the macro level, a positive association between social

capital and output growth in a cross section of countries.

In the context of developing economies, numerous studies have documented the key role played by community links in solving coordination problems and facilitating economic transactions when markets are missing or incomplete (Ferrara, 2002).

Increase in income inequality has an ambiguous effect both on group composition and on aggregate levels of participation, and that the type of access rule is key in determining what income categories are represented in the group. In particular, open access groups will be formed by relatively poor individuals, while the composition of restricted access groups will be unbalanced in favor of the relatively rich.

Higher inequality in assets at the village level has a negative impact on the likelihood that the respondents are members of a group. This result holds when controlling for other kinds of heterogeneity and for the possible endogeneity of inequality.

Inequality acts differentially on rich and poor people: when inequality increases, it is the relatively richer who drop out of groups, possibly because they have less to gain. The motives behind the decision of the rich to withdraw from groups are explored using both objective and subjective measures of relative wealth. We find that, for given ‘objective’ wealth, those individuals who overestimate their relative rank in the village participate less when inequality increases. The impact of inequality on participation depends on the shape of the distribution of wealth and on the access rule to the group. In particular, it is negative for open access groups when there are wide disparities at the bottom of the distribution, while it is positive for restricted access groups when the disparities are around the middle and top part of the distribution. Finally, group functioning in more unequal communities displays the following features: decisions are less likely to be taken by vote; members tend to sort into homogeneous income and ethnic groups; they more often report poor group performance and misuse of funds; they interact less frequently, and in general they feel less encouraged to participate. These effects are estimated separately for different categories of groups.

Understanding group participation in developing countries is crucial because in those countries groups and networks serve many of the functions that elsewhere are served by formal institutions and market mechanisms (e.g. they provide access to informal insurance, credit, and even jobs) (Ferrara, 2002).

11.1. Inequality and Group Characteristics

There is in general only one burial society in a village, so that if rich and poor people want to participate, they will be members of the same society. While there are no fees, all members are supposed to pay and provide labor when someone dies. For this reason, we can think that poor people have relatively more to gain than rich people from being members in a burial society. Women’s groups can serve a variety of functions. Some of them are essentially

political organizations, others serve religious or social purposes, and others still serve economic functions. Among these are microenterprise activities such as tree planting, beer brewing, and credit provision. Again, the possibility to take part in this kind of activities is relatively less appealing for people at the top end of the income scale. Farmers' associations deal with agricultural production and fertilizers, and as such can comprise both rich and poor members (Ferrara, 2002).

In villages with higher inequality group members are generally more likely to belong to the same clan or tribe. They are also more likely to make a living in the same way and less likely to be from a mixed income group, suggesting that when inequality increases people tend to sort into more homogeneous groups. It should be noted that these effects are significant in particular for burial societies, women's groups, cooperatives and Roscas, i.e. those groups where the 'rich' have less to gain if the rest of the members become 'poorer'. For these groups the likelihood that the 'members are all poor' is in fact higher the higher the inequality in the village.

In more unequal communities, people are less likely to respond that decisions are taken by vote. There seems to be a tendency towards hierarchic decision-making, especially in those groups - political and farmers' associations - where both rich and poor members coexist. This is of particular interest when evaluating the effect of inequality on 'participation' because, although this effect may not show up as a decrease in raw membership numbers, the nature of the groups may still be not very 'participatory'. Also, when inequality is higher members feel less 'encouraged to participate', again especially in religious and political groups, where members with different levels of wealth coexist (Ferrara, 2002).

People living in villages with higher inequality are less likely to report that it is 'good' or 'excellent', although this relationship is statistically significant only for religious and political groups. Members of political groups tend to report that the disadvantage from participating in the group is that they are 'misinformed' when inequality is higher, consistently with the less democratic decision process noted above. On the other hand, for members of burial societies and women's groups the main disadvantage seems to be bad economic management, e.g. misappropriation of funds by some member or unprofitable activities. In villages with more income disparities, the likelihood that membership has increased in the past years is lower, which may be seen as an implicit assessment of bad performance. Finally, in more unequal areas groups themselves interact less frequently. The fact that the negative impact of inequality on many aspects of group functioning is especially significant for burial societies and women's groups are of particular concern because it reveals a potentially perverse effect of inequality on groups that are already comprised of low-income individuals. In other words, when groups are not sorted by wealth, heterogeneity seems to harm group functioning more than when exclusion rules are

available. The determinants of group membership and how groups function are by looking at the role of heterogeneity, and in particular of wealth inequality. The shape of the distribution of wealth and the type of access rule to the group are also crucial factors affecting the relationship between inequality and participation. Finally, more dispersion in wealth levels seems to be associated with more homogeneity in group composition and with 'negative' outcomes in terms of group functioning. Though far from definitive, the evidence presented seems certainly suggestive and calls for a deeper investigation of the mechanisms through which heterogeneity and inequality affect individual incentives to participate in groups (Ferrara, 2002).

12. Discussion and Conclusion

Knowledge comes from experience and experience from trials, successes, failures, reading, lectures, and information generally. It is clear that never at any time did humanity witness such a tremendous of information as now. Sustainability means ensuring that achievements of the plan last for the benefit of the present and future generations. In sustainability, we look at technical sustainability and financial sustainability. Financial sustainability focuses on functionality and effectiveness. Technical sustainability answers health and safety regulations (Otu, 2003).

Rural areas in Iran are necessarily linked to agriculture with very little diversification. These communities are solely dependent upon the fortunes of one or two primary enterprises. This is an extremely tenuous situation and these communities must diversify to insure economic and social viability (Ardehali, 2006).

One of the common vehicles for community development includes voluntary community organizations such as mosque and church groups, youth groups, sporting clubs, and local resident associations. These organizations have certain characteristics that include: a resident's commitment to their area, voluntary participation of members, and locally initiated groups that address critical community issues. Within the literature, theories and analyses of social involvement or participation have focussed primarily on the political and formal role of participation within the community or neighborhood (Coakes and Bishop, 2002).

A determining factor for the success of local sustainable development (SD) is the ability to contextualize it, which can be achieved through the involvement of local actors. Stakeholder participation can aid in the design of policies, plans or projects that better respond to the needs of local actors and is therefore useful in promoting SD. Furthermore, establishing a locally specific governance strategy triggered by a prior participation process might reduce the uncertainty associated with the future redevelopment and promote investment. Public participation became a statutory requirement in preparation of development plans. The motivation of the people for their development is halfway there. In the SD

debate, there is a shared concern about the contribution of science to the actual building of sustainable communities. A continuous articulation of different knowledge areas and the interaction and negotiation between scientists, experts, and nonscientific actors, is indicated as being important to increase the potential achievements of local SD (Sardinha et al., 2013).

Understanding group participation in developing countries is crucial because in those countries groups and networks serve many of the functions that elsewhere are served by formal institutions and market mechanisms (e.g. they provide access to informal insurance, credit, and even jobs) (Ferrara, 2002).

It is based upon the assumption that sustainable development can be achieved only through the involvement of all stakeholders (Lange and Hehl-Lange, 2011).

Strong social networks and civic engagement lead to economic development and improved democracy (Shortall, 2008).

There is a need for investments so that the people who live there feel good about it and for the visitors don't only see the poor side, but also the positive side of that territory. Therefore, there is a need of an action plan that aggregates investments in that direction, sustained in a real strategy not sustained by a political or a circumstantial strategy of a secretary of State or whatever (Sardinha et al., 2013).

Hence, while carrying the potential to empower local people, in reality this mode rarely involves real local decision making, simply because the limited available resources are largely consumed in the performance of participatory planning itself.

The spoils that arise from the control of contracts and appointments provide less direct opportunities for patronage and even rent seeking. Each mode has its own discourse. That of the "technocratic" mode revolves around sectoral targets and poverty priorities; that of the "patronage" mode evokes popular democracy and bottom-up planning.

Local participation is limited to counterfeit mechanisms of enfranchisement such as the "Participatory Poverty Assessments" which provide the desired facade of consultation.

Politicians do have a degree of control over administrators, but this tends to be manipulated in order to further their individual, rather than the public, interest. While in theory, downward accountability exists through the ballot box, this is ineffective in a system where there is very limited public knowledge about either resources or decisions, and votes are regarded as a form of reciprocity in return for "goodwill" gestures. Hence, behind the manifest function of promoting local democracy is the latent function of perpetuating a network of patronage for political mobilization. True local democracy and accountability can only be founded on a shift in values and awareness, and the emergence of active citizenship. It is doubtful whether such a

deepening of democracy can be imposed from the top downward (Francis and James, 2003).

Author Contributions

The percentage of the author(s) contributions is presented below. All authors reviewed and approved the final version of the manuscript.

	F.G.
C	100
D	100
S	100
DCP	100
DAI	100
L	100
W	100
CR	100
SR	100
PM	100
FA	100

C=Concept, D= design, S= supervision, DCP= data collection and/or processing, DAI= data analysis and/or interpretation, L= literature search, W= writing, CR= critical review, SR= submission and revision, PM= project management, FA= funding acquisition.

Conflict of Interest

The author declared that there is no conflict of interest.

Ethical Consideration

Ethics committee approval was not required for this study because of there was no study on animals or humans.

References

- Ardehali MM. 2006. Rural energy development in Iran: Non-renewable and renewable resources. *Renew Ener*, 31: 655-662.
- Arnstein SR. 1971. A ladder of citizen participation. *J Royal Town Plan Inst*, 57: 176-182.
- Chirwa EW, Zgovu EK, Mvula PM. 2002. Participation and impact of poverty-oriented public works projects in rural Malawi. *Devel Policy Rev*, 20(2): 159-176
- Coakes SJ, Bishop BJ. 2002. Defining the nature of participation in rural Australian communities: a qualitative approach. *J Commun Psychol*, 30(6): 635-646. <https://doi.org/10.1002/jcop.10028>
- Ferrara EL. 2002. Inequality and group participation: theory and evidence from rural Tanzania. *J Pubc Econ*, 85: 235-273.
- Francis P, James R. 2003. Balancing rural poverty reduction and citizen participation: The contradictions of Uganda's decentralization program. *World Devel*, 31(2): 325-337.
- Jessop B. 2005. The governance of complexity and the complexity of governance, revisited. In: *Complexity, Science and Society Conference*, September, 11-14, Liverpool, UK.
- Lange E, Hehl-Lange H. 2011. Citizen participation in the conservation and use of rural landscapes in Britain: the Alport Valley case study. *Landscape Ecol Eng*, 7: 223-230. <https://doi.org/10.1007/s11355-010-0115-2>
- Laverack G. 2007. Health promotion practice: building empowered communities. Open University Press, Maidenhead, UK.

- McHenry JA. 2011. Rural empowerment through the arts: The role of the arts in civic and social participation in the Mid-West region of Western Australia. *J Rural Stud*, 27: 245-253.
- Otu UR. 2003. Knowledge-sharing through radio and newsletters as a catalyst to grassroot participation and management for rural water-related environmental problems in Ebo Itumbonuso, in local government areas, Akwa Ibom State, Nigeria. *Intl Inform Libr Rev*, 35: 311-317. [https://doi.org/10.1016/S1057-2317\(03\)00027-4](https://doi.org/10.1016/S1057-2317(03)00027-4)
- Putnam R. 1996. The strange disappearance of civic America. *American Prospect*, 7 (No. 24).
- Putnam R. 2000. *Bowling alone– the collapse and revival of American community*. Touchstone Books, New York, US.
- Sardinha ID, Craveiro D, Milheiras S. 2013. A sustainability framework for redevelopment of rural brownfields: stakeholder participation at São Domingos mine, Portugal. *J Clean Prod*, 57: 200-208.
- Shortall S. 2008. Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences. *J Rural Stud*, 24: 450-457.
- Taylor J, Wilkinson D, Cheers B. 2006. Community participation in organising rural general practice: Is it sustainable? *Aust J Rural Health*, 14: 144-147.
- Therrien FH, Desrosiers J. 2010. Participation of metropolitan, urban and rural community-dwelling older adults. *Arch Gerontol Geriat*, 51: 52-56.

KRİZ DÖNEMLERİNDE MUHASEBE VE FİNANSAL KARAR DESTEK SİSTEMLERİNİN ROLÜ: KAVRAMSAL BİR DERLEME VE 2020–2024 DÖNEMSEL BİR DEĞERLENDİRME

Yaşar ÇORUH^{1*}, Ahmet Münir GÖKMEN¹

¹*Istanbul Esenyurt University, Faculty of Business and Management Sciences, Department of Business Administration, 34517, İstanbul, Türkiye*

Özet: Bu çalışma, muhasebe bilgi sistemleri (MBS) ile karar destek sistemlerinin (KDS) kriz dönemlerindeki stratejik rollerini hem kuramsal hem de uygulamalı bir perspektiften ele alan kavramsal bir derlemedir. Literatürde çoğunlukla ayrı ayrı incelenen bu iki sistem, özellikle belirsizlik ortamlarında işletme yönetiminde entegre biçimde nasıl kullanıldıkları bakımından bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. 2020–2024 yılları arasında Türkiye’de yaşanan ekonomik kırılganlıklar, COVID-19 pandemisi, yüksek enflasyon, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve tedarik zinciri aksamaları gibi faktörler çerçevesinde işletmelerin finansal göstergeleri analiz edilmiş; örnek veri seti üzerinden karar destek sistemlerinin etkinliği irdelenmiştir. Bulgular, işletmelerin bu dönemde kârlılık oranlarını koruyabildiğini ve bilgi sistemlerinin yönetsel karar alma süreçlerinde kritik rol oynadığını göstermektedir. Çalışma, kuramsal katkının yanında, karar vericilere yönelik uygulanabilir öneriler de sunarak bilgi sistemlerinin sürdürülebilir işletme yönetimindeki önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Muhasebe bilgi sistemi, Karar destek sistemi, Kriz yönetimi, Finansal analiz, Dijitalleşme

The Strategic Role of Accounting and Financial Decision Support Systems during Crises: A Conceptual Review and Empirical Reflection for the 2020–2024 Period

Abstract: This study is a conceptual review that explores the strategic roles of Accounting Information Systems (AIS) and Decision Support Systems (DSS) during periods of crisis, from both theoretical and applied perspectives. While often examined separately in the literature, this research adopts an integrated approach to assess how these systems are utilized in business management under uncertainty. Economic vulnerabilities in Türkiye between 2020 and 2024—such as the COVID-19 pandemic, high inflation, exchange rate fluctuations, and supply chain disruptions—provided a relevant context for analyzing financial indicators of businesses. The findings, based on sample data, show that firms managed to maintain profitability during this period, underlining the critical role of information systems in managerial decision-making. In addition to its theoretical contribution, the study offers practical insights for decision-makers, emphasizing the importance of integrated information systems in sustainable business management.

Keywords: Accounting information system, Decision support system, Crisis management, Financial analysis, Digitalization

***Sorumlu yazar (Corresponding author):** İstanbul Esenyurt University, Faculty of Business and Management Sciences, Department of Business Administration, 34517, İstanbul, Türkiye

E mail: yasarcoruh@icloud.com (Y. ÇORUH)

Yaşar ÇORUH <https://orcid.org/0009-0009-1627-056X>

Ahmet Münir GÖKMEN <https://orcid.org/0000-0003-3659-2741>

Gönderi: 07 Haziran 2025

Received: June 07, 2025

Kabul: 08 Temmuz 2025

Accepted: July 08, 2025

Yayınlanma: 15 Temmuz 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Çoruh Y, Gökmen AM. 2025. The strategic role of accounting and financial decision support systems during crises: A conceptual review and empirical reflection for the 2020–2024 period. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 124-132.

1. Giriş

Günümüzde içinde yaşadığımız çağ, belirsizliklerin ve kırılganlıkların giderek arttığı, küresel düzeyde ekonomik, politik ve toplumsal risklerin daha sık ve daha yıkıcı biçimlerde ortaya çıktığı bir dönemi ifade etmektedir. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte piyasalar arası etkileşim artmış; bu durum, bir ülkede meydana gelen ekonomik ya da finansal bir dalgalanmanın kısa sürede diğer ülke ekonomilerine de sirayet etmesine neden olmuştur. Özellikle son on yılda yaşanan COVID-19 pandemisi, enerji krizi, yüksek enflasyon dalgaları, bankacılık sistemindeki istikrarsızlıklar ve tedarik zinciri aksamaları, işletmelerin karşı karşıya kaldığı riskleri daha görünür kılmıştır

(World Bank, 2022; IMF, 2023). Bu dinamik ortamda işletmelerin sadece büyüme ve kârlılık hedefleri değil, aynı zamanda dayanıklılık kapasitesi de stratejik bir zorunluluk hâline gelmiştir. Dayanıklı işletmeler, belirsizlik dönemlerinde krizleri yalnızca bir tehdit olarak değil, aynı zamanda bir dönüşüm fırsatı olarak da değerlendirebilme yeteneğine sahip olmaktadır (Lengnick-Hall ve Beck, 2005). Bu bağlamda, işletme yönetiminde veri temelli karar alma süreçlerinin, doğru bilgi sistemlerinin kullanımıyla desteklenmesi, kurumların krizlere karşı hazırlıklı ve esnek yapılar geliştirmesinde kilit bir rol üstlenmektedir.

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizler, işletmelerin finansal dayanıklılıklarını ve karar alma süreçlerini

yeniden yapılandırılmalarını zorunlu kılmıştır. COVID-19 pandemisi sonrası yaşanan ekonomik daralma, döviz kurlarındaki oynaklık, tedarik zinciri kırılmaları ve yüksek enflasyon gibi unsurlar, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde faaliyet gösteren işletmeleri ciddi biçimde etkilemiştir (OECD, 2022; IMF, 2023). Bu süreçte, işletmelerin sadece geçmiş verileri analiz etmesi yeterli olmamış; aynı zamanda geleceğe yönelik kararları öngörüselleştirmeye dayandırması gereklilik hâline gelmiştir. Bu bağlamda, muhasebe bilgi sistemleri (MBS) ile karar destek sistemleri (KDS), yönetsel karar alma süreçlerinde stratejik öneme sahip iki temel bileşen olarak öne çıkmaktadır (Romney ve Steinbart, 2021).

MBS, işletmenin mali süreçlerini kayıt altına almanın ötesinde, yöneticilere zamanında, doğru ve analiz edilebilir bilgi sunarak karar alma kalitesini artırır (Gelinas vd., 2018). KDS ise bu verileri işleyerek senaryo üretme, alternatifleri karşılaştırma ve belirsizlik ortamında öngörü geliştirme gibi işlevlerle yöneticilere daha güçlü stratejik araçlar sunar (Power, 2002; Turban vd., 2015). Dolayısıyla, bu iki sistemin entegrasyonu, özellikle kriz dönemlerinde işletmelerin hızlı, etkili ve rasyonel kararlar alabilmesini sağlayarak sürdürülebilirliklerini destekler (Caglio ve Cameran, 2021).

Her ne kadar literatürde muhasebe ve KDS ayrı ayrı ele alınsa da, bu sistemlerin özellikle kriz koşullarında işletme performansına etkisi konusunda bütüncül ve uygulamaya dönük çalışmalar sınırlıdır (Granlund ve Malmi, 2002; Beynon-Davies, 2009). Türkiye gibi ekonomik dalgalanmalara açık, enflasyonist baskıların yoğun yaşandığı ülkelerde bu sistemlerin rolü daha kritik hâle gelmektedir. Nitekim 2020-2024 yılları arasında Türkiye’de yaşanan ekonomik kırılganlıklar, döviz kurundaki istikrarsızlık, finansmana erişim zorlukları ve yükselen işletme maliyetleri, bu sistemlerin yönetsel etkinliğini sorgulamak için somut bir bağlam sunmaktadır (TCMB, 2023; TÜİK, 2024).

Bu çalışma, muhasebe ve finansal KDS’nin teorik arka planını ortaya koymayı ve 2020-2024 döneminde yaşanan ekonomik gelişmeler ışığında bu sistemlerin işletmeler açısından stratejik önemini örnek veriler üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, bir yandan literatürdeki kuramsal çerçeveyi zenginleştirmeyi, diğer yandan karar vericilere uygulamaya dönük çıkarımlar sunmayı hedeflemektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür taraması (döküman incelemesi) yöntemiyle yapılandırılmıştır. Literatür tarama sürecinde MBS, finansal KDS, dijitalleşme, işletme dayanıklılığı ve kriz yönetimi gibi temel kavramlara ilişkin ulusal ve uluslararası kaynaklar incelenmiş; bu sistemlerin işletme yönetiminde nasıl konumlandığı ve kriz dönemlerinde nasıl işlevselleştiği kuramsal bir çerçevede ele alınmıştır. Çalışmanın kavramsal temelini oluşturan kaynaklar, başta Google Scholar, Scopus, Web of Science ve YÖK

Ulusal Tez Merkezi olmak üzere çeşitli akademik veri tabanlarından taranmış; konu ile doğrudan ilişkili olan özgün araştırma makaleleri, kitaplar, raporlar ve tezler derlenmiştir.

Araştırma kapsamında ayrıca, Türkiye’de 2020-2024 yılları arasında işletmelerin karşılaştığı ekonomik kırılganlıklara dair makro veriler ve örnek finansal göstergeler analiz edilmiştir. Bu veriler, işletmelerin kriz koşullarında mali yapılarında ve kârlılık düzeylerinde meydana gelen değişimleri betimleyici düzeyde ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Söz konusu dönem, COVID-19 pandemisinin başlaması, yüksek enflasyon süreci, tedarik zinciri aksamaları ve finansal dalgalanmaların art arda yaşandığı bir zaman dilimi olması bakımından değerlendirmeye elverişli bir bağlam sunmaktadır. Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) gibi çeşitli kurumsal raporlar ile sektörel gözlemlere dayalı olarak özet istatistikler şeklinde sunulmuş; bulgular, tartışma bölümünde bağlamsal olarak ele alınmıştır.

3. Kavramsal Çerçeve

3.1. Muhasebe Bilgi Sistemleri (MBS)

Gelişen ve dönüşen teknolojiye rağmen, muhasebe temel işlevlerinden olan kayıt altına alma, sınıflandırma, özetleme ve raporlama görevlerini sürdürmeye devam etmektedir. Bu temel fonksiyonlar sayesinde muhasebe, işletme içi ve dışındaki bilgi kullanıcılarına ihtiyaç duydukları finansal verileri etkin bir biçimde sunar. Ham verilerin anlamlı ve kullanılabilir finansal bilgilere dönüştürülmesini sağlayan muhasebe işlevi, belirli bileşenlerden oluşur ve bu bileşenler, muhasebeyi bir bilgi sistemi niteliğine kavuşturur. Zamanla işletme kavramının genişlemesi ve yönetim anlayışında yaşanan dönüşümler, muhasebenin yönetim süreçlerinde daha etkin bir şekilde kullanılmasına zemin hazırlamıştır (Yılmaz, 2010).

Muhasebe sistemi, devletin belirlediği yasal düzenlemeler doğrultusunda, işletmelerin farklı faaliyet alanlarına ilişkin özgün bilgilerin muhasebe uzmanları tarafından kaydedilmesi ve raporlanması amacıyla kullanılan yapısal bir sistemdir (Gökdeniz, 2005). Bu bağlamda muhasebe bilgi sistemi, temel olarak girdi-işlem-çıkış mantığına dayalı bir bilgi akışı ile çalışmaktadır. Sürecin ilk aşamasında, elde edilen veriler belge temelli olarak sisteme dâhil edilir; ardından bu veriler, kayıt ortamında çeşitli bilgi işlem süreçlerinden geçirilerek anlamlı finansal bilgilere dönüştürülür. Son aşamada ise, işlenen bu bilgiler çıktı hâline getirilerek ilgili karar vericilere raporlar şeklinde sunulur (Sürmeli vd., 2007).

Muhasebe bilgi sistemi; finansal muhasebe ve maliyet muhasebesi gibi geleneksel muhasebe türlerini bünyesinde barındıran, bugüne kadar en gelişmiş biçimde yapılandırılmış bilgi sistemlerinden biridir. Bu sistem, hem geçmişe yönelik finansal verileri hem de geleceğe ilişkin tahmini bilgileri işleyerek karar vericilere

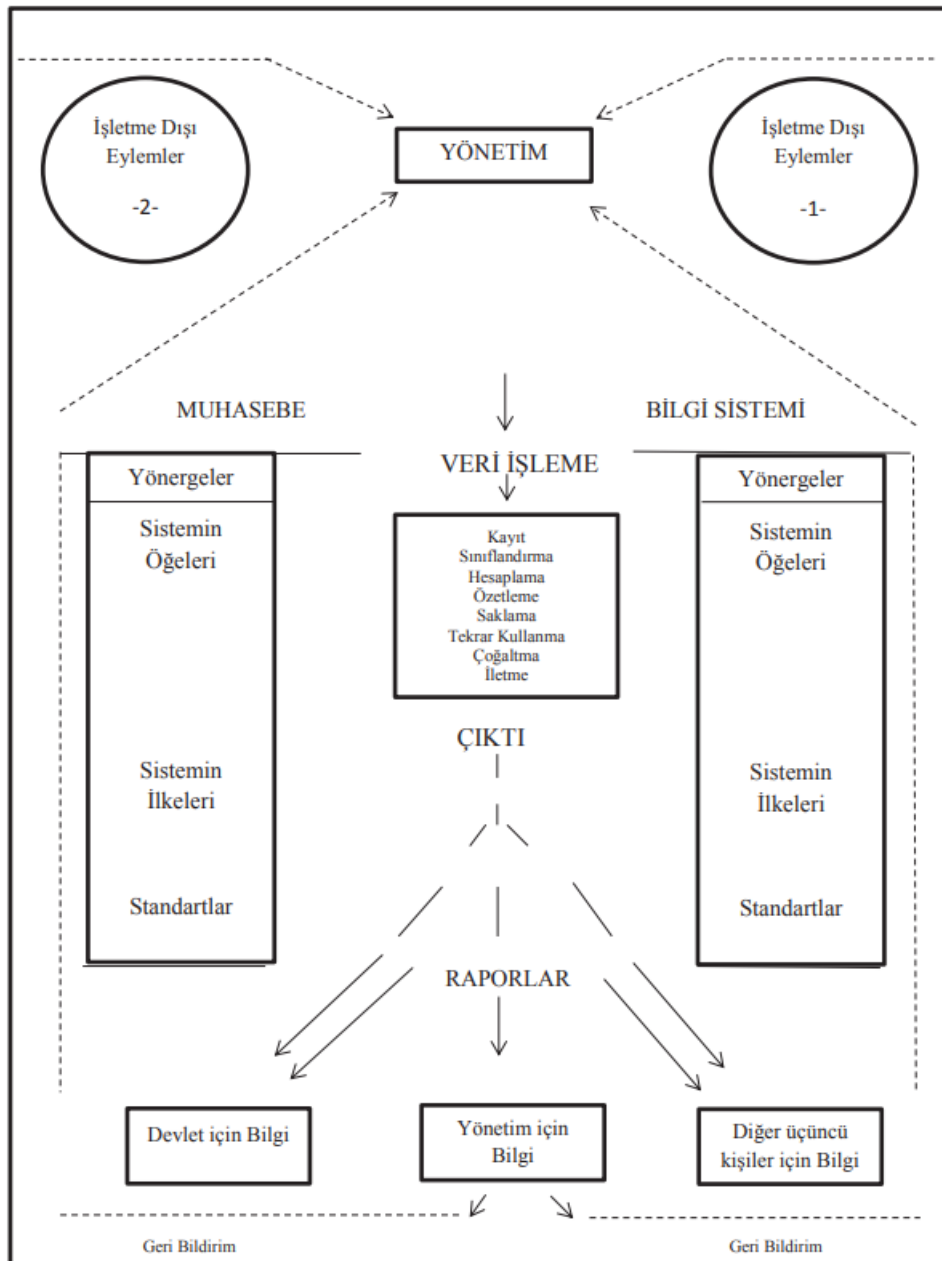
sunan alt sistemlerden oluşmaktadır (Sürmeli vd., 2007). Muhasebe bilgi sistemi, işletme veya kurumların mali işlemlerini kayıt altına almak, izlemek ve analiz etmek amacıyla kullanılan bütünleşik bir yapıya sahiptir (Grande vd., 2011).

Açık sistem özelliği taşıyan muhasebe bilgi sistemi, sadece iç dinamiklere değil, aynı zamanda dış çevredeki politik, ekonomik ve sosyal faktörlere de duyarlıdır. Bu yönüyle sistem, dış çevreden gelen etkileri dikkate alarak sürekli bir etkileşim hâlinindedir (Erdoğan, 1988). Bu etkileşim süreci sayesinde muhasebe bilgi sistemi, finansal olayları planlamakta, denetlemekte ve anlamlı bilgiye dönüştürerek başta yöneticiler olmak üzere ilgili kişi ve kurumlara iletmektedir. Böylece muhasebe bilgi sistemi, yalnızca veri işleyen bir araç değil; stratejik karar alma süreçlerini destekleyen temel bir yönetim mekanizması hâline gelmektedir (Şekil 1).

Muhasebe bilgi sistemi, finansal ve finansal olmayan

bilgilerin toplanması, işlenmesi ve raporlanması süreçlerini kapsayan, işletme içi ve dışı paydaşlara karar alma sürecinde bilgi sağlayan entegre bir sistemdir (Romney ve Steinbart, 2021). Geleneksel muhasebe fonksiyonları ile bilgi teknolojilerinin birleşmesi sonucunda ortaya çıkan bu sistemler, yalnızca finansal kayıt tutmakla kalmaz; aynı zamanda stratejik kararların alınmasına yönelik öngörülerin oluşturulmasına da katkı sağlar (Gelinas vd., 2018).

MBS; veri toplama, doğrulama, sınıflandırma, analiz ve raporlama aşamalarından oluşur. Bu sistemlerin başarısı, sağladığı bilginin zamanında, doğru, güvenilir ve ihtiyaca uygun olmasına bağlıdır. Günümüzde MBS, yalnızca mali işler birimlerinin değil, aynı zamanda yöneticilerin, yatırımcıların, denetçilerin ve kamu kurumlarının da ihtiyaç duyduğu bilgileri üreten, kurumlar arası iletişimi ve şeffaflığı artıran bir yapıya dönüşmüştür.

Şekil 1. Muhasebe bilgi sisteminin genel yapısı (Sürmeli vd., 2007).

3.2. Muhasebe Bilgi Sisteminin Önemi

İşletmeler büyüyüp geliştikçe ve kendi içyapılarında farklı birimlere ayrıldıkça, etkileşimde bulundukları dış çevrenin kapsamı da giderek genişlemektedir. Bu genişleyen yapı, özellikle orta ve üst düzey yönetim kademelerinde alınacak kararların daha etkili olabilmesi için, her bir bölümün adeta bağımsız bir işletme gibi değerlendirilerek ayrı ayrı bilgi üretilmesini zorunlu kılmaktadır. İşletme bünyesinde gerçekleşen tüm faaliyetleri doğrudan gözlemlemenin mümkün olmaması, üst düzey yöneticilerin bu bilgilere düzenli ve sistematik bir biçimde erişimini gerektirmektedir. Bu gereklilik ise, yönetime yönelik sayısal verileri toplayan, bu verileri analiz ederek anlamlı ve kullanılabilir bilgiye dönüştüren ve gerektiğinde yöneticilere sunabilen etkili bir bilgi sistemine olan ihtiyacı önemli ölçüde artırmaktadır (Büyükmirza, 2000).

Öte yandan, kuruluş biçimi ve büyüklüğü ne olursa olsun, işletmelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin önemli bir kısmı ekonomik değer (kıymet) hareketlerine neden olmaktadır. Bu tür işlemler, genellikle finansal nitelik taşımakta ve işletmenin varlık ya da kaynak yapısında artış ya da azalış gibi değişimlere yol açmaktadır. Sürekli olarak meydana gelen bu finansal işlemlere ilişkin verilerin toplanması, analiz edilmesi ve karar verici kişi ya da kurumlara zamanında iletilmesi büyük önem taşımaktadır. İşletmelerde bu işlevi yerine getiren temel sistem, muhasebe bilgi sistemidir (Acar ve Tetik, 2005).

Muhasebe bilgi sistemi, işletmelerin finansal raporlarını şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda hazırlamalarını sağlayan temel bir araç niteliğindedir. Bu sistem, yalnızca geçmişe yönelik finansal verileri sunmakla kalmaz; aynı zamanda işletmenin geleceğe dönük stratejik kararlarında bilgiyi nasıl kullanacağına ilişkin çerçeveyi de belirler. Böylece muhasebe bilgi sistemi, bilgi üretme ve sunma işlevinin ötesine geçerek, işletmeler açısından stratejik düzeyde bir rekabet avantajı sunan önemli bir mekanizma hâline gelmektedir (Güney, 2013).

Aynı zamanda, işletmenin muhasebe verilerini yapılandırılmış şekilde dağıtan bir bilgi altyapısı olan muhasebe bilgi sistemi; yasal raporlama yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yardımcı olmakta, güvenilir finansal verilerin ihtiyaç duyan kişi ve kurumlara zamanında sunulmasını sağlamakta ve işletmeleri olağan risklerden ya da muhasebe bilgilerinin kötüye kullanımına karşı koruma işlevi de görmektedir (Gökdeniz, 2005).

İşletmelerin birçok faaliyet alanında karar alma süreçlerine bilgi sağlayan muhasebe bilgi sistemi, yalnızca finansal kayıt tutmakla sınırlı olmayan çok yönlü bir yapıya sahiptir. Bu sistemin temel amaçları, işletme yönetiminin stratejik, taktik ve operasyonel düzeyde sağlıklı kararlar almasını destekleyecek biçimde şekillenmiştir. Kalmış vd. (2006)'ya göre muhasebe bilgi sisteminin temel amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- İşletme kaynaklarının etkin bir biçimde dağıtılmasına yönelik kararların alınmasına katkı

sağlamak,

- Uzun vadeli planların hazırlanması ve bu planlara uygun stratejilerin geliştirilmesini desteklemek,
- İşletme faaliyetleriyle ilgili maliyet planlaması ve maliyet kontrolünü gerçekleştirmek,
- Performans ölçümü ve değerlendirme süreçlerini gerçekleştirmek,
- Kanunen zorunlu olan finansal bilgileri üretmek ve bu bilgileri ihtiyaç duyan kişi ve kurumlara zamanında iletmek.

Bu hedefler doğrultusunda yapılandırılan muhasebe bilgi sistemi, yalnızca iç yönetim kararlarını desteklemekle kalmaz, aynı zamanda dış paydaşlarla olan şeffaf bilgi paylaşımını da güvence altına alır.

3.3. Karar Destek Sistemleri (KDS)

Bir işletmenin başarısı, karar vermek için kullandığı bilgilere bağlıdır. Bilginin kalitesi, uygulamasına ve kullanımına bağlıdır. Günümüzde bilgisayar tabanlı bilgi sistemleri, büyük miktarda veriyi işleyerek karar veren bir kuruluşu desteklemektedir (Sucu, 2021). Farklı bilgi sistemleri kategorileri vardır. KDS bunlardan biridir. Karar Destek Sistemi (KDS), hem yapılandırılmış hem de yapılandırılmamış sorunlara çözüm üretmede yönetime hizmet eden bir model olmanın yanı sıra; insan, yazılım, donanım ve diğer cihazların bir araya gelmesiyle oluşturulan bilgisayar tabanlı bir bilgi sistemidir. KDS, karar vericiye ihtiyaçlarına uygun bilgiyi sağlamak amacıyla, hem iç hem de dış kaynaklardan toplanan büyük miktarda veriyi analiz eder ve anlamlı bilgiye dönüştürerek karar vericiye aktarır. Karar verici de bu verilerden yararlanarak işletme performansının artırılması için gerekli kararlar alır (Özgür, 2007).

KDS'nin temel bileşenleri arasında; (i) veri tabanı yönetimi, (ii) model yönetimi, (iii) kullanıcı ara yüzü ve (iv) karar modelleri yer alır (Yıldız vd., 2008). Günümüzde KDS, özellikle finansal yönetim, yatırım kararları, risk analizleri ve kaynak dağılımı gibi stratejik alanlarda vazgeçilmez bir araç hâline gelmiştir (Turban vd., 2015). İşletmeler bu sistemler aracılığıyla sadece geçmiş performanslarını analiz etmekle kalmaz, aynı zamanda gelecekteki koşullara ilişkin senaryo üretimi ve risk yönetimi faaliyetlerini de daha etkin yürütür.

KDS, herhangi bir kişi veya topluluktan ziyade kuruma odaklanma eğiliminde olan bir sistemdir. KDS üç alt sistemden oluşur. Birincisi, veri yönetimi alt sistemidir. Bu alt sistem, karar vermek için kullanılan verileri hem işletme içi hem de işletme dışı kaynaklardan toplayarak karar verme sürecini kolaylaştırır. Böylece sistem, hem gelişmeye açık bir yapı sunar hem de daha etkili ve doğru kararların alınmasına katkı sağlar. İkinci alt sistem ise, istatistiksel, matematiksel ve operasyonel çeşitli modellerin oluşturulduğu model yönetimi alt sistemidir. Üçüncü alt sistem ise, üst düzey yönetim için sistem içindeki etkileşimi ve kullanıcı ile sistem arasındaki bağlantıyı etkin bir şekilde sürdürmeyi sağlayan diyalog yönetimi alt sistemidir (Yılmaz vd., 2006).

KDS, belirli iş problemlerinin çözümünde yöneticilere yardımcı olmak amacıyla kullanılan bilişim temelli bir

araçtır. Günümüzde büyük ölçekli şirketler, toplantıların verimsizliğine yol açan çeşitli sorunlara—örneğin toplantıya yeterli hazırlık yapılmaması, katılımcı eksikliği, zamanında başlanmaması gibi durumlara—çözüm üretmek amacıyla KDS uygulamalarına yönelmektedir (Mumay, 2007). Bu sistemler sayesinde yöneticiler, toplantı öncesi gerekli bilgi ve verileri daha hızlı toplayabilir, alternatif karar senaryolarını değerlendirebilir ve zaman yönetimini daha etkin şekilde sağlayabilirler. Ayrıca KDS, karar alma süreçlerini standartlaştırarak kurumsal belirsizlikleri azaltma işlevi de görmektedir.

KDS, bir işletmenin kurumsal yapısını oluşturma, organizasyonel süreçleri modelleme ve karmaşık problem durumlarını analiz etme konusunda yönetime önemli katkılar sağlayan stratejik bir bilgi sistemidir. Bu sistemler, özellikle üst yönetim düzeyinde alınması gereken istatistiksel, taktiksel ve stratejik kararların desteklenmesinde kritik rol oynamaktadır. Bu yönüyle sistem, farklı yönetim modelleri ve karar algoritmaları kullanarak bilgiyi işlevsel hâle getirir ve bilgiye erişimi kolaylaştırır. Aynı zamanda, karar alma süreçlerinde zaman tasarrufu sağlamakta ve belirsizliklerin minimize edilmesine yardımcı olmaktadır. KDS'nin bu çok yönlü işlevi, işletmelerin rekabet gücünü artırmasına ve değişen çevresel koşullara daha esnek yanıtlar verebilmesine olanak tanımaktadır.

KDS, karar vericilere yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış problemlerin çözümünde yardımcı olmak üzere geliştirilen, veri tabanları, modelleme araçları ve kullanıcı arayüzlerinden oluşan bilgi sistemleridir (Power, 2002). Bu sistemler, yöneticilere yalnızca geçmiş verileri analiz etme olanağı sunmaz; aynı zamanda “eğer-böyleyse” senaryoları oluşturarak belirsizlik ortamında öngörüler üretir.

3.4. Karar Destek Sistemi Türleri

KDS, işletmelerin ihtiyaçlarına, karar alma süreçlerinin niteliğine ve kullanılan veri türlerine bağlı olarak çeşitli alt türlerde sınıflandırılmaktadır. Her bir sistem türü, farklı yapıdaki sorunların çözümüne yönelik özelleşmiş işlevler sunmakta ve karar vericilere özgün araçlarla destek sağlamaktadır. Örneğin bazı sistemler, matematiksel modeller aracılığıyla alternatif senaryolar üretirken; bazıları daha çok veri yönetimi, bilgi erişimi ya da iletişim kolaylığı üzerine odaklanmaktadır. Günümüzde kullanılan KDS türleri genellikle beş ana grupta toplanmaktadır: model tabanlı, bilgi tabanlı, iletişim tabanlı, veri tabanlı ve doküman tabanlı KDS'dir (Dönerçark ve Tecim, 2020). Bu sınıflandırma, karar verme süreçlerinin doğasına göre doğru sistemin seçilmesi açısından oldukça önemlidir.

3.4.1. Model tabanlı karar destek sistemleri

Model tabanlı KDS, kullanıcıların çeşitli senaryoları test edebilmeleri ve karmaşık problemlere ilişkin alternatif çözümler üretebilmeleri için matematiksel, istatistiksel ve simülasyon modelleri kullanan sistemlerdir. Bu tür sistemlerde karar destek, veri analizinden çok, matematiksel modellemeye dayalı olarak sağlanır.

Özellikle üretim planlaması, envanter kontrolü, finansal analiz ve optimizasyon gerektiren yönetim problemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Turban vd., 2015). Model tabanlı sistemler sayesinde karar vericiler, farklı varsayımlar altında çeşitli sonuçları karşılaştırabilir, duyarlılık analizleri yaparak en uygun stratejiyi belirleyebilirler. Bu sistemler, “eğer-böyleyse” senaryoları kurma yetenekleriyle yöneticilere yalnızca mevcut durumu analiz etme değil, aynı zamanda geleceğe dönük stratejik öngörülerde bulunma olanağı da sunar. Genellikle karar alma sürecinde nesnel ve rasyonel bir yaklaşım arayan üst düzey yöneticiler için vazgeçilmez bir araç niteliğindedir (Tripathi, 2011).

3.4.2. Bilgi tabanlı karar destek sistemleri

Bilgi tabanlı KDS, uzman bilgilerini ve deneyimleri sistematik bir şekilde depolayan ve karar vericilere öneriler sunan yapay zekâ temelli sistemlerdir. Bu sistemler, genellikle uzman sistemler ve çıkarım motorları gibi yapılarla donatılmış olup, belirli bir problem alanında geçmişte edinilmiş bilgileri analiz ederek yeni durumlar için çözüm önerileri üretir (Marakas, 2003). Bilgi tabanlı sistemler, özellikle uzmanlık gerektiren, yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış karar ortamlarında büyük fayda sağlar. Sağlık, hukuk, mühendislik, tarım ve finans gibi alanlarda, karar vericinin deneyimine yakın düzeyde öneriler sunarak hata payını azaltmayı hedefler. Bu tür sistemler, karar alma süreçlerinde bireysel uzmanlara bağımlılığı azaltarak, kurumsal bilgi birikiminin sürdürülebilirliğini de desteklemektedir (Kopáčeková ve Škrobáčeková, 2006).

3.4.3. İletişim tabanlı karar destek sistemleri

İletişim tabanlı KDS, birden fazla kişi arasında etkili bilgi paylaşımını ve ortak karar alma süreçlerini kolaylaştırmayı amaçlayan sistemlerdir. Özellikle grup karar verme ortamlarında kullanılan bu sistemler, yöneticilerin, ekip üyelerinin veya farklı departmanların eş zamanlı veya zamana bağlı etkileşim içinde çalışabilmesine olanak tanır (Turban vd., 2015). E-posta sistemleri, video konferans platformları, ortak belge düzenleyiciler ve grup KDS bu kapsamdaki araçlara örnek gösterilebilir. Bu sistemler, iletişimi hızlandırarak bilgi asimetrisini azaltmakta, katılımcıların fikirlerini kolayca ifade etmesini sağlamakta ve karar alma süreçlerini daha şeffaf ve demokratik hâle getirmektedir. Günümüzün uzaktan ve hibrit çalışma modellerinde, iletişim tabanlı KDS'nin rolü daha da kritik bir hâle gelmiştir.

3.4.4. Veri tabanlı karar destek sistemleri

Veri tabanlı KDS, büyük miktarda veriyi toplamak, saklamak, düzenlemek ve analiz ederek karar vericilere bilgi sağlamak amacıyla geliştirilen sistemlerdir. Bu sistemlerin temelinde, güçlü veri tabanı yönetim sistemleri ve sorgulama dilleri yer alır. Kullanıcılar bu sistemler aracılığıyla veriye hızlı ve etkili biçimde erişebilir; belirli filtreleme, sıralama ve analiz işlemleri yaparak stratejik ve operasyonel kararlar alabilirler (Power, 2002). Özellikle satış, envanter, müşteri ilişkileri ve finansal yönetim gibi çok sayıda ve düzenli veri

üretile alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Veri madenciliği, çevrim içi analiz işleme, raporlama araçları ve görselleştirme teknikleri ile entegre çalışan bu sistemler, büyük veri kümeleri içindeki örüntüleri ortaya çıkararak yöneticilere anlamlı içgörüler sunar. Böylece karar süreçleri daha veriye dayalı, tutarlı ve ölçülebilir bir hâl alır.

3.4.5. Doküman tabanlı karar destek sistemleri

Doküman tabanlı KDS, yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış belge, rapor ve dokümanları düzenleyerek karar alma süreçlerinde kullanılabilir hâle getiren sistemlerdir. Bu sistemler, metin tabanlı belgelerin dijital ortamda depolanması, sınıflandırılması, erişilmesi ve analiz edilmesini sağlayarak yöneticilere bilgi temelli karar desteği sunar (Marakas, 2003). Hukuki belgeler, teknik raporlar, e-postalar, politika belgeleri, yönetmelikler ve müşteri geri bildirimleri gibi çok çeşitli metin türlerini kapsayan dokümanlar, karar sürecinde kritik öneme sahiptir. Doküman yönetim sistemleri ile entegre çalışan bu KDS, bilgiye zamanında ve doğru şekilde erişimi mümkün kılarak yönetsel etkinliği artırır. Ayrıca yapay zekâ destekli doğal dil işleme (NLP) teknikleriyle dokümanlardan anlamlı içerik çıkarımı yapılması, sistemin işlevselliğini daha da güçlendirmektedir.

3.5. Kriz Dönemlerinde MBS ve KDS'nin Stratejik Rolü

Ekonomik kriz dönemleri, işletmelerin yalnızca operasyonel süreçlerini değil, aynı zamanda stratejik yönelimlerini de yeniden yapılandırmak zorunda kaldıkları olağanüstü koşullardır. Bu dönemlerde kaynaklara erişimin kısıtlanması, talep daralmaları, maliyetlerdeki öngörülemez artışlar ve finansal piyasaların belirsizliği, yöneticileri daha dikkatli, hızlı ve bilgiye dayalı kararlar almaya zorlamaktadır. Bu çerçevede, MBS ve KDS, işletmelerin hem kısa vadeli kriz yönetimi stratejilerini uygulamalarına hem de uzun vadeli kurumsal dayanıklılıklarını inşa etmelerine yardımcı olan vazgeçilmez bilgi altyapıları olarak öne çıkmaktadır (Caglio ve Cameran, 2021).

KDS'nin sunduğu senaryo analizleri, tahminleme modelleri, optimizasyon araçları ve duyarlılık analizleri sayesinde yöneticiler, değişen piyasa koşullarına hızla adapte olabilmekte ve farklı stratejik senaryolar arasında kıyaslama yaparak belirsizlikleri yönetebilmektedir. Örneğin, satışların ciddi şekilde düştüğü bir krizde, KDS ile elde edilen öngörüler doğrultusunda ürün fiyatlaması yeniden yapılandırılabilir veya yeni pazarlara giriş için risk analizi yapılabilir. Aynı şekilde, insan kaynakları, tedarik zinciri ve stok yönetimi gibi alanlarda da duyarlılık analizleri, alternatif planların hızlıca hayata geçirilmesini sağlayarak yönetsel esnekliği güçlendirir. Bu sistemler, yalnızca bilgi üretmekle kalmaz, aynı zamanda yöneticilerin bilişsel yükünü azaltarak karar alma süreçlerini daha sistematik ve güvenilir kılar (Power, 2002; Turban vd., 2015).

Öte yandan, MBS'nin kriz dönemlerindeki işlevi yalnızca finansal raporlama ile sınırlı kalmamakta; sistemin

sunduğu detaylı maliyet analizleri, bütçe planlaması, gider kontrolü ve likidite yönetimi gibi uygulamalar, işletmelerin nakit akışlarını sağlıklı biçimde yönetmelerini ve finansal dayanıklılıklarını sürdürmelerini mümkün kılar. MBS sayesinde yöneticiler, hangi ürün ya da hizmetin daha kârlı olduğunu belirleyebilir, sabit ve değişken maliyetleri ayrıştırarak verimliliği artıracak stratejiler geliştirebilirler. Ayrıca yasal yükümlülüklerin şeffaf bir şekilde yerine getirilmesi, paydaş güveninin devamı açısından kriz dönemlerinde daha da kritik hâle gelmektedir (Granlund ve Malmi, 2002). Bu noktada, güçlü bir muhasebe bilgi sistemi sadece iç kontrol aracı değil; aynı zamanda dış çevreyle güvene dayalı ilişki kurmanın da temelini oluşturur.

4. Dönemsel Gözlem ve Uygulamalı Değerlendirme (2020-2024)

Dijitalleşmenin hız kazandığı ve ekonomik istikrarsızlıkların art arda yaşandığı 2020-2024 dönemi, Türkiye'de faaliyet gösteren işletmeler için hem yönetsel hem de finansal açıdan önemli kırılma noktaları oluşturmuştur. COVID-19 pandemisiyle başlayan bu dönem, yüksek enflasyon, tedarik zinciri aksamaları, döviz kurlarındaki belirsizlik ve artan finansman maliyetleriyle şekillenmiş; bu durum işletmelerin kaynak planlamasından kârlılık analizine, stratejik karar alma süreçlerinden dijital yatırım tercihlerine kadar birçok konuda yeni karar destek ihtiyaçlarını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, MBS ile karar destek sistemlerinin etkinliği ve yönetsel katkıları, yalnızca teorik düzeyde değil; dönemsel işletme verileriyle birlikte değerlendirilerek analiz edilmelidir.

Bu bölümde, Türkiye'deki işletmelerin 2020-2024 yılları arasında karşılaştığı ekonomik dalgalanmalar temel alınarak oluşturulan örnek veriler üzerinden, finansal performans göstergeleri değerlendirilecek; KDS'nin kriz dönemlerindeki rolü tartışılacaktır. Örneklem veriler, Türkiye'deki reel sektör işletmelerinin dönemsel ekonomik verilerine dayalı olarak araştırma kapsamında oluşturulmuştur. Analizlerde ortalama ciro, maliyet ve kârlılık oranları dikkate alınacaktır. Bu değişkenler, işletmelerin finansal performansını doğrudan yansıttıkları ve kriz dönemlerindeki mali etkileri ölçmede temel göstergeler olarak kabul edildikleri için seçilmiştir. Böylece, KDS'nin karar alma süreçlerine etkisi bu kritik finansal parametreler üzerinden değerlendirilecektir. Bulgular, işletme karar alma sistemleriyle ilişkilendirilerek yorumlanacaktır.

Tablo 1'e göre 2020-2024 yılları arasında işletmelerin finansal performansında istikrarlı bir artış gözlemlenmektedir. Ortalama ciro, 2020 yılında 120 milyar TL iken, 2024 yılına gelindiğinde 200 milyar TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde ortalama maliyetler de paralel bir seyir izleyerek 95 milyar TL'den 150 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu artışa rağmen, ortalama kârlılık oranı 2020 yılında %20 seviyesinde iken 2021'de %25'e

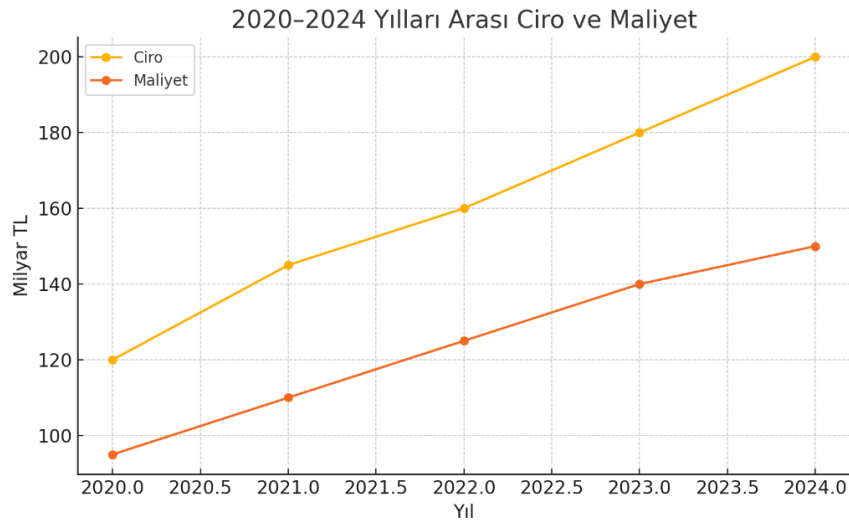
yükselmiş ve sonraki üç yıl boyunca sabit kalmıştır. Bu durum, işletmelerin kriz döneminde maliyet artışlarını kontrol altına alabildiğini ve kârlılık düzeylerini koruyabildiğini göstermektedir. Bu başarıda, karar destek sistemlerinin etkin kullanımı, kaynak tahsisinde isabetli stratejilerin geliştirilmesi ve MBS'nden elde edilen finansal verilerin doğru yorumlanması etkili olmuştur. Özellikle 2021 yılındaki ani kârlılık artışı, işletmelerin pandeminin ilk etkilerini yönetmede daha verimli politikalar benimsediğini göstermektedir (Şekil 2).

Elde edilen verilere göre; sabit kalan kârlılık oranları, dinamik ve öngörülemeyen piyasa koşullarında

işletmelerin karar alma süreçlerini veri temelli biçimde yürüttüğünün bir göstergesi olabilir. Bu noktada model tabanlı KDS'ler, değişen maliyet ve ciro dengesi üzerinde simülasyonlar yaparak yöneticilere farklı senaryolar sunmuş olabilir. Veri tabanlı sistemler ise sürekli güncellenen finansal göstergeler ışığında karar vericilere zamanında bilgi aktarımı sağlamıştır. Ayrıca, işletmelerin 2022–2024 arası dönemde kârlılığı sabit tutabilmesi, gider optimizasyonu, bütçe kontrolü ve maliyet yönetimi açısından etkili KDS'nin kullanımını zorunlu kıldığını düşündürmektedir. Böylelikle bu döneme ait örnek veri seti, KDS'nin işletmelerde nasıl bir fark yarattığını somut biçimde desteklemektedir.

Tablo 1. Finansal göstergelerin yıllara göre değişimi (TCMB, 2025; TÜİK, 2025)

Yıl	Ortalama Ciro (Milyar TL)	Ortalama Maliyet (Milyar TL)	Ortalama Kârlılık (%)
2020	120	95	20
2021	145	110	25
2022	160	125	25
2023	180	140	25
2024	200	150	25

Şekil 2. Ciro ve maliyet değişimi.

5. Sonuç

Günümüzün belirsizliklerle dolu ekonomik yapısı, işletmeleri hem iç hem de dış çevre koşullarına karşı daha dayanıklı, esnek ve veriye dayalı karar alma yetkinliklerine sahip sistemler kurmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda, MBS ile KDS, yalnızca teknik araçlar değil; işletmelerin stratejik yönetim anlayışını yeniden inşa eden temel bileşenler olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada sunulan teorik çerçeve ve literatür taramaları, bu sistemlerin karar alma süreçlerinde nasıl konumlandığını ve kriz gibi olağanüstü koşullar altında ne derece kritik bir işlev üstlendiğini açıkça ortaya koymuştur.

MBS, finansal verilerin toplanmasından analizine, raporlanmasından paylaşımına kadar geçen süreçte işletmelerin mali disiplinini sağlarken, KDS ise alternatif senaryolar oluşturma, belirsizlikleri analiz etme ve

yöneticilere stratejik seçenekler sunma yetenekleri ile yönetsel karar kalitesini doğrudan etkilemektedir. Özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde bu iki sistemin entegre ve etkin biçimde kullanılması, işletmelerin sadece ayakta kalmasını değil, aynı zamanda değişen piyasa koşullarına daha esnek biçimde yanıt verebilmesini de sağlamaktadır.

2020–2024 dönemine ait finansal veriler ışığında yapılan uygulamalı değerlendirme, işletmelerin bu dönemde karşılaştığı mali zorluklara rağmen kârlılık oranlarını koruyabildiklerini göstermiştir. Bu durum, karar destek araçlarının işletme yönetimine entegrasyonunun pozitif etkilerine işaret etmektedir. Ciro ve maliyetlerdeki düzenli artışa karşın sabit kalan kârlılık oranı, işletmelerin maliyet kontrolünü etkin biçimde gerçekleştirdiğini ve kriz ortamında rasyonel karar alma süreçleri yürüttüğünü göstermektedir. Bu başarıda, bilgi

sistemlerinin sunduğu analitik ve yapısal katkının yanı sıra yöneticilerin bu sistemleri doğru biçimde yorumlayabilme becerisi de etkili olmuştur.

Ayrıca çalışma, kriz dönemlerinde bilgiye erişim hızının ve karar alma süreçlerinin sistematikliğinin ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle veri tabanlı sistemlerin güncel bilgileri hızlı şekilde sunabilmesi, iletişim tabanlı sistemlerin ekip içi koordinasyonu sağlaması ve doküman tabanlı sistemlerin kurumsal hafızayı güçlendirmesi, bütüncül bir yönetim anlayışının gelişimine katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, MBS ve KDS yalnızca teknik altyapılar değil; aynı zamanda kurumsal strateji üretiminde yön verici birer yapı taşı olarak görülmelidir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- İşletmelerin kriz dönemlerinde bütüncül ve esnek bir karar yapısı kurabilmeleri için muhasebe sistemleri ile KDS'nin entegrasyonu güçlendirilmelidir.
- Özellikle ani ekonomik dalgalanmaların yaşandığı ortamlarda, yöneticilere senaryo üretimi yapabilecek gelişmiş analiz modelleri sunulmalıdır.
- Büyük işletmelere kıyasla sınırlı kaynaklara sahip olan KOBİ'lerin de bu sistemlerden faydalanabilmesi için sadeleştirilmiş, modüler ve kullanıcı dostu çözümler geliştirilmeli ve devlet destekli dijitalleşme politikaları teşvik edilmelidir.
- Kriz dönemlerinde paydaş güveni daha da önemli hâle geldiğinden, raporlama ve veri doğruluğu açısından MBS'nin güvenilirliğinin artırılması öncelikli hedef olmalıdır.
- Bilgi sistemlerinin etkin kullanımının yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda yönetsel kapasiteyle ilgili olduğu göz önünde bulundurularak, işletme yöneticilerine yönelik KDS ve MBS okuryazarlığı eğitimi yaygınlaştırılmalıdır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazar(lar)ın katkı yüzdesi aşağıda verilmiştir. Tüm yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	Y.Ç.	A.M.G.
K	50	50
T	50	50
Y	50	50
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
KI	50	50
GR	50	50
PY	50	50
FA	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi, FA= fon alımı.

Çatışma Beyanı

Yazarlar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Kaynaklar

- Acar D, Tetik T. 2005. Tek düzen hesap planı ve Türkiye muhasebe standartlarına uygun genel muhasebe, 3. Baskı, Isparta Yayınevi, Isparta, Türkiye, ss: 401.
- Beynon-Davies P. 2009. Business information systems. Palgrave Macmillan, London, UK, pp: 512.
- Büyükmirza K. 2000. Maliyet ve Yönetim Muhasebesi: tek düzene uygun bir sistem yaklaşımı, 8. Baskı, Barış Yayınevi, Ankara, Türkiye.
- Caglio A, Cameran M. 2021. Management accounting and decision-making under uncertainty. J Manag Cont, 32(2): 143-165.
- Dönerçark M, Tecim V. 2020. Kurumsal karar destek sistemlerinde yapay zekâ kullanımı: Tasarım ve uygulama. Yön Bil Sis Derg, 6(2): 77-103.
- Erdoğan M. 1988. Bilgisayar Kullanılan muhasebe sistemlerinde denetim süreci. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Türkiye.
- Gelinas UJ, Dull RB, Wheeler PR. 2018. Accounting Information Systems, 11th ed. Cengage Learning, New York, US.
- Gökdeniz Ü. 2005. İşletmelerde muhasebe bilgi sistemine yaklaşım. Muhas Finans Derg, 27: 86-94.
- Grande EU, Estébanez RP, Colomina CM. 2011. The impact of Accounting Information Systems (AIS) on performance measures: empirical evidence in Spanish SMEs. Int J Digit Account Res, 11(1): 25-43.
- Granlund M, Malmi T. 2002. Moderate impact of ERPs on management accounting: A lag or permanent outcome? Manag Account Res, 13(3): 299-321.
- Güney A. 2013. Yönetim anlayışında muhasebe bilgi sisteminin yeri. Eğitim Öğr Araş Derg, 2(3): 276-280.
- IMF. 2023. Global Financial Stability Report. International Monetary Fund.
- Kalmış H, Eskin İ, Gümüş F. 2006. İşletmelerde mali bilgiler üretilmesinin önemi ve etik. Mali Çözüm İSMMM Yayın Organı, 75: 141-160.
- Kopáčeková H, Škrobáčeková M. 2006. Decision support systems or business intelligence: What can help in decision making?.

- Scient Pap Univ Pardubice, Series D, Fac Econ Admin, 10: 98-103.
- Lengnick-Hall CA, Beck TE. 2005. Adaptive fit versus robust transformation: How organizations respond to environmental change. *J Manag*, 31(5): 738-757.
- Marakas GM. 2003. Decision support systems in the 21st century. Upper Saddle River, US.
- Mumay H. 2007. Kamu kurumlarında bilgi teknolojileri kullanımının karar alma sürecine etkileri: Bir kamu kurumu örneği. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, ss: 94.
- OECD. 2022. Economic Outlook. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Özgür M. 2007. Hava trafik yol kontrol sektöründeki çatışmaların bilgi tabanlı karar destek aracıyla çözümü. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye, ss: 106.
- Power DJ. 2002. Decision support systems: Concepts and resources for managers. Greenwood Publishing Group, New York, US, pp: 251.
- Romney MB, Steinbart PJ. 2021. Accounting Information Systems, 15th ed. Pearson, London, UK, pp: 848.
- Sucu M. 2021. Karar destek sistemleri ve iş zekâsı uygulamalarının işletmeler açısından önemi: bir literatür araştırması. *Pamukkale Üniv Sos Bil Enst Derg*, 44: 261-283.
- Sürmeli F, Erdoğan M, Erdoğan N, Banar K, Kaya E, Sevim A. 2007. Muhasebe Bilgi Sistemi, 1. Baskı. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, Türkiye.
- TCMB. 2023. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: Finansal İstikrar Raporu.
- TCMB. 2025. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: Ekonomik Göstergeler ve Sektörel Veriler. URL: <https://www.tcmb.gov.tr> (erişim tarihi: 15 Mart 2025).
- Tripathi KP. 2011. Decision support system is a tool for making better decisions in the organization. *Indian J Comp Sci Eng*, 2(1): 112-117.
- Turban E, Sharda R, Delen D, King D. 2015. Business intelligence: A managerial perspective on analytics, 3rd ed. Pearson, London, UK.
- TÜİK. 2024. İstatistiklerle Türkiye.
- TÜİK. 2025. İş İstatistikleri ve Finansal Göstergeler Raporu. URL: <https://www.tuik.gov.tr> (erişim tarihi: 15 Mart 2025).
- World Bank. 2022. Global Economic Prospects.
- Yıldız O, Dağdeviren M, Çetinyokuş T. 2008. İşgören performansının değerlendirilmesi için bir karar destek sistemi ve uygulaması. *J Fac Eng Architect Gazi Univ*, 23(1): 239-248.
- Yılmaz E, Kurtoğlu A, Koç KH. 2006. Karar problemlerinin çözümünde karar verme, karar destek sistemleri ve ormancılık. *J Fac Forest Istanbul Univ*, 56(1): 81-92.
- Yılmazer Ö. 2010. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (kobi) yönetiminde muhasebe bilgi sisteminin yeri ve önemi (Ankara Tekstil İşletmeleri Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye, ss: 112.